

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER KARARI VERME ÖZ YETKİNLİKLERİNE
VE KARIYER GELECEK BEKLENTİLERİNE YÖNELİK METAFORİK ALGILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
İBRAHİM KAPLAN

GAZİANTEP - 2020

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**LİSE ÖĞRENCİLERİNİN KARIYER KARARI VERME ÖZ YETKİNLİKLERİNE
VE KARIYER GELECEK BEKLENTİLERİNE YÖNELİK METAFORİK ALGILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
İBRAHİM KAPLAN
TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN EŞİCİ

GAZİANTEP - 2020

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Lise Öğrencilerinin Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinliklerine Ve Kariyer Gelecek Beklentilerine Yönelik Metaforik Algıları**” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.
25/09/2020

İbrahim KAPLAN

ÖNSÖZ

Bu süreçte tezin sonuçlanmasında desteğini esirgemeyen, motivasyonu ile güç veren, emeğini ve zamanını harcamaktan kaçınmayan ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum Dr. Öğr. Üyesi Hasan EŞİCİ'ye

Bilgi ve deneyimi ile yol gösteren, kıymetli bilgilerini paylaşan ve bana araştırma disiplinini kazandıran Dr. Öğr. Üyesi Nurten KARACAN ÖZDEMİR'e

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimimde her zaman yanımda olan değerli dostum Arş. Gör. Mehmet GÖKTAŞ'a, bilgilerini ve güler yüzlerini paylaşmaktan sakınmayan Arş Gör. Ahmet AYZAZ'a

Hayatımın her alanında yanımda olan ve her anımı değerli kılan Sevgili Aileme, buraya gelmemde en büyük payı olan, bana çok şey öğreten ve daha çok şey öğreneceğim kıymetli annem Elif KAPLAN'a

Desteğini en çok hissettiğim, yanında güç bulduğum, duygularımın ortağı ve bir gülüşüyle tüm zorlukları aşmamı sağlayan kıymetli eşim Merve KAPLAN'a, tezin bitmemesi için elinden geleni yapan aslında en büyük fedakarlığı gösteren, varlığıyla güç bulduğum biricik oğlum Yusuf Mirza'ya

Ve hala yolunu izlediğim Canım BABAM'a...

Sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Gaziantep, 2020

İbrahim KAPLAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik ile kariyer gelecek beklentilerine ilişkin sahip oldukları metaforik algıları ortaya çıkarmak ve çeşitli değişkenlere göre kariyer karar verme öz yetkinliklerinde farklılık olup olmadığını incelemektir. Araştırma grubunu 138 kız ve 170 erkek olmak üzere toplam 308 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında karma yöntemin bir türü olan açıklayıcı desen kullanılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği ve araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış form kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi, Anova ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma bulguları mesleki bilgi toplama ile toplam puan ortalamalarında okul türüne göre anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Araştırmanın nitel bulgularına göre lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine dair öz yetkinliklerini ve kariyer engellerini yüksek düzeyde algıladıkları tespit edilmiştir. Öz yetkinliğin yüksek olduğu öğrencilerde engel düzeylerinin de yüksek algılanması sonuç beklentilerini ve kişisel hedeflerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca olumsuz çevresel faktörlerin öğrencilerin beklentilerinde belirsizlik oluşturduğu yönündedir. Destek sistemlerinin öğrencinin beklentilerini yeterli düzeyde karşılayamamasından dolayı destek sistemleri kariyer engelleri olarak algılanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kariyer kararı verme öz yetkinlik, kariyer gelecek beklentileri, metafor.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the metaphorical perceptions of high school students regarding career decision-making self-efficacy and future expectations for their careers and to examine whether there is a difference in their career decision-making self-efficacies according to various variables. The research group consists of 308 high school students, 138 girls and 170 boys. Explanatory design, a type of mixed method, was used within the scope of the research. To collect data, Career Decision-Making Self Efficacy Scale and a semi-structured form developed by the researcher were used in the study. T-test, Anova and content analysis were used to analyse the data. The findings of the study show that there is a significant difference between collecting occupational information and total score averages by school type. According to the qualitative findings of the study, it was determined that high school students perceive their self-efficacy and career barriers regarding their career decision making and career future at a high level. High perception of career barrier levels of students with high self-efficacy negatively affects their outcome expectations and personal goals. In addition to this, negative environmental factors create uncertainty for students' expectations. Support systems are perceived as career barriers due to the inability of the support systems to meet the expectations of the students sufficiently.

Keywords: Career decision-making self-efficacy, career future expectations, metaphor.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	7
1.3. Araştırmanın Önemi	7
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	8
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
1.6. Tanımlar	9
İKİNCİ BÖLÜM	
KURAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı	10
2.1.1. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı Bireysel Bilişsel Etmenler	11
2.1.1.1. Öz Yetkinlik.....	11
2.1.1.1.1. Öz Yetkinliğin Bilgilendirici Kaynakları	13
2.1.1.1.2. Öz Yetkinliğin Birey Üzerindeki Etkileri	15

2.1.1.1.3. Öz Yetkinliğin Boyutları	16
2.1.1.2. Sonuç Beklentileri	17
2.1.1.3. Kişisel Hedefler	20
2.1.2. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı Ortama Özgü Etmenler	22
2.1.2.1. Çevresel Faktörler	22
2.1.2.1.1. Nesnel ve Algılanan Boyutları	22
2.1.2.1.2. Uzak ve Yakın Çevresel Etkiler	23
2.1.2.1.3. Sosyal Ortam Etkileri	23
2.1.2.2. Kariyer Engelleri	24
2.1.2.2.1. Kişisel Engeller	24
2.1.2.2.2. Duruma Özgü Engeller	24
2.1.2.2.3. Şimdi ve Geleceğe Yönelik Engeller	25
2.1.2.3. Kariyer Destekleri	26
2.2. Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik	27
2.3. Metafor	29
2.4. Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik İle İlgili Araştırmalar	32
2.5. Kariyer Gelecek Beklentisi İle İlgili Araştırmalar	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM	47
3.1. Araştırmanın Modeli	47
3.2. Araştırma Grubu	48
3.3. Veri Toplama Araçları	48
3.4. Verilerin Analizi	50
3.4.1. Metaforların Tespit Edilmesi	51
3.4.2. Metaforların Sınıflandırılması	51

3.4.3. SBKK Kapsamında Kategori Geliştirme	51
3.4.4. Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanması.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR	53
4.1. Nicel Verilere İlişkin İstatistiksel Analizler	53
4.1.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Betimsel Veriler	53
4.1.2. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının T-Testi Sonuçları	55
4.1.3. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Anova Sonuçları	57
4.2. Nitel Verilere İlişkin Analizler	70
4.2.1. Demografik Değişkenlerine İlişkin Betimsel Veriler	71
4.2.2. Kariyer Kararı Vermeye Yönelik Metaforlar.....	72
4.2.3. Kariyer Geleceklerine Yönelik Metaforlar	75
4.2.4. Kavramsal Kategoriler ve Analizleri	78

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	84
5.1. Tartışma	84
5.2. Sonuç.....	100
5.3. Öneriler	101
KAYNAKÇA	103
EKLER	117

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Betimsel Veriler	53
Tablo 2. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları...	56
Tablo 3. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Yaşadıkları Yere Göre T-Testi Sonuçları	57
Tablo 4. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Okul Türüne Göre Betimsel İstatistikleri	58
Tablo 5. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Okul Türüne Göre Anova Sonuçları	59
Tablo 6. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Betimsel İstatistikleri	60
Tablo 7. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Anova Sonuçları..	61
Tablo 8. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri	61
Tablo 9. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Anova Sonuçları	62
Tablo 10. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Betimsel İstatistikleri.....	63
Tablo 11. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Anova Sonuçları.....	64
Tablo 12. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri	65
Tablo 13. Lise Öğrencilerinin Aylık Gelir Düzeyine Göre MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Anova Sonuçları.....	66
Tablo 14. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Anne Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri.....	67

Tablo 15. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Anne Eğitim Düzeyine Göre Anova Sonuçları.....	68
Tablo 16. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri.....	69
Tablo 17. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Anova Sonuçları.....	70
Tablo 18. Üst ve Alt Grupların Demografik Değişkenlerine İlişkin Betimsel Veriler.....	71
Tablo 19. Kariyer Kararı Vermeye İlişkin Metaforlar ve Frekansları.....	73
Tablo 20. Üst Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Kararı Vermeye İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı	74
Tablo 21. Alt Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Kararı Vermeye İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı	75
Tablo 22. Kariyer Geleceklerine İlişkin Metaforlar ve Frekansları	76
Tablo 23. Üst Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Geleceklerine İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı	77
Tablo 24. Alt Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Geleceklerine İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı	78

KISALTMALAR LİSTESİ

BMÖDD	:	Bireysel ve Mesleki Özellikleri Doğru Olarak Değerlendirebilme
ÇPAL	:	Çok Programlı Anadolu Lisesi
EİHL	:	Erkek İmam Hatip Lisesi
GPY	:	Gerçekçi Plan Yapma
KİHL	:	Kız İmam Hatip Lisesi
MAL	:	Merkez Anadolu Lisesi
MBT	:	Mesleki Bilgi Toplama
MKVYÖ	:	Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği
SBKK	:	Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Kariyer yaşam süresince meslek ile diğer yaşam rollerinin birbirini izlemesi sonucu oluşan genel örüntü ve gelişim çizgisinde, özellikle mesleki rollerde yükselme, duraklama ve gerilemeyi ifade eden bir kavramdır (Kuzgun, 2006). Okuldan iş yaşamına, geleceğe dair bir yönelimin başladığı ve bu amaca yönelik planların yapıldığı lise ve ergenlik dönemi kariyer kararlarının verilmeye başlandığı önemli bir dönemdir (Özcan, 2017). Sağlıklı bir karar verebilmek için eldeki seçenekleri, barındırdığı özellikler ve sağladığı olanaklar açısından değerlendirmek gerekir (Kuzgun, 2000). Kariyer tercihlerinin doğru ve yerinde yapılabilmesi bireyin kendi ilgi ve ihtiyaçlarının yanında öz yetkinliklerini ve kişisel özelliklerini gerçekçi bir şekilde algılama ile gerçekleşebilecektir (Karancı, 2003).

Kariyer kararı verme, bireyin kariyer sürecinde seçimlerini nasıl yaptığı kariyer kararlarını neye göre verdiği ile bu süreçte karşılaştığı kişisel veya çevresel engellere bağlı ortaya çıkan kararsızlık durumlarından (kariyer kararsızlığı) etkilenmektedir. Bireyin beklentilerini, davranışını ve performansını olumlu ve başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceği ise kariyer kararı verme öz yetkinlik kavramı ile incelenmektedir (Brown ve Lent, 2004). Sosyal bilişsel kariyer kuramı perspektifinden bakıldığında çocukluk ve lise döneminde dönemlerini de içeren ergenlik döneminde okul, aile, akran ve diğer ortamlarda sonraki dönemlerde seçim yapmak için zemin hazırlayan çeşitli kilit süreçler yaşanmaktadır. Bu süreçler, ilkökul ve ortaokul yıllarında öne çıkan lise ve sonrasında sürekli olarak yeniden gözden geçirilen gelişimsel görevlerle ilgilidir. Ayrıca çeşitli etkinliklerle öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin kazanılmasını, kariyerle ilgili çıkarların geliştirilmesini ve kariyer isteklerinin oluşmasını içerir (Lent vd., 1999).

Çocukluk ve ergenlik döneminde öğrenciler genellikle çeşitli performans görevleri ile artan deneyim kazanmanın yanı sıra geniş bir kariyer olanakları yelpazesine doğrudan ve dolaylı olarak maruz kalmaktadırlar. Bu deneyimler, bireyin farklı etkinlik alanlarında yetenekleri ve farklı kariyer seçeneklerinin sağladığı çalışma koşulları ile farklı inançlara yol açar. Zaman içinde daha iyi tanımlanmış ve kristalize olma eğiliminde olan öz yetkinlik ve sonuç beklentileri ek öğrenmeye dayanarak değiştirilebildiği gibi kariyer ilgi alanlarını ve

kariyer hedeflerini de beslemektedir. Bu şekilde, kariyer istekleri yavaş yavaş giderek daha istikrarlı ve gerçekçi olma eğilimindedir. Yani kişisel istekler, yetenekler ve değerlerle uyumludur (Lent, 2005). Yaş aralığı 15-24 olan ergenlik dönemi kariyer kararı vermek için kritik olan bir dönemdir. Bu dönemin kritik özellikler taşımasının nedeni bireyin etkili kariyer kararları alabilmesi için kendini hazır hissetmesi gerektiğidir. Doğru araştırma yapılabilmek için gerekli beceriler sağlandığında ergen bireyin kendine uygun kariyer tercihleri belirleme düzeyi yükselecektir. Bireyin gelecek zamanda daha az pişmanlıklar yaşamaması ve algılanan memnuniyet düzeyinin artması için bu dönemde daha doğru kararlar vermesi gerekir. Sonuç odaklı kariyer planı yapan ergenlerin ihtiyaç duydukları noktalardan biri de kendi kişisel özelliklerine, ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik kararlar verebilmeleridir (Sarı vd., 2017).

Yapılan çalışmalarda Bandura'nın (1977) "self efficacy" kavramı; yetkinlik beklentisi (Işık, 2010), yetkinlik inancı (Dinç ve Çınar, 2019), öz yetkinlik (Bozgeyikli vd., 2009; Öztemel, 2012a; Ulaş-Kılıç, 2018) ve öz yeterlik algısı (Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2003) gibi farklı kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Bu kavramların hepsi Bandura'nın (1977) "self efficacy" kavramına atıfta bulunmaktadır. Öz yetkinlik sosyal öğrenme kuramcılarında Bandura tarafından ortaya atılan ve davranış üzerinde etkili olduğu ileri sürülen temel kavramlardan biridir. Öz yetkinlik bireyin belirli davranışları veya eylem yollarını gerçekleştirme ve başarılı olacağına dair yetenekleri hakkında kişisel inançlarını ifade eder (Bandura, 1977). SBKK açısından da öz yetkinlik, bireyin bir engel karşısında sarf ettiği çaba, sabır, bilişsel öge ve fizyolojik durum, eylem ve çevre tercihlerini belirleyen dinamik süreçlerin bütünü olarak değerlendirilmektedir (Lent vd., 1994). Betz'e (2000) göre öz yetkinlik, bireyin geleceğine dair belirlediği hedef, kurduğu plan, alınan karar, isteği temsil etme gücü ve davranışa dönüştürme gibi mesleki ilgi, amaç, mesleki tercih ve performansı etkilemektedir.

Lent vd. (1994) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı (SBKK) Bandura'nın sosyal bilişsel kuramı üzerine kurulan modern bir kariyer teorisidir. Bu kuram bireyin kendi kariyer davranışlarını ve becerilerini yönlendirebilme yeteneklerine vurgu yapmaktadır. Kariyer gelişiminin gidişatını şekillendirmeye yardımcı olmak için çeşitli bilişsel değişkenlerine 'öz yetkinlik, sonuç beklentileri ve kişisel hedefler' ve bu değişkenlerin kişinin ve çevresinin diğer yönleriyle 'cinsiyet, etnik köken, sosyal destek ve engeller' ile nasıl etkileşime girdiğine odaklanır (Lent, 2005). Lent vd. (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramında ve Bandura'nın (1977) sosyal bilişsel kuramda öz yetkinliği belirleyen dört temel

bilgilendirici kaynak yer almaktadır: kişisel deneyimler, dolaylı öğrenme, sözel ikna/cesaretlendirme ile fizyolojik ve duygusal durum.

Öz yetkinlik kavramının kariyer gelişimi içerisinde yer aldığı diğer bir konu da kariyer kararı verme sürecidir. Sosyal öğrenme kuramının öncülerinden olan Bandura'nın (1977, 1997) ortaya attığı öz yetkinlik ilk olarak Hackett ve Betz (1981) tarafından kariyer danışmanlığı alanına girmiştir. Kariyer karar verme öz yetkinliği bireyin kariyer karar verme sürecinde kariyer görevlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceğinden emin olma hissinin derecesi olarak tanımlanmaktadır (Betz vd., 1996). Bir başka ifadeyle kariyer karar verme öz yetkinliği, kariyer gelişim sürecinde başarılı olunması veya yerine getirilmesi gereken gelişim görevlerine ve eylemleri gerçekleştirmek için bireyin kendi yeteneklerinde duyduğu inanca odaklanmaktadır. Bununla birlikte kariyer karar verme öz yetkinlik kariyer karar verme sürecinde nedensel bir öncül olarak görülmektedir.

Lent vd. (1994) göre öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin bireyin kariyer geleceğini doğrudan etkileme gücü vardır. Bandura (1977) sonuç beklentilerini belirli bir faaliyeti gerçekleştirirken duyulan beklentiye veya gelecekteki belirli bir davranışın gerçekleştirilmesinin ardından ortaya çıkan inançlar olarak ifade etmektedir. Beklenti geçmiş yaşantıları dikkate alarak gelecekte karşılaşılabilecekler hakkında tahminlerde bulunmaktır (Tatar, 2005). Gelecek beklentisinde bireyin gelecekle ilgili düşüncelerini, ilgi ve endişelerini barındıran bilişsel haritalardır. Kuramsal bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, beklentiler önemli görülmektedir çünkü karar alma sürecinde beklentiler güçlü motivasyon kaynaklarından biridir (Nurmi, 1991).

Geleceğe yönelik planlar okula başlamadan önce yapılmaya başlar ve birey o dönemlerden beri ne olacağını merak eder, beklentiler oluşturur ve kararlar alır (Aytaç ve Bayram, 2000). Gelecekte kendilerini neyin beklediğini, ne yapabileceğini ve gerçekleşmesi halinde memnun olacağı düşünce ve duygular bireyin gelecek algısını oluşturur. Gelecek algıları bireylerin hali hazırda sahip oldukları durumu göz önüne alarak geleceğe ilişkin bilinçlerinde meydana gelen iz anlamı taşımaktadır ve geleceğe yönelik beklentiler büyük önem taşımaktadır (Yam, Çetinkaya ve Kurnaz, 2018). Beklenti ve performans arasında pozitif yönde doğru bir orantı vardır. Bireyin başarı beklentisi arttıkça performansı artmakta ve performans arttıkça da başarıya dair beklentilerin artmasına yönelmektedir. Bundan dolayı beklentiler, deneyim ve başarı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Geleceğe dair beklentilerin olumlu olarak artması; iyi olma hali, yüksek benlik saygısı ve baş etme ile ilişkili olduğu elde edilmiştir (Şimşek, 2012). Geleceğe yönelik bakış açısı umutlu ve iyimser

oldukça bireyin hedeflerini gerçekleştirebilme ve amaçlarına ulaşabilme açısından beklentiler olumlu yönde değişmektedir (İmamoğlu ve Güler-Edwards, 2007). Aksi olarak gelecekteki hedeflerini gerçekleştiremeyeceği ve amaçlarına ulaşamayacağı algısına sahip birinin beklentileri olumsuz yönde gerçekleşecektir (Uğurlu, 2011). Bu bakış açısından hareketle olumlu gelecek beklentisine sahip olan bireyler, olumsuz gelecek beklentisine sahip olan bireylere oranla gelecekteki hedef ve amaçlarına ulaşabilmek için daha fazla gayret göstermektedirler (Eryılmaz, 2011).

Birey tarafından bir karar verildikten sonra bu karara uygun olarak hedef belirlemesi gerekir. Bu hedef belirlendikten sonra gerçekleştirmeye yönelik uygun eğitsel ve kariyer planlamaları yapılmalıdır. Karar verme sürecinde planların gerçekçi, kısa ve uzun vadeli olması, birden fazla seçenek barındırması, eyleme geçirilebilir olması, esnek ve değerlendirilebilir nitelikler taşıması önemlidir (Wulbolding'den [1998] aktaran Korkut-Owen, 2015). Kariyer kararı verme öz yetkinliğin bireye kendini doğru olarak değerlendirebilme, başarılı veya başarısız taraflarını tanıma, seçimlerinin hedefe uygunluğunu dengeleme, geleceği anlaşılır bir şekilde görebilme, belirlediği amaca yönelik güdülenmeyi, motivasyonu artırma ve kararlarını doğru yönde alma gibi pek çok yararı bulunmaktadır.

Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı bireyin gereken bilgiyi tam olarak elde edememesi, gereken nitelikler açısından yetenek ve becerilerin yeterli olmayacağı inancından dolayı vazgeçmiş olduğu seçimler üzerine yeniden değerlendirme yapmasına da imkan sunmaktadır. Bireyin ilgi, yetenek, kişilik ve benliğine uygun olarak kariyer ve gelecek hedeflerini oluşturmasını ve daha gerçekçi öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Lent, 2005; Lent vd., 2002). Bu sayede birey daha önce vazgeçmiş olduğu alternatifleri başka bir açıdan yeniden düşünerek doğru tahminlerde bulunabilir. Buradan hareketle kendi benliğiyle örtüşen seçenekler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Işık, 2010).

Kuramsal açıklamalar ve araştırma sonuçları lise döneminin öğrencilerin gelecekleri ve özellikle de kariyer kararları vermeleri açısından son derece kritik bir dönem olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrenciler bu gelişim ve dönem içerisinde kariyer seçimlerini belirlemek, meslek alanlarını oluşturmak yönünden bir kararı vermekle karşı karşıyaldır. Kariyer ve meslek seçimi bir iş alanını kapsamanın dışında geleceğe dair beklentilerin bir ifadesi olarak bireyin yaşam koşullarının düzeyini ve kalitesini belirlemesi açısından çok önemlidir. Kritik bir kararı vermek durumunda kalan lise öğrencilerinin öz yetkinlikleri doğru ve yerinde kullanmaları akılcı kararlar vermelerini kolaylaştıracaktır (Çoban, 2005). Bandura'ya (1997) göre çocuklar okul hayatında zihinsel yeterliliklerini geliştirip toplumda

var olabilmesi için gerekli bilgi ve problem çözme becerilerini kazanmaktadır. Bu nedenle okul çağı öz yetkinlik inancının gelişimi açısından son derece önemlidir. Kariyer kararları bireyi kendini nasıl algıladığını, nasıl ifade ettiğini, sosyal ve özel yaşamını, maddi ve sosyal statüsünü, zamanı nasıl değerlendirdiğini, mesleki doyumunu gibi birçok yönden etkilemektedir. Eğer kariyer kararları uygun olarak desteklenirse gelecek beklentilerini olumlu yönde etkileyerek performans ve üretimde artış kaydedilecektir (Korkut-Owen, 2008). Kariyer kararlarının potansiyel hedefe ulaşma gayretine yardımcı olacak şekilde yapılandırılması önem kazanacaktır (Özcan, 2017).

Metafor bireyin iç içe geçmiş karmaşık düşüncelerinin farklı anlamlarla ifade edilmesine ve bilişsel açıdan kavranmasına olanak sağlamaktadır. Kariyer danışmanlığı açısından öğrencilerin kariyer kavramına yönelik algılarını ve metaforik bakış açılarını ortaya çıkarmak kariyere yönelik olumlu ve iyileştirici yönlendirme yapılmasına imkan sağlayacaktır. Bundan dolayı lise öğrencilerinin kariyere yönelik metaforik algılarını belirlemek, onların kariyer seçeneklerinde farkındalığını arttırmak, psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri vermek, kariyer gelişim merkezleri kurmak, eğitim dönemi içerisinde kariyere yönelik derslere ağırlık vermek ile sunum ve seminer gibi destekleyici ve geliştirici çalışmalara gün geçtikçe daha da önem kazandırmaktadır (Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoglu, 2013). Kariyer kararsızlığı yaşayan gençlerin tespiti yapılarak kararsızlıkları üzerine yeniden düşüncelerini sağlanabilir. Geleceğe yönelik beklentilerini sorgulanıp olumlu algılamalarına katkı sağlayabilir. Gelecek beklentileri sağlam temele oturtmak adına öğrencilerin amaçlar, plan ve hedefler oluşturmaları, gelecekteki karşılaşılabilecek durumları ve olayları olumlu yorumlamalarına ve iyimser bakış açısı kazanmalarına yardımcı olunabilir (Eryılmaz, 2011).

Ali vd., (2005) göre kariyer kararı verme öz yetkinlik, mesleki sonuç beklentilerinin önemli bir yordayıcısı olarak bulunmuştur. Williams (2010) kariyer öz yetkinliğini ve sonuç beklentilerini şekillendirmede öğrenme deneyimlerinin önemli rolü olduğudur. Büyükgöze-Kavas'ın (2011) bulguları kariyer karar verme öz yetkinliği ve algılanan anne-baba psikolojik özerklik arttıkça kontrol odağı ile kariyer sonuç beklentilerinin de arttığı ancak kariyer kararsızlığın azaldığını göstermektedir. Öztemel'in (2012a) kariyer karar verme öz yetkinlik ile kontrol odağının lise öğrencilerinin kariyer kararsızlıklarını incelediği çalışmanın sonuçları göstermektedir ki kariyer karar verme öz yetkinlik tek başına kariyer kararsızlığın anlamlı derecede yordayıcısıdır. Mau (2000) kariyer karar verme stillerinin, bireylerin kültürel geçmişine bağlı olarak kariyer karar verme öz yetkinliği üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Ulaş-Kılıç (2018) bireyin karşılaştığı kariyer engelleri ve duymuş olduğu

umutsuzluk düzeyi kariyer kararı verirken öz yetkinlik düzeyini düşürmektedir. Şeker (2013) kariyer kararı verme öz yetkinlik arttıkça iç denetimin arttığı ve dış denetimin azaldığı söylenebilir.

Bayoğlu ve Purutçuoğlu (2011) ergenlerin geleceğe yönelik beklentilerinin, korkularının, inançlarının, uzun vadeli planlarının iyi bir eğitim ve iş ile yani güçlü kariyer yönlendirmeleriyle beraber sosyal ve duygusal uyum durumlarının birbirine bağlı olduğu göstermektedir. Uluğ ve Gökçay'ın (1985) lise son sınıf öğrencilerinin kaygılarına yönelik yapmış oldukları araştırmada problem olarak ilk sırada 'gelecek ve meslek kaygısı' olduğu ifade edilmiştir. Şimşek'in (2012) araştırma sonuçları kariyer/mesleki açıdan değerlendirildiğinde lise öğrencilerinin kariyer/mesleki gelecek yapma noktasında daha umutsuz oldukları, Topgül'ün (2017) araştırmasındaysa öğrencilerin gelecek, meslek/kariyer metaforik algılarının olumlu olduğu görülmektedir. Üzümlü ve Uçkun'un (2015) elde ettiği sonuçlara göre kariyer planı yapan öğrencilerin sayısı çok olmasına karşın planların kariyer gelecek beklentileriyle ilişkisinin olmadığı yönündedir. Arık ve Seyhan (2016) araştırmalarında gelecek beklentilerinin kariyer planlama üzerinde pozitif yönde artışa etki ettiği görülmüştür. Seginer (2003) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada benzer olarak yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve kültürel çeşitlilik gibi faktörler, geleceği beklentilerinin etkileyen faktörlerdir. Güldü ve Kart (2017) öğrencilerin kariyer planları, kariyer gelecek algıları ile kariyer engelleri açısından farklılaştığını göstermektedir. Atabey (2020) araştırma bulguları öğrencilerin gelecek beklentileri, öz yetkinlik ve okula aidiyet duygusu arasında ikili anlamlı korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca öğrencilerin gelecek beklentileri yükseldikçe bireysel karar verme, sosyal uyum becerileri ve olumlu değerler kazanma açısından önemli gelişmeler kaydedildiği görülmüştür (Catalano v.d., 2004).

Bahsedilen bu çalışmalar ve alan yazın incelendiğinde ülkemizde ve yurt dışında gençlerin lise döneminde belirleyecekleri kariyer karar verme öz yetkinlik ile kariyer gelecek beklentileri üzerine yapılan çalışmaların önemini ve çeşitliliğini belirtmiş olup yurt dışında ve ulusal literatür bağlamında kariyer karar verme öz yetkinlik ile kariyer gelecek beklentileri üzerine metaforik araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılacak çalışmanın gençlerin kariyer kararı verme öz yetkinlik düzeylerine bağlı kariyer gelecek beklentilerine etkili olabileceği ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bütün bu açıklamalar doğrultusunda lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer gelecek beklentileri üzerine metaforik algılarını incelemeye ve ortaya çıkarılmaya değer görülmüştür.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik ile kariyer gelecek beklentilerine ilişkin sahip oldukları metaforik algıları ortaya çıkarmak ve çeşitli değişkenlere göre öğrencilerin kariyer karar verme öz yetkinliklerinde farklılaşma olup olmadığını incelemektir. Belirlenen bu genel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Lise öğrencilerinin kariyer karar verme öz yetkinlikleri cinsiyet, yaş, okul türü, sınıf düzeyi, yaşanılan yer, aile aylık gelir düzeyi, aile birey sayısına ve anne- baba eğitim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

2. Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik algılarına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?

3. Lise öğrencilerinin kariyer gelecek beklentilerine ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?

4. Lise öğrencilerinin sahip olduğu metaforlar sosyal bilişsel kariyer kuramı kapsamında hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Kariyer yaşam boyu devam eden bir süreç olarak ele alındığında lise dönemi alan seçimi, meslek tercihi ve üniversiteye geçiş aşaması olarak kendi geleceklerine ilişkin karar vermek durumunda kalan öğrencilerin kendilerini yetkin görmediği, bu alanlarda profesyonel kişilerden destek beklediği ve yardım arayışında olduğu düşünüldüğünde destek kaynaklarının önemi ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin doğal ve formal destek kaynaklarından kariyer kararlarına ilişkin ne kadar destek aldıkları ve gelecek beklentilerine karşın kendilerini ne derece yetkin buldukları önemli bir sorudur. Kariyer kararı sürecinde öz yetkinliği destekleyen kaynaklar, çocuk ve gençlerin gelişimi ile akademik başarıları üzerinde etkili olabilir. Bu nedenlerle bireylerin gelecek beklenti düzeylerini iyileştirmek onları yeni destek kaynakları konusunda bilgilendirmek, kariyer karar verme öz yetkinliği artırılarak sorunlarının çözümünde destek kaynaklarından nasıl yararlanacaklarını öğretmek önemli görülmektedir.

Araştırma elde edilen bulgular gelişim dönemleri içerisinde ergenlik dönemini kapsayan alan yazına katkı sağlayabilir. Aile iletişimi, ergenlerde kimlik kazanımı, sorumluluk ve öz yetkinlik duygusunun gelişimi ve ergen psikolojisi gibi konularda çalışan araştırmacılara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Ayrıca okullarda aile eğitimi ve anne-baba destek programları gibi konularda çalışan okul psikolojik danışmanlarının çalışmalarına yardımcı olabilir. Sonuçların okul psikolojik danışmanların ergenlere sunduğu mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı hizmetlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kariyer kararı verme öz yetkinliğinin mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı programlarında yer almasıyla birlikte öğrencilerin kariyer karar verme aşamasında yaşadığı kariyer karar verme güçlük düzeyleri azaltılabilir bu programlarla birlikte gelecek beklentilerinde olumlu bir artış sağlanabilir. Okul psikolojik danışmanlarımızın yapacağı rehberlik programlarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca alanyazın ve yurt dışındaki çalışmalar araştırıldığında kariyer karar verme öz yetkinlik ve kariyer gelecek beklentilerine yönelik metaforik çalışmaya rastlanmamıştır. Genel çalışmalara bakıldığında ise bu kavramlar üzerine nicel çalışmaların ağırlık kazandığı ve nitel çalışmaların sınırlı düzeyde gerçekleştiği yönündedir. Gerçekleşecek çalışma sayesinde olgunun farklı yönlerinin ortaya çıkarılması ve daha geniş perspektif sağlayacağına inanılmaktadır. Bu yönüyle gerçekleştirilecek çalışmanın öğrencilerin bu kavramlara ilişkin algılarını ortaya çıkararak farklı bir bakış açısı sunması açısından literatüre katkıda bulunacaktır. Özellikle metafor aşamasında, lise öğrencilerinin içinde yaşadıkları aile, toplum ve kültürel özelliklere ilişkin bilgilerin keşfedilmesi ve öneriler sunulması bu araştırmanın önemi açısından değerli görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmanın lise öğrencilerinin kariyer gelişimlerini destekleyerek gelecek beklentileri daha anlaşılır hale gelmesini sağlayabilecektir. Aynı zamanda öz yetkinlik düzeyleri güçlendirilerek gelecek beklentilerine yönelik kariyer karar verme aşamalarında yeteneklerine, ilgilerine ve değerlerine ilişkin farkındalık kazandırarak kişilik özelliklerine uygun olarak bilinçli tercihler yapmalarını ve doğru kararlar almalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

1. Araştırma grubunda yer alan lise öğrencilerinin kariyer yaşantılarının metafor üretebilecek düzeyde oldukları varsayılmaktadır.

2. Araştırmacı tarafından geliştirilen soruların lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer gelecek beklentilerine yönelik metaforik algılarını ölçecek özelliklere sahiptir.

3. Araştırmanın veri toplama süreci dünyada ortaya çıkan Covid-19 salgını esnasında gerçekleşmiştir. Ancak Türkiye'de hiçbir vakanın görülmemiş olması nedeni ile öğrencilerin ölçüğe verdikleri yanıtların ve ürettikleri metaforların etkilenmediği varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Bu çalışmada metaforlardan elde edilen bulgular sosyal bilişsel kariyer kuramında yer alan kavramlarla sınırlıdır.

2. Nitel araştırma grubunda yer alan öğrencilerden kariyer geleceklerine dair ürettikleri metaforların yanında kariyer geleceklerini nasıl gördüklerini resmetmeleri istenmiştir. Ancak öğrenciler tarafından oluşturulan resimlerin kariyer gelecek kavramını temsil etmediği ve ürettikleri metaforlara mantıksal olarak dayanak oluşturmadığı gerekçesiyle araştırma kapsamından çıkarılmıştır.

1.6. Tanımlar

Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik: Kariyer kararı verme öz yetkinlik, bireyin kariyer karar verme sürecinde ortaya çıkan görev ve becerileri başarılı bir şekilde yerine getirebileceği noktasında kendi yetkinliğine duyduğu güven derecesi olarak tanımlanmaktadır (Betz vd., 1996).

Kariyer Gelecek Beklentisi: Beklenti geçmiş yaşantılarından yola çıkarak gelecekte karşılaşılabilecekleri hakkında çıkarımlarda bulunmaktır. Gelecek beklentisi ise, bireylerin gelecekle ilgili düşünce, ilgi ve endişelerini içeren bilişsel haritalardır (Nurmi, 2011).

Metafor: Bireyin anlam dünyasındaki bir kavram veya ifadeyi farklı düşünce ve anlamı ifade eden kelimeler ile bağdaştırarak kavrama yeni bir perspektif sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Taylor, 1984).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı

Sosyal bilişsel kariyer kuramı (SBKK), insanların ilgilerini belirleme, seçim yapma, akademik ve iş alanlarında değişen başarı düzeyine ulaşma süreçlerini anlatan bir teori olarak sunulmuştur (Lent vd., 1994). SBKK, Lent vd. (1994) tarafından Bandura'nın (1986) sosyal bilişsel teorisi temel alınarak Super ve Holland'ın geliştirdikleri özellik-etmen ile birlikte diğer gelişimsel kariyer teorilerinden bazı noktaları birleştirerek psikososyal işlevselliğin birçok alanını inceleyen geniş bir bilişsel ve motivasyonel kariyer teorisi sunmuştur. SBKK diğer kuramlardan ayrı olarak insanların çevreleriyle olan ilişkileri ve durumsal özgü yanlarına (öz yetkinlik, geleceğe dair sonuç beklentisi ve kişisel hedefler gibi) vurgu yapmaktadır (Lent, 2005).

SBKK, kariyer gelişim serüveninde özellik-etmen kuramına benzer şekilde ilgi, yetenek ve değerlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. SBKK, gelişimsel kariyer kuramlarından ayrı olarak kariyer gelişim becerilerinde belirli yaş dönemlerini vurgulamakta olup bu gelişim dönemlerinde etkili kariyer becerileri ve davranışlarını geliştirmelerinde bireylere katkı sağlayabilmek için bazı kuramsal öğelere odaklanmaktadır (Lent, 2005). Kariyer gelişiminin gidişatını şekillendirmeye yardımcı olmak için çeşitli bireysel-bilişsel etmenlere 'öz yetkinlik, sonuç beklentileri ve kişisel hedefler' ve bu değişkenlerin kişinin ve çevresinin diğer yönleriyle 'cinsiyet, etnik köken, çevresel faktörler, sosyal destek ve engeller' nasıl etkileşime girdiğine odaklanır. Ayrıca insanların kariyer geleceklerinde güçlü bir etkiye sahip olan çevrelerine ilişkin özellikleri, engelleri (sosyal destek, ekonomik engeller gibi) ve duruma özgü yanlarını (öz yetkinlik, geleceğe ilişkin sonuç beklentileri, sosyal destek ve kariyer engelleri gibi) nasıl müzakere ettiklerine de odaklanan modern bir kariyer kuramıdır (Lent, 2005). SBKK Bandura'nın (1977) sosyal bilişsel teorisinin, kariyer gelişimi teorisini dayandıracığı mantıksal bir çerçeve olduğu görülmektedir (Lent vd., 1994). SBKK sayesinde insanlar öz yetkinliğe dayalı sahip oldukları yeteneklerini etkin bir şekilde yerine getirebilme, becerilerini geliştirebilmeye birlikte gelecekte bu alanlarda başarılı olma şanslarını arttıracakları düşünülmektedir (Lent, 2005).

2.1.1. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı Bireysel Bilişsel Etmenler

Lent vd. (1994) SBKK'yi iki tamamlayıcı teorik analiz düzeyine ayırmıştır. İlk seviyede insanların kendi kariyer gelişimlerinde kullanmalarına imkan sağlayan bireysel-bilişsel değişkenler 'öz yetkinlik', 'sonuç beklentileri' ve 'kişisel hedefler' yer almaktadır.

2.1.1.1. Öz Yetkinlik

Bireyin belirli davranışları veya eylem yollarını gerçekleştirme yetenekleri hakkındaki kişisel inançlarını ifade eder (Bandura,1977). Öz yetkinlik insanların neleri başarabilecekleri, yeteneklerini nasıl yorumladıkları, algıladıkları ve uyguladıklarına bağlıdır (Bandura, 1986). Ayrıca insanların yeteneklerini ne kadar etkili bir şekilde kullandıklarını etkiler ve aynı temel özelliklere sahip bireylerin neden çok farklı kalitede performanslar üretebileceğini açıklamaya yardımcı olur. Özellikle zorlu durumlar hem temel yetenekler hem de güçlü bir öz yetkinlik gerektirir (Lent vd., 2002). Kuzgun'a (2000) göre öz yetkinlik; bireyin barındırdığı potansiyelin, deneyimlediği başarıların, güdülerinin ve öz kavramı sistemini oluşturan diğer öğelerin toplamıdır. Öz yetkinlik, bireyin belirli bir davranışı gerçekleştirme noktasında eyleme geçip veya geçmeyeceğini ve başlatıldıysa bu davranışın devam edip etmeyeceği hususunda belirleyici bir güce sahiptir.

Lent vd. (1994) öz yetkinliği, bireyin bir engelle karşılaştığında sarf ettiği güç, sabır, bilişsel öge, fizyolojik durum, eylem ve çevre tercihlerini belirleyen dinamik süreçlerin toplamı olarak değerlendirmektedir. Öz yetkinlik inançları belirli düzeyde dinamiktir. Bu inanç düzeyi değiştirilebildiği belirli durum veya alanlarına özgüdür. Örneğin, insanlar farklı meslek alanlarında gerekli davranışlarla ilgili öz yetkinliklerinde farklılık gösterir. Bir kişi, araştırmacı alanlarda başarılı olacağından çok emin olabilir ancak daha farklı alanlardaki yetenekleri hakkında kendinden daha az emin olabilir. Betz'e (2000) göre öz yetkinlik algısı birden ortaya çıkan bir kavram değildir. Öz yetkinlik bireyin dünyaya gelmesiyle başlar, ilk çocukluk ve ergenlikte de devam eden bir süreçtir. Bundan dolayı birey tarafından öz yetkinlik algısının nasıl değerlendirildiğini ele almak önemli görülmektedir.

Öz yetkinlik insanların engeller ve aşırı deneyimler karşısında ne kadar çaba harcayacaklarını ve ne kadar devam edeceklerini belirler. Öz yetkinlik inancı ne kadar güçlü olursa birey o kadar çabalar ve aktif olur. Bununla birlikte uygun beceriler ve yeterli imkanlar

göz önüne alındığında öz yetkinlik, insanların faaliyet seçiminin, ne kadar çaba göstereceklerinin ve stresli durumlarla başa çıkmak için ne kadar çaba göstereceklerinin önemli bir belirleyicisidir (Bandura, 1986; Lent, 2005; Lent vd., 2002). Öz yetkinlik düzeyinin çok yüksek olması her zaman için uygun görülmemektedir. Birey bir hedef belirlediğinde eğer bu hedef bireyin yetkinlik düzeyinin üstünde olursa olumsuzlukla karşılaşması muhtemeldir. Betz ve Luzzo'ya (1996) göre bir davranış alanına ilişkin öz yetkinliğin düşük olması bireyin tercih alanını değiştirmeye neden olabilirken, öz yetkinliğin belirli derecede yüksek olması davranışa yaklaşmaya sebep olmaktadır. Bununla birlikte olumsuzluğun abartılması insanları hazırladıkları görevlerde başarısızlık ve cesaretin kırılma olasılığını artırır. En faydalı öz yetkinlik kişinin mevcut yetenek seviyesini mütevazı bir şekilde aşan inançlardır (Bandura, 1986).

Kuzgun'a (2000) göre, öz yetkinlik insanların girişeceği hemen hemen her iş için söz konusudur. Matematikte, yabancı dilde veya sporun herhangi bir dalında başarılı olamayacağına inanmış öğrencilere eğitim ortamlarında çoğu zaman rastlanmaktadır. Danışanın cinsiyete, sosyo-ekonomik duruma, ailenin yaklaşım tarzı ve eğitim fırsatları gibi faktörlerden kaynaklı öz yetkinlikleri düşük olabilir. Yetenekli olduklarına inansalar bile yoksul aile çocukları ekonomik engellerden dolayı başarılı olamayacaklarını düşünmekte ve ileri eğitim görme konusunda girişimde bulunmaktan kaçınmaktadır. Başarılı olamayacağına inanan ve girişimde bulunmaktan kaçınan öğrencileri eğitim görmeye cesaretlendirmek ve girişimlerinin başarı ile sonuçlanacağı konusunda yetkinlik algılarını yükseltmeye çalışmak noktasında hem psikolojik danışmanlara hem de öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Diğer taraftan bireylerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda, kendilerine en uygun eğitim alanını ve kariyeri seçebilmeleri için bu yöndeki yetkinliklerinin artırılması da çok önemlidir.

Lent vd. (1994) görüşüne göre öz yetkinlik sabit veya bağlamsızlaştırılmış bir özellik değildir; bunun yerine, belirli performans alanlarına özgü ve diğer kişi, davranış ve çevresel faktörlerle karmaşık bir şekilde etkileşen dinamik bir dizi inanç içerir. Öz yetkinlik inancının temel dört bilgi kaynağından oluştuğu varsayılmaktadır. Öz yetkinlik özellikle kişisel başarıların (belirli görevlerdeki başarılar ve başarısızlıklar) ilgi çekici bir bilgi kaynağı olmasıyla birlikte sosyal modellerin, dolaylı yoldan edinilen öğrenmelerin, güçlendirici sözel mesajların doğası ile özel olarak hissedilen fizyolojik durumların (örneğin, düşük kaygı düzeyleri) birleşimi olduğu varsayılmaktadır (Bandura 1977; Lent vd., 1994).

2.1.1.1.1. Öz Yetkinliğin Bilgilendirici Kaynakları

Lent vd. (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramında ve Bandura'nın (1977) sosyal bilişsel kuramda öz yetkinliği belirleyen dört temel bilgilendirici kaynak yer almaktadır: Kişisel deneyimler, dolaylı öğrenme, sözel ikna/cesaretlendirme ile fizyolojik ve duygusal durum. Bandura'ya (1982) göre burada belirtilen dört bilgilendirici kaynağın ve öz yetkinliğin boyutları (düzey, dayanıklılık ve genellenebilirlik) sayesinde birey kendi yeteneklerini göz önüne alarak davranışını planlar, kontrol altına alır ve ortaya çıkan sonuçlara göre yeniden yetenekleri hakkında değerlendirme yapma imkanı bulur.

Sosyal bilişsel kariyer kuramına göre öz yetkinlik ve sonuç beklentileri bu dört bilgilendirici kaynaktan etkilenebilir ve değiştirilebilir (Bandura 1977; Lent vd., 1994). Öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin bilgilendirici kaynaklardan hangi düzeyde etkilendiği bireyin öğrenme yaşantılarını nasıl algıladığı ve yorumladığıyla ilişkilidir (Lent ve Brown, 2006).

a. Kişisel Deneyim: Bandura'ya (1977) göre kişisel performanslar öz yetkinlik için çok önemlidir çünkü; bireyin daha önce yaşamış olduğu başarısız deneyimler, ters giden durumlar öz yetkinliği düşürürken birden fazla elde edilen başarı ile ortaya çıkan güçlü öz yetkinlik beklentisi sayesinde daha sonra zaman zaman karşısına çıkabilecek olumsuz durumlarda bireyi daha az etkilemesi muhtemeldir. Burada birey en zor engellerin bile sürekli çaba ile üstesinden gelinebileceğini deneyimle bulursa kendini motive eden kalıcılığı güçlendirebilir. Öz yetkinliğin zedelenmesi yaşanan ana ve tecrübe edilmiş başarısız deneyimlere bağlıdır. Aksi olarak bireyin öz yetkinliğinin artmasında daha önceki yaşanan başarılı deneyimlere ve öz yetkinliği belirlemede bilgilendirici kaynakların farklı etkileri de olsa kişisel deneyimlerin etkisinin önemli olduğu düşünülmektedir (Bandura, 1977; Lopez ve Lent, 1992).

Öz yetkinliğin kişisel deneyimler sonucu artması tesadüfi veya basit düzeyde bir davranış tepkisi olarak değerlendirilmemelidir. Birey burada farklı ve sürekli karşılaşılan yaşam olaylarını aşabilmesi için beklenen bilişsel ve davranışsal araçları uygun olarak yerine getirmelidir (Bandura, 1995). Öz yetkinlik veya sonuç beklentilerini güçlendirmeye yönelik faaliyetlerde, bireyin kişisel faaliyetlerinin uygun eylemlere dönüştürülebilmesi gerekir. Becerilerin iyileştirilmesi için uygun olan alternatifleri araştırarak küçük davranışsal hedefler

belirleyerek ve davranış modelleri oluşturarak istenilen amaca yönelik kademeli olarak ilerlemeleri gerekmektedir (Bandura 1977; Betz, 2004).

b. Dolaylı Öğrenme: Bireyin öz yetkinliğini etkileyen faktörleri yalnızca kişisel deneyimler olduğunu göstermek yeterli değildir. Birçok sonuç beklentisinin kazanılmasında etkili olan gözlem yoluyla edindiğimiz dolaylı öğrenmelerden kaynaklanmaktadır. Gözlem yoluyla başkalarında olumsuz sonuçlara yol açan faaliyetlerde bulunduğunu görmek bireyin aynı faaliyetleri devam ettirmeleri halinde kendilerinin de sonuçlarının olumsuz olabileceği yönde inanç geliştirebileceklerini doğurabilir. Aksi olarak gözlemlenen model bunu gerçekleştirebilirse bireyin performansında başarılı olacağı yönünde kendilerini ikna edebilirler.

Gözleme sürecinde modele olan benzerlik, kişinin kendi yetkinliğini algılama noktasında önemlidir. Modelin başarılı olması sonucunda gözlemleyen performansında en azından bir miktar iyileşme elde edebilir. Ayrıca başarılı olacağı konusunda kendilerini ikna etmelerini sağlar (Bandura, 1977). Yine de kişinin yetenekleri ve kişisel başarıları hakkında yalnızca sosyal modellere yapılan çıkarımlara dayanarak ortaya çıkan bilgi kaynağı yeterli değildir. Sonuç olarak sadece dolaylı öğrenme yoluyla ortaya çıkan öz yetkinliğin zayıf olması ve değişime karşı daha savunmasız olması muhtemeldir (Bandura, 1977).

c. Sözel İkna/ Cesaretlendirme: Bireyin davranışını eyleme geçirmesinde diğer bireylerin konuşmaları, sonuca dair geribildirimleri ve bu işi başaracağı veya başaramayacağı yönelik sözel ifadeler etkilemektedir. Sosyal çevre yani aile, arkadaşlar, patron, okulda öğretmen evde eş ve çocuklar sözel ifadeleriyle öz yetkinliği etkilemektedir. Birey gerçekleştireceği faaliyetlerde çevreden teşvik edici ve olumlu bildirimler aldığı anda motivasyonu artarak bu faaliyeti gerçekleştirmek için daha fazla çaba gösterecektir. Kendine olan inancının artmasıyla beraber başarılı olma şansı da artacaktır. Tam tersi olarak çevresinden engelleyici veya başarılı olamayacağına dair mesajlar aldığı anda bu davranışı gerçekleştirmekten kaçınacak ya da tamamıyla vazgeçecektir (Bandura,1977).

Sözel ifadelerle yapılan cesaretlendirmelerde dikkat edilmesi gereken husus kişinin yetenekleriyle uyuşması ve gerçeklik değeri taşıyor olmasıdır (Bandura, 1977, 1986). Tek başına sözel ikna ve cesaretlendirme, kalıcı bir öz yetkinlik duygusu oluşturmada sınırlamalara sahip olsa da sonuç beklentilerini arttırmada katkı sağlayabilir. Çünkü cesaretlendirme ve sözel ikna çoğu zaman kişinin gerçekleştireceği eylemin sonuçlarına yönelik gerçekleşmektedir (Bandura, 1977). Danışanlar kariyer kararı verirken belirledikleri gelecek hedeflerine ulaşmak için karşılıklarına çıkacak engellere rağmen gayret etmeleri için

cesaretlendirmeye ihtiyaç duyabilirler (Betz, 2004). Buradan hareketle sonuç veya gelecek beklentisinin yükseltilmesi amaçlanan çalışmalarda cesaretlendirme kaynağının kullanılması etkili sonuçlar ortaya koyabilir.

d. Fizyolojik ve Duygusal Durum: Duygusal uyarılma, stresli ve tehdit edici durumlarla başa çıkmada öz yetkinliği etkileyebilecek bir diğer bilgi kaynağıdır. İnsanlar baş etmede kendilerini değerlendirirken fizyolojik uyarılma durumlarına da güvenirler. Fizyolojik uyarılma genellikle performansı etkilemektedir. Bireyler aşırı uyarılma ve strese maruz kaldıklarında başarılı olma olasılıkları düşmektedir (Bandura, 1977, 1986). Olumsuz duygu ve gerginliğin azaltılmasıyla ve fizyolojik durumlarla ilgili yapılan yanlış yorumlamaların iyileştirilmesiyle beraber öz yetkinlik ve sonuç beklentileri artmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken durum fizyolojik olarak stresi ne kadar tetiklediği ya da durumun olumsuz olmasından ziyade bireyin algılayış biçimidir. Kişinin algılayış biçimleri fizyolojik duruma enerji verici olabilirken, aynı durumun farklı algılanması farklı sonucu ortaya çıkaracaktır. Genellikle aşırı heyecanın performansı zayıflatacağına inanıldığından stres düzeyleri düşürüldüğünde başarılı olma ihtimalleri yükselecektir. Bu açıdan öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin artırılmasında yeteneklerinin olumlu algılanması önemli görülmektedir (Bandura 1977, 1986).

Burada belirtilen toplam dört bilgi kaynağının (kişisel deneyim, dolaylı öğrenme, sözel ikna ile fizyolojik ve duygusal uyarılma) öz yetkinlik ya da sonuç beklentileriyle olan ilişkisi bireyin bu kaynakları nasıl değerlendirdikleriyle ilgilidir (Lent ve Brown, 2006). Bilgi kaynakları öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin oluşumundaki etkisiyle beraber öz yetkinlik inancını geliştirmeye ve potansiyelini yükseltmeye yönelik oluşturulacak kariyer müdahalelerinin de temelini oluşturabilmektedir. Ayrıca bu dört bilgi kaynağı öğrenme sürecine dâhil edilirse sonuçlar çok daha etkili olabilecektir (Lent, 2005).

2.1.1.1.2. Öz Yetkinliğin Birey Üzerindeki Etkileri

Bandura (1986), kariyer ve meslek seçiminde bireyin performans ve becerilerinin bireyin öz yetkinlik algısından etkilendiğini belirtmiştir. Bunlar bireyin öz yetkinlik inancına göre şekillenen bilişsel, motivasyonel, duyuşsal ve seçim süreçleridir.

a) Bilişsel Süreçler: Öz yetkinliğin bilişsel boyutunu bireyin sahip olduğuna inandığı yetenek ve bu yeteneği kullanabilme ile ilgili düşünce süreçleri oluşturmaktadır. Birey yetenek ve becerilerini sergilerken yetkin olduğunu düşündüğü alanlarda yüksek performans gösterecektir. Aksine birey kendini yetkin görmediği bir alanda davranış becerileri sergilerse eğer performans düzeyi düşük kalacaktır.

b) Motivasyonel Süreçler: Öz yetkinliğin motivasyonel boyutunu bireyin belirli bir alanda belirlediği hedefe yönelik göstermiş olduğu performansın sonucuna bağlı olarak elde ettiği tatmin olma duygusu oluşturmaktadır. Birey kendini tatmin edecek düzeyde bir sonuçla karşılaştığında kendine yeni hedefler belirleyecektir. Aynı zamanda bu tatminkarlık öz yetkinliği daha da güçlendirerek karşısında çıkan engel ve zorluklarda bireyi güçlendirecektir. Motivasyon düzeyi inancını etkileyerek aynı durum için birden fazla deneme iradesi oluşturacaktır.

c) Duyuşsal Süreçler: Öz yetkinliğin duyuşsal boyutunu geçmiş yaşantı ve tecrübelerle bağlı olarak bireyde iz bırakan duygular oluşturmaktadır. Örneğin geçmişte başarılı işler gerçekleştiren bireyde mutluluk ve yetkinlik duygusu oluşacaktır. Bu duyguya sahip olan birey kendisini zorlayacak engellerle karşılaştığında üstesinden gelmek için çeşitli yollara başvurarak olumlu sonuç elde edecektir. Aksine birey geçmişteki girişimlerinde başarısızlık deneyimi elde ettiyse bireyde oluşan kaygıya bağlı olarak yeni durumlarda karşısına çıkan engellerde baş etme becerilerinde kendini yetersiz hissedecektir.

d) Seçim Süreçleri: Öz yetkinliğin seçim boyutunu belirli bir alanda davranış gösterip göstermeyeceği yönündeki tercihi oluşturmaktadır. Burada bireyin seçim ve tercihlerini belirleyen, davranışı başlatıp başlatmayacağı yönündeki öz yetkinlik inancıdır. Öz yetkinlik inancı yüksek birey kendi yapısı ve özelliklerine göre doğru ve akılcı seçimlere başvuracaktır. Öz yetkinlik inancı düşük birey kararsızlık duygusu yaşayabileceği gibi kendi yapı ve özelliğine göre doğru seçim yapmada yetersiz kalacaktır.

2.1.1.1.3. Öz Yetkinliğin Boyutları

Bandura (1977) öz yetkinliğin üç ayrı boyutunu açıklamaktadır. Belirli bir alanda davranış ve performansı ortaya koyarken gereken bilgi kaynaklarını ve bu kaynaklara katkı sağlayan öz yetkinliğin üç boyutu olduğunu belirtmektedir (Bandura, 1982). Bunlar;

1. Düzey: Bireyin bir durum veya bir işe başlamadan önce kendinin ortaya koyabileceği ve başarılı olacağına inandığı işin güçlük derecesini belirtmektedir (Bandura, 1977). Diğer bir ifadeyle bir kişinin öz yetkinlik düzeyi işi hangi oranda başarı ile gerçekleştirebileceği algı ve inanç düzeyiyle alakalıdır. Aynı durum iki kişi için farklı zorluk derecesine sahip olabilir. Öz yetkinlik düzeyi düşük birey başarısız olacağına inanırken aynı durum için öz yetkinliği yüksek biri üstesinden gelip başarılı olacağına inanabilir.

2. Dayanıklılık: Bireyin bir durum veya işe başladığında karşısına çıkan engel, zorluk ve diğer faktörlere rağmen eylemi gerçekleştirmeye yönelik sabır, irade ve mücadele azmini ortaya koymasındır. Aynı durum farklı öz yetkinliğe sahip bireyler için farklı sonuçlar doğurabilir. Öz yetkinlik düzeyi yüksek birey performansını devam ettirip başarı elde edebilirken öz yetkinlik düzeyi düşük birey engel veya olumsuzluklarla karşılaştığında eylemin yönünü değiştirebileceği gibi bu karardan vazgeçebilir.

3. Genellenebilirlik: Bireyin bir durum veya işin sonucuna bağlı olarak oluşan öz yetkinlik algısını diğer durum ve faaliyetlere genelleyebilmesidir (Bandura, 1977). Burada bireyin daha önce elde ettiği başarı veya başarısızlıklar ile çeşitli kişisel deneyimlere vurgu yapılmaktadır.

Düzey, dayanıklılık ve genellenebilirlik boyutları sayesinde, birey yeteneklerini dikkate alarak davranışlarını kontrol altına alır ve davranışları neticesinde ortaya çıkan sonuçları gözlemler. Bu sayede birey davranışın sonucu ortaya çıkan yetenekleri hakkında fikir edinmiş olur.

2.1.1.2. Sonuç Beklentileri

Bandura (1977) sonuç beklentileri belirli bir faaliyette bulunma veya gelecekteki belirli davranışların gerçekleştirilmesinin ardından ortaya çıkan sonuç hakkındaki inançları ifade eder. Diğer bir tanımla sonuç beklentileri kişinin sergilediği belirli bir davranışın çeşitli sonuçlarına dair (örneğin ödül, onay görme, daha çekici iş koşullarına sahip olma gibi) inançlarını ifade eder. Ayrıca kişinin belirli bir etkinliğe yönelip yönelmeyeceği, ne kadar çaba ve süreklilik göstereceğinde belirleyici bir rol oynar.

Bandura (1997) öz yetkinlik ve sonuç beklentileri arasında ayırım yapılması gerektiğini belirtir. Öz yetkinlik bireyin belirli davranışları gerçekleştirme yetenekleri hakkında inancı

ifade ederken sonuç beklentileri belirli bir davranışı gösterdikten sonra ortaya çıkabilecek durumla ilişkilidir. Sonuç beklentileri, kişinin performans kalitesine göre belirlendiğinde öz yetkinlikten de etkilenir. SBKK'de sonuç beklentilerinin öz yetkinlik tarafından belirlendiği düşünülmektedir. Çünkü bireylerin öz yetkinlik düzeylerinin yüksek olduğu alanlarda gerçekleştirecekleri performansa bağlı olarak sonuçların olumlu olabileceğine inanmaktadırlar (Lent vd., 1994).

Türk Dil Kurumu'na (2020) göre beklenti kavramı 'bireyin belli şart ve durumların alacağı biçimler veya kendisinden beklenenler konusundaki öngörüsü' veya 'gerçekleşmesi beklenen şey' olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda, geleceğe yönelik beklentilerin oluşturulması gelecekte meydana gelebilecek belirli bir olayın olasılığı hakkındaki inançlar veya beklentiler olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda araştırma kapsamında gerçekleştirilecek olan kariyer geleceği beklentisi bir ölçüde kişilerin sonuç beklentileri ile ilişkili olarak gerçekleştirilecektir.

Yaşam boyunca gelecekteki olaylar günlük davranışları motive etmektedir. Gelecek için düşünme ve planlama çeşitli nedenlerden dolayı gençler için özellikle önemlidir. İlk olarak ergenler ebeveynleri, akranları ve öğretmenleri tarafından belirlenen gelişimi ile ilgili yaşa özgü bazı görevlerle karşı karşıyadır. İkincisi, ergenlerin kariyer, yaşam tarzı ve gelecekteki aile ile ilgili olanlar gibi geleceğe yönelik kararları, daha sonraki yetişkin yaşamlarını önemli ölçüde etkiler. Üçüncüsü, ergenlerin geleceklerini nasıl gördükleri, genellikle geleceğe yönelik çıkarları kimlik oluşumlarında önemli bir rol oynamaktadır. Tuncer (2011a) gençlerin gelecek kaygıları veya beklentileri belirlenmeden onlara hitap eden meslek ve bireysel kişilik özelliklerini kazandırmayı beklemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Gelecek beklentisi bireyin gelecekle ilgili düşüncelerini, ilgi ve endişelerini barındıran bilişsel haritalardır. Kuramsal bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, beklentilerin geleceğe yönelik olması önemli görülmektedir çünkü karar alma sürecinde beklentiler çok güçlü motivasyon kaynaklarından biridir (Nurmi, 1991). Savickas'a (2002) göre, kariyer geleceği aynı zaman da bir uyum sürecidir. Bu süreçte bireyin kariyer geleceğine yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olması, kariyer plan ve hedeflerine yönelik iyimser tutum geliştirmesi ve son olarak bu kariyer plan ve hedeflere yönelik eylemde bulunması gerekir. Kişinin geleceğindeki hedeflerine ulaşacağına ve amaçlarının sonuçlarına umutla bakabilmesi olumlu bir gelecek beklentisine sahip olduğuna işaret eder (İmamoğlu, 2007). Geleceğe dair olumlu beklentilerin artması; iyi olma hali, yüksek benlik saygısı ve baş etme yöntemlerinin

kullanılması ile ilişkili bulunmuştur (Şimşek, 2012). Kişiler öz yetkinlik inançlarına ve sonuç beklentilerine göre kendilerine hedefler koyar ve bu doğrultuda sergiledikleri girişimlerin sonuçlarına göre öz yetkinlik inançları ve sonuç beklentilerini onaylar ya da değiştirirler. Kişi, olumsuz çevresel koşullara rağmen güçlü bir öz yetkinlik inancı ve sonuç beklentisi ile kariyer hedeflerine doğru hareket edebilir ve bu doğrultuda geleceğe yönelik çabasını sürdürebilir (Lent vd., 2000).

Betz ve Voyten (1997), tarafından sonuç beklentileri, bireyin eğitsel veya kariyer kararı verme yaşantılarına bağlı ortaya çıkan başarının uzun süreli sonuçlara ilişkin inançları olarak tanımlanmaktadır. Sonuç beklentisi kavramının bireyin bir davranışı başlatmasında, devam ettirmesinde, seçim ile performans hedeflerinin gelişiminde ve ilgilerinin büyümesinde oldukça önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Sonuç beklentisi aynı zamanda insanların kariyer süreçlerinde elde edilen kazanç, mevki, yaratıcılık ve saygın olma gibi mesleki ifade ve değerlerin dışavurumu ve inançları olarak da görülebilir (Lent vd. 1994).

Sonuç beklentileri ve öz yetkinliğin ilgi, hedef, davranış ve performans kavramlarının oluşumunda birlikte etkisinden bahsedilse de, araştırmalarda öz yetkinlik beklentisi daha geniş yer bulurken sonuç beklentisi araştırmalarda daha az yer edinmiştir. Buna Bandura'nın (1977) sosyal bilişsel kuramını daha çok öz yetkinlik üzerine inşa etmiş olmasıyla birlikte sonuç beklentisine yönelik ölçme araçlarının sınırlı olması sebep gösterilebilir (Fouad ve Guillen, 2006; Swanson ve Gore, 2000). Bandura (1977) ek olarak sonuç beklentisinin öz yetkinlikle ilişkili olduğunu ve buna bağlı olarak dört bilgilendirici kaynaklardan elde edilebileceğini de ifade etmiştir.

Bandura (1997) sonuç beklentisini üç farklı şekilde bahsetmiştir. Bunlardan ilki davranıştan sonra meydana gelen *fiziksel sonuçlar* (rahatlama, acı ve üzüntü gibi), ikincisi ise davranıştan sonra oluşabilecek *sosyal tepki* (alkış, övünç gibi) ve üçüncüyse kişinin kendine benliğine yönelik olumlu ya da olumsuz *içsel değerlendirmeleri* (yapabilirim, yetersizim gibi) barındırır. Burada birey davranışı başlatmadan önce davranış sonucunda ortaya çıkabilecek sonuçlara odaklanmaktadır. Ayrıca Bandura (1986) sonuç beklentilerini (sosyal, maddi ve kendini değerlendiren) birçok şekilde tanımlamıştır.

W. I. Thomas, “eğer kişi, bir durumu gerçek olarak kabul ederse sonuçlar da gerçek olur” diyerek, beklentilerin sonuçlar üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Thomas’a göre, kişi eylem veya davranışın doğasından dolayı eylem ve davranışlara yönelik algı oluşturmaz ve anlam yüklemmez. Aslında kişi bunun tersi yönünde önce eylem ve davranışına anlamlar oluşturur daha sonra bu anlamlar gelecekteki beklentilerini etkiler (Tatar'dan [2002] aktaran

Şimşek, 2012). Bireyin motivasyonu ve kendini tanımlaması için "Geleceği beklemeyin - gidin onu bulun", "Gelecek, seyahat ettiğiniz bir şey değil, inşa ettiğiniz bir şeydir". Gelecek beklentileri veya bireylerin geleceğe dair imajı, hedefler ve planlama için zemin oluşturur ve bu nedenle önemli bir ergen gelişim görevi olarak kabul edilir (Seginer, 2003). Gençler çevresel etkilerin pasif hedefleri değildir; daha ziyade, gelişim ortamlarını ve gelecekteki yaşam yollarını seçerler. Bu seçim sürecinin bir sonucu olarak, gençler belirli rol geçişleriyle karşılaşır. Bunlarla başa çıkmalarındaki başarıları ve başarısızlıkları hakkında geri bildirim alırlar. Gelişimsel sonuçlara ilişkin bu geri bildirim beklentilerini, hedeflerini, planlarını gelecekteki zorluklarıyla başarılı bir şekilde başa çıkmaları için ayarlamalarını gerektirir (Salmela-Aro vd., 2007). Bu nedenle gelecek beklentisi, hedeflerin belirlenmesi, planlama ve seçeneklerin araştırılması için zemin sağlar ve sonuç olarak kişinin gelişimsel gidişatına rehberlik eder (Bandura, 1986).

İnsanlar dahil olacakları faaliyetler hakkında seçimde bulunurlar. Daha sonra bu seçimi gerçekleştirmeye yönelik eylem sürecinde öz yetkinlik inançlarını ve sonuç beklentilerini dikkate alırlar. Ayrıca değerli ve olumlu sonuçlara (örneğin, sosyal ve kendini onaylama, somut ödüller, cazip çalışma koşulları) yol açabileceğini düşündükleri bir faaliyette bulunmayı tercih etme olasılıkları daha yüksektir. Kişilerin faaliyetlere katılımı, onlara koydukları çaba, sebat ve nihai başarıları hem öz yetkinlik inançları hem de sonuç beklentileri ile belirlenir (Lent, 2005). SBKK dayalı kariyer müdahaleleri ile birey yeterli bilgiye sahip olmadığı ve yetkin olamayacağını düşünüp vazgeçtiği seçimleri yeniden değerlendirebilmektedir. Ayrıca kariyer kararlarını sağlam temel üzerine oturarak güçlendirebilir ve bireyin barındırdığı ilgi yetenek ve değerleri dikkate alarak gerçekçi hedefler oluşturmasına katkı sağlayabilir (Lent, 2005; Lent vd., 2002).

2.1.1.3. Kişisel Hedefler

Hedefler, belirli bir faaliyette bulunma veya gelecekteki belirli bir sonucu gerçekleştirme kararlılığı olarak tanımlanabilir. Hedefler genellikle kariyer seçimi ve karar sürecinin örtük bir ögesidir ve plan, karar, istek ve davranış seçeneklerinin tümü hedef mekanizmalarını içerir. Kişisel hedefler insanlara, dış destek olmadan çok uzun aralıklarla bile kendi davranışlarını organize etmeye, yönlendirmeye ve sürdürmeye yardımcı olurlar. Bu nedenle hedefler, insanlara rehberlik ederek kendi güçlerini kullanmalarını sağlayan kritik bir

mekanizma oluşturur. Çevresel olaylar davranışı şekillendirmeye yardımcı olsa da davranış tamamen genler ya da diğer çok yönlü faktörler tarafından belirlenmez. Aynı zamanda insanların öz yönelimli hedefleri ve hedeflerin birbiriyle ilişkili olduğu diğer sosyal bilişsel faktörler tarafından da motive edilir (Bandura, 1986).

Kişisel hedefler; seçim ve performans hedefleri olmak üzere iki türden oluşur. SBKK, *seçim hedefleri* (kişinin takip etmek istediği faaliyet veya kariyer alanı) ve *performans hedefleri* (bireyin bir çaba içinde başarmayı düşündüğü performans seviyesi veya kalitesi) arasında tercihte bulunur. SBKK, davranışın düzenlenmesinde hedefler, öz yetkinlik ve sonuç beklentileri arasında karmaşık bir etkileşim ortaya koymaktadır (Lent vd., 1994). Sosyal bilişsel teori, insanların seçim ve performans hedeflerinin, öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinden önemli ölçüde etkilendiğini savunur. Hedefe yönelik davranışlarının güçlü olması yüksek öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin bazı bireylerde göreceli fazlalığı olarak açıklanabilir (Bandura, 1986; Betz ve Voyten, 1997). Örneğin, müzik performansı ile ilgili güçlü öz yetkinlik ve olumlu sonuç beklentileri bulunan bireyin, uygulamaya zaman ayırma, performans fırsatları arama ve belki de müzikle ilgili hedefleri beslemesi muhtemeldir. Hedeflere ulaşmada kaydedilen ilerlemenin (veya ilerleme eksikliğinin), öz yetkinlik ve sonuç beklentileri üzerinde karşılıklı bir etkisi vardır. Örneğin, belirlenen hedefte başarılı olma isteği karşılaşılan olumsuzlukları kırıp sonuç beklentilerini daha da güçlendirebilir (Lent, 2005).

Ayrıca Lent vd. (1999) SBKK'ye ek olarak ergenin lise mezuniyetinden önce okul yıllarında ortaya çıkan ve iş hayatına geçişinde önemli ve birbiriyle bağlantılı altı temaya odaklanmışlardır. Okuldan işe geçiş döneminde kariyer karar verme becerilerini geliştirmeye yönelik bakış açıları sırayla şunlardır;

- ✓ Öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin gerçekçi ve olumlu olması
- ✓ Kariyer ilgilerinin geliştirilmesi
- ✓ Kariyer hedefleri ile ilgiler arasında bağlantı kurulması
- ✓ Kariyer hedeflerin eyleme dönüştürülmesi
- ✓ Kariyer araştırma ve performans becerilerinin geliştirilmesi
- ✓ Kariyer engelleri ve kariyer desteklerinin yeniden değerlendirilmesi

Bu altı aşamada öğrencilerin okul yıllarında ve işe girdikten sonra kariyer gelişimini teşvik eden gelişimsel ve iyileştirici müdahaleler için hedefler önerilmiştir. Ayrıca bu aşamada gerçekleştirilen işlemlerin kariyer kararı verme öz yetkinliği ile bireylerin seçimde bulunduğu alanlarda etkili olacağı vurgulanmıştır (Lent vd., 1999).

2.1.2. Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı Ortama Özgü Etmenler

SBKK, kariyer gelişim sürecinde sosyal bilişsel değişkenler ile karmaşık bir şekilde ilişkili olduğu varsayılan birtakım önemli kişi ve çevresel değişkenlerle (cinsiyet, ırk-etnik köken, fiziksel sağlık veya engellilik, genetik bağış ve sosyoekonomik koşullar) ilgilidir. SBKK kişi, çevresel ve öğrenme-deneyimsel değişkenlerin hem sosyal bilişsel değişkenleri hem de sonraki kariyer gelişim sonuçlarını etkilediğine dair bir genel bakış sunmaktadır (Lent vd., 2002).

Lent vd. (2000) SBKK'nin ikincil düzey çevresel değişkenlerin kavramsallaştırmayla ilgili olarak *Çevresel Faktörler* (çevrenin nesnel ve algılanan boyutları, uzak ve yakın çevresel etkiler ve sosyal ortam etkileri), *Kariyer Engelleri*(kişisel engeller duruma özgü etmenler ve geleceğe yönelik engellerle ilişkilidir) ve *Kariyer Destekleri* kavramsallaştırmalar üzerinde durmuşlardır.

2.1.2.1. Çevresel Faktörler

2.1.2.1.1. Nesnel ve Algılanan Boyutları

SBKK'ye göre, kariyer gelişimi hem nesnel hem de algılanan çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Nesnel faktörlere örnek olarak, maruz kalınan eğitim deneyimlerinin kalitesi ve belirli eğitim seçeneklerinin izlenmesi için bireye sağlanan finansal destek verilebilir. Bu tür nesnel faktörler, kişinin etkilerini özel olarak algılasın ya da algılamasın, kariyer gelişimini güçlü bir şekilde etkileyebilir. Bununla birlikte, belirli bir nesnel faktörün etkisi kısmen bireyin değerlendirme ve buna tepki verme şekline bağlıdır. Bu nedenle, SBKK'de insanlar sadece geçmiş veya şimdiki çevresel etkilerin sessiz kurbanları olarak görülmemektedir. Kontrol veya farkındalıklarının ötesindeki olaylardan olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedirler. Bu sayede bireyin çevreyi ve kendilerini nasıl algıladıkları kişinin kariyer gelişiminde kişisel rehber potansiyeli sağlar (Lent vd., 2000).

2.1.2.1.2. Uzak ve Yakın Çevresel Etkiler

Çevrenin nesnel ve algılanan yönlerine ek olarak, SBKK belirli çevresel etkilerin meydana geldiği zamansal dönemi vurgular. Kavramsal kolaylık açısından çevresel değişkenler, kariyer seçimi yapma sürecine olan yakınlıklarına göre iki temel kategoriye ayrılır. Birinci kategori kariyerle ilgili öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin geliştiği öğrenme deneyimlerini etkileyen uzak, arka plan bağlamsal faktörleri içerir. Kişinin maruz kaldığı kariyer rolü modellerinin türleri ve özellikle katılım için bir tür destek veya cesaret kırılması sayılabilir.

İkinci yakın çevresel etkiler kategorisi, eğitim veya kariyer karar vermenin aktif aşamalarında özellikle önemlidir. Bu etkilere örnek olarak kişinin resmi olmayan kariyer ilişkilerinin yetkinliği veya ayrımcı işe alma uygulamalarına maruz kalma gösterilebilir. Uzak veya yakın bağlamsal faktörler kariyer seçimi sürecini etkilediği varsayılan temel yolları özetlemektedir (Lent vd., 2000).

2.1.2.1.3. Sosyal Ortam Etkileri

SBKK'ye göre, sosyal çevresel değişkenler insanların kariyerle ilgili seçimler yapma ve uygulama süreçlerini ılımlı hale getirebilir ve doğrudan etkileyebilir. Özellikle, yakın bağlamsal faktörler, çıkarların seçim hedefleri ve eylemlerle hedefler arasındaki ilişkiyi hafifletebilir. Kişinin birincil çıkarlarına karşılık gelen hedeflere yönelmesi muhtemeldir (örneğin, sosyal çıkarlar sosyal tipte bir kariyer yapma niyetine yol açar). Hedefler de buna karşılık, seçimle ilgili eylemleri teşvik eder (ör. kişinin hedefiyle ilgili bir eğitim programına başvurmak). Ancak, bağlamsal etkiler bu süreçlerin nasıl ortaya çıkacağını belirlemeye yardımcı olur. İnsanların kariyer çıkarlarını hedeflere ve hedeflerini eyleme dönüştürmeleri, olumsuz çevresel faktörlerden (ör. Aşılmaz engeller veya yetersiz destek sistemleri) engellendiklerinde daha az muhtemeldir. Buna karşılık, yararlı çevresel faktörlerin algısının, çıkarlarını amaçlara ve hedeflere eyleme dönüştürme sürecini kolaylaştırması öngörülmektedir.

Seçim süreci üzerindeki etkilerine ek olarak, sosyal ortam faktörleri seçim yapma veya uygulama üzerinde doğrudan bir etki yaratabilir. Örneğin, özellikle toplumcu kültürlerde ve alt kültürlerde, etkili modellerin istekleri, bireyin kendi kişisel kariyer tercihleri üzerinde etkili

olabilir. Bireysel kültürlerde de kariyer çıkarlarının veya hedeflerinin genellikle ekonomik veya diğer çevresel baskılara maruz kalması gerekir. Bu nedenle SBKK, kişilik özellikleri ve çıkarları doğrultusunda oluşturulan seçim davranışını diğer çevresel faktörlerden daha az yönlendirilebileceğini öne sürmektedir (Lent vd., 2000).

2.1.2.2. Kariyer Engelleri

2.1.2.2.1. Kişisel Engeller

Swanson ve Woitke (1997), engelleri kişinin içinde veya çevresinde kariyer gelişimini zorlaştıran olaylar veya koşullar olarak tanımlamaktadır. Engeller kariyer gelişimini engelleyen kişilerarası (örneğin benlik kavramı) ve çevresel (örneğin, işyeri ayrımcılığı) faktörlerden kaynaklanmaktadır. SBKK açısından, kavramsal olarak kariyer gelişimini engelleyen kişi (örneğin, düşük öz yetkinlik) ve bağlamsal (örneğin, önemli başkalarının onaylanmaması) faktörleri ayırt etmek avantajlıdır. Kişi ve bağlamsal değişkenlerin birlikte görülmesi ve etkileşim halinde olması değişkenlerin tek bir etki kaynağı olduğu anlamını taşımamaktadır.

Kariyer gelişimini sınırlayan kişi ve bağlamsal faktörleri ayırt etme için beceri geliştirme fırsatlarındaki önyargı gibi bağlamsal engellerin içselleştirilmesi gerekir. Çevreye dayatılan engellerle başa çıkmak veya bu engelleri telafi etmek için yeni danışmanlık ve gelişim stratejileri önerilmelidir. Belirli bir olumsuz etkinin ortaya çıktığı kişiye veya bağlamsal konuma bağlı olarak danışmanlar için farklı müdahale hedeflerini ve rollerini (ör. sosyal savunuculuk, sistem düzeyinde değişiklik) belirlemek gerekir. SBKK'de, engeller genellikle bağlamsal engellerin genellikle işlevsel olarak zarar verici kişi faktörleriyle ilişkili olduğu ancak kavramsal olarak farklı olduğu (ör: Olumsuz öğrenme koşulları öz yetkinliği azaltabilir) anlamına gelir (Lent vd., 2000).

2.1.2.2.2. Duruma Özgü Engeller

Engeller kariyer gelişiminin hemen hemen her yönünü engelleyebilmektedir (Swanson ve Woitke, 1997). Teorik ve pratik nedenlerle kariyer seçimi formülasyonu, seçim uygulaması

veya kariyer gelişimi gibi kariyer ilerlemesini içeren daha spesifik gelişimsel görevlerle ilgili engelleri dikkate almak önemlidir. Her ne kadar bazı engeller geliştirilebilir düzeyde olsa da (örneğin, ailenin olumsuz etkileri) çoğu engelin varlığı ve etkileri, hem bireyin maruz kaldığı gelişimsel göreve hem de tercih ettiği kişisel seçim seçenekleriyle bağlı kalacaktır. Bir üniversite öğrencisini düşünün. Bu öğrenci Sanat tarihinde ana dal seçmeyi ve ebeveynlerinin bu seçime karşı çıktıklarını ve eğer bu seçimi değiştirmese parasal desteklerini çekeceklerini belirtiyorlar. Bu öğrencinin tartışması gereken sosyal ve finansal engeller, kariyer gelişiminin tüm yönlerini kapsamayabilir. Daha ziyade bu durum belirli bir gelişimsel görev (ana seçim) ve seçim seçeneğiyle (sanat tarihi) bağlantılıdır. Yani engellerin genel ve sürekli mevcut olmaması belirli seçim alanlarını ve gelişimsel hususlarla sınırlı kalması durumu özgün etmenlerin haklılığını göstermektedir.

Engellerin etki alanına ve duruma özgü olduğu varsayılmaktadır. Daha ziyade, bazı engeller bazı eylem yollarını kısıtlar ancak diğer seçeneklerin veya diğer planların peşine düşmesine izin verir. Bu nedenle kişilerin seçim sürecinde karşılaştıkları engellerin ne tür etkileri olacak gibi soruları dikkate almak yararlı olabilir. Kuşkusuz karmaşık olmasına rağmen bu görüş, belirli engellerin yaşanıp yaşanmadığı, nasıl ve ne zaman yaşandığı ve etkileri ile ilgili önemli farklılıkları yansıtmaktadır (Lent vd., 2000).

2.1.2.2.3. Şimdi ve Geleceğe Yönelik Engeller

Lent vd. (1994) ilk teorik açıklama, aktif kariyer seçimi yapmaya görelî yakınlıklarına dayanarak bağlamsal faktörleri iki geniş kategoriye ayırmıştır. Çıkarları ve öz-bilişleri şekillendiren ve şekillendirmeye yardımcı olan daha uzak, arka plan etkileri ve kritik seçim kavşaklarında ortaya çıkan yakın etkiler.

Engelleri "bağlamsallaştırma" çabasıyla sosyal bilişsel bir analiz de geçmişte karşılaşılan engelleri birbirinden ayırarak şu anda kişiyi engelleyenler ve gelecekte beklenen engeller haline getirir. Bu şema dahilinde zamansal olarak uzak ve yakın bağlamsal faktörler biraz farklı işlevlere sahiptir. Uzak zamansal (gelecek) faktörler, kişisel çıkarların ve kariyer seçimi üzerindeki diğer etkilerin oluşturulduğu öğrenme deneyimlerini etkilerken yakın zaman (şimdi) faktörleri, kariyer planlarının yapıldığı ve uygulandığı fırsat yapısını oluşturmaya yardımcı olur. Zamansal olarak şimdi ve geleceğe yönelik engeller üzerinde çalışmak belirli engellerin ortaya çıkışını ve insanların bunlara tepkisini zaman içinde izleyen

niteliksel görüşmeler ve boylamsal araştırma gibi çeşitli metodolojik yönlerden faydalı bir şekilde ele alınabilir (Lent vd., 2000).

2.1.2.3. Kariyer Destekleri

SBKK perspektifinden bakıldığında, kariyer sürecinde destekleyici koşullar veya kaynaklar olarak ifade edilmektedir. Kariyer davranışı üzerindeki bağlamsal etkiler üzerine yapılan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. SBKK içinde destekler veya destek sistemleri, bireylerin kariyer seçimlerinin oluşmasını ve takip edilmesini kolaylaştırabilecek çevresel değişkenler olarak düşünülmektedir. Brown ve Lent (1996) kariyer sürecinde desteklere odaklanmak mücadele stratejilerinin tasarımını önermekle birlikte, kolaylaştırıcı koşullara yol göstermektedir. Bireylerin mevcut destek sistemindeki rol modellerini veya finansman kaynaklarını tanımlamak veya mevcut olmayan kaynaklara erişmek için yeni ortama geçiş yapmak veya ortamı değiştirmek. Kariyer desteklerin incelenmesi, desteklerin ve engellerin birbiriyle nasıl ilişkili olduğu sorusu gibi birkaç yeni teorik bilmeceyi ekleyecektir.

Betz'e (1989) göre destek sadece engellerin olmaması ya da bireyi yalnız bırakmak olduğu anlamına gelmez. Başka bir deyişle, destek tarafsız bir durum değildir; daha ziyade kariyer davranışını aktif olarak teşvik eden faktörleri içermektedir. Böylece, desteklerin ve engellerin büyük ölçüde benzersiz yapıları temsil ettiği anlaşılabilir. Örneğin, bir kişi belirli bir seçim seçeneğine göre farklı engelleri (örneğin aile onaylamama, sınırlı tasarruflar) ve destekleri (örn. Akran onayı, burs fonuna erişim) tanıyabilir. Alternatif olarak, destek ve engel algılarının, negatif ilişkili olduğu ya da pozitif-negatif bir süreklilikteki karşıt kutupları yansıttığı iddia edilebilir. Kariyer seçim sürecini belirli bir hedefe götüren bir yol olarak öngörmek, insanların belirli bir kariyere ulaştıklarında almayı bekledikleri uzak gelecekteki sonuçları ve bu seçeneği yerine getirirken karşılaşacakları daha yakın sonuçlar veya koşullar (yani, hedeflerine giden yolu çizen engeller ve destekleri) olarak ayırt etmek yararlı olabilir. Yakın sonuçlara ilişkin inançlar, "süreç beklentileri" olarak adlandırılabilir belirli bir sonuç beklentisi içerir, çünkü insanların belirli karar verme süreci takip ederken karşılaşmayı öngördüğü destek ve engelleri içerir (Lent vd., 2000).

2.2. Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Kariyer kararı verme, bireyin kariyer yaşantısında kariyer seçimlerini nasıl yaptığı, kariyer kararlarını neye göre verdikleri (karar verme stili) ve bu süreçte karşılaştıkları kişisel veya çevresel engellere bağlı ortaya çıkan kararsızlıkları (kariyer kararsızlığı) dikkate alır. Kariyer kararı verme öz yetkinlik; bireyin kariyer kararları vermek için gerekli görevleri ve becerileri başarıyla gerçekleştirebileceklerine dair yeteneklerine duydukları inanç derecesini ifade etmektedir (Taylor ve Betz, 1983). Bireyin beklentilerini, davranış ve performanslarını olumlu ve başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceğini kariyer kararı verme öz yetkinlik inançları incelemektedir (Brown ve Lent, 2004).

Bandura'nın (1977, 1986) hem davranış hem de davranış değişikliğinin önemli bir aracı olarak öz yetkinlik teorisine dayanarak ilk olarak Betz ve Hackett (1981) tarafından kariyer davranışına uygulanmıştır. Öz yetkinlik teorisinin kariyer kararı verme sürecine uygulanmasının nedeni olarak, kariyer kararı verme öz yetkinliği zayıf olan bireylerin karar verme beceri ve sorumluluklarından kaçındıkları için bireylerin kariyer kararı verme öz yetkinlik düzeyleri güçlenirse eğer kariyer kararı verme aktivitelerine katılımının artacağı düşüncesini ileri sürmüşlerdir (Luzzo, 1993; Taylor ve Betz, 1983).

Sosyal bilişsel teoriyi kariyer davranışına genişletmek için yapılan ilk çabada Hackett ve Betz (1981) öz yetkinlik yapısının kadınların kariyer gelişimine nasıl uygulanabileceğini gösterdiler (Lent vd., 2002). Hackett ve Betz (1981) ilk olarak, öz yetkinliğin, başarı davranışını, akademik ve kariyer kararlarını ve hem erkeklerin hem de kadınların kariyer ayarlamasını etkileyen kariyer gelişimi modellerine dahil etmek için önemli bir değişken olabileceğini öne sürmüştür. Ancak, kariyerle ilgili öz yetkinliği kadınların kariyer gelişimini anlama ve değiştirmede özellikle önemli olabileceğini vurguladılar. Başlangıçta birçok geleneksel olmayan kariyer alanında kadınların yetersiz temsil edilmesinin, kısmen kadınların erkek egemen kariyer alanlarına ilişkin kariyerle ilgili öz yetkinliğinden düşük olmasından kaynaklandığı varsayımını test etmek için geliştirilmiştir. Öz yetkinlik teorisinin kariyer alanına genişletilmesi, cinsiyet-etkinlik sosyalleşmesinin farklı olması ve sonuçta ortaya çıkan dört etkinlik bilgisine farklı erişim nedeniyle öz yetkinliğin kadın ve erkeklerde nasıl farklı gelişebileceğini özetlemiştir (Lent ve Hackett, 1987).

Teorik olarak, öz yetkinlik beklentilerinin düşük olması, bu görev ve davranışlardan kaçınılmasına ve sonuç olarak kararsızlığın sürmesine neden olacaktır. Bu nedenle öz

yetkinlik kavramının kariyer kararsızlığının anlaşılması ve tedavisine faydasını araştırmak için tasarlamışlardır. Daha spesifik olarak, amaçları kariyer kararı alma görevleri ile ilgili öz yetkinlik beklentilerinin değerlendirilmesi için bir yöntem geliştirmek, psikometrik ve normatif özelliklerini incelemek ve kariyer kararı verme öz yetkinlik beklentilerinin kariyer kararsızlığı ile ilişkisini incelemek amaçlanmıştır (Taylor ve Betz, 1983).

Taylor ve Betz (1983), üniversite öğrencilerinin etkili kariyer kararı vermeleri için gerekli beceri ve faaliyetlere ilişkin öz yetkinliklerini araştırmışlardır. Öz yetkinlik teorisi, belirli davranış alanlarında yetkinlik ile ilişkili olarak tanımlandığından Taylor ve Betz (1983) Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik Ölçeğini kariyer kararı vermenin beş boyutunu öz yetkinlik ile değerlendirmek için geliştirmiştir. Ölçekleri, Crites'in (1976) kariyer olgunluğu teorisinden elde edilen beş kariyer seçimi yeterliliğine dayanmaktadır ve alt ölçekleri şunlardır: (1) kendini değerlendirme, (2) kariyer keşfi/mesleki bilgi toplama, (3) hedef seçimi, (4) gelecek için planlar yapma ve (5) problem çözme (Crites, 1976; Taylor ve Betz, 1983). Betz'e (2000) göre öz yetkinlik, hedef belirleme aşamasında bireyin planlar yapma, karar verme, ilgi duyma ve davranışa yönelme gibi açılardan kariyer ilgilerini, amaçlarını, kariyer seçimini ve performansını etkilemektedir. Bu araştırmayı yönlendiren bir varsayım, etkili kariyer karar vermenin sadece becerilerin geliştirilmesini değil, aynı zamanda kişinin karar verme yeteneklerine olan güveni de içermesidir.

Taylor ve Betz (1983) zayıf kariyer kararı verme öz yetkinliğinin kariyer araştırma davranışını ve karar verme becerilerinin gelişimini engelleyebileceğini ve dolayısıyla kariyer kararı vermede kariyer kararsızlığının ve diğer sorunların öngörüsü olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca kariyer kararı verme öz yetkinliğinde genel cinsiyet farklılıkları olmadığını ancak öz yetkinlik, kariyer kararsızlığıyla özellikle de "kariyer kararlarına ilişkin yapı ve güven eksikliği" etiketli bileşenle önemli ölçüde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öz yetkinlik akademik yetenekle yüksek düzeyde ilişkili değildi ve kariyer kararı verme öz yetkinlik ölçeğinin faktör analizi, ölçeğin gelişimini yönlendiren beş ayrı boyuttan ziyade sadece bir genel faktör ortaya koydu. Sonuç olarak kariyer kararı verme öz yetkinliğinin kariyer kararsızlığını anlamada yararlı olabileceğini düşündürmektedir.

Kariyer kararı verme öz yetkinlik kariyer kararsızlığının değerlendirilmesi ve tedavisi için önemli bir potansiyel faydaya sahiptir. Birincisi, bir değerlendirme aracı kullanılması, hem kariyer kararı alma sürecinde gerekli olan görev ve davranışlara ilişkin öz yetkinlik beklentilerinin gücünü hem de müdahalelerin yönlendirilebileceği bireyselleştirilmiş bir görev hiyerarşisini verir. Bireyin öz yetkinlik beklentilerinin genel seviyesi, kariyer kararı verme öz

yetkinliği arttırmak için tasarlanan müdahalelerin potansiyel olarak yararlı olacağının bir göstergesi olarak kullanılabilir. Bu tür müdahaleler gerekli görüldüğünde, bireyselleştirilmiş hiyerarşinin mevcudiyeti, müdahalenin nispeten kolay görevlerle başlamasına ve öz yetkinliği arttıkça ve güçlendikçe arka arkaya daha zor görevlerle devam etmesine olanak tanır. Böylece öz yetkinlik kavramı ve burada geliştirilen gibi bir araç, hem müdahaleler için bir yapı hem de bu müdahalelerle hangi noktadan başlayacağı ve ilerleyeceği belirli davranışlar sağlar. Kariyer kararsızlığı gibi ilgili kavramlar hem kavramsal hem de sezgisel olarak yararlı olmakla birlikte, öz yetkinlik kavramının davranışsal olarak spesifik doğası, müdahaleler ve değerlendirmenin müdahale planlarıyla doğrudan bağlantısı açısından özel bir yarar olduğunu göstermektedir (Taylor ve Betz, 1983).

2.3. Metafor

Taylor (1984) metaforu; anlam dünyamızdaki bir kavram veya ifadeyi farklı düşünce ve anlamı ifade eden kelimeler ile bağdaştırarak kavrama yeni bir perspektif sağlanması olarak tanımlamaktadır. Levine (2005), metafor kelimesinin kök itibarıyla Yunanca kökünden geldiğini meta: öte, değiştirmek ve pherein: taşımak sözcüklerinden meydana geldiğini ve anlam olarak bir yerden başka bir yere taşımak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Metaforlar bir kültürün özünü kısa ama gerçek olarak yansıtan anlamlar olarak tanımlamaktadır. Shuell (1990) metaforun gücünü 'bir resim bin kelimeye bedelse, bir metafor bin resme bedeldir' olarak belirtmektedir.

Metafora Türkçe'de kullanım olarak mecaz anlam yüklenmiştir ve söz sanatı olarak dili daha süslü daha zengin bir hale getirme gibi bir görevi vardır (Saban, 2008). Püsküllüoğlu (2004) metaforun Türkçe'de eğretilme (bir gerçek anlamı ona benzerliği olan başka bir anlamla anlatma, benzerlik ilişkisinden yararlanarak bir sözcüğün, bir adın anlamını eğreti olarak aktarma sanatı) sanatı şeklinde tanımlandığını belirtmiştir. Ancak günlük dilde metaforun dili süsleme ve zenginleştirme gücünün yanında bir diğer kullanım alanı olarak zihinsel kavramları, düşünce sistemini, olguları ve bireyin anlam dünyalarını başka kavram veya anlamlarla kurmasını sağlayan canlılık, genişlik ve ilişki gibi önemli bir işlevi daha vardır. Bu açıdan yaklaşıldığında metafor kullanımda güzelleştirme ve süslemeden ziyade bir düşünce olgusuna ve bilişsel kavrayışa ışık tutmaktadır (Bowdle ve Gentner, 2005).

Metaforlar bireyin bilgi birikiminin sonucu kişiye özgü, kendi düşünce dünyasının bir eseri olması, farklı tarzda düşünceyi ortaya koyabilmesi ile beraber bilişsel yapıları ortaya çıkmasını sağlaması açısından birçok zaman sözlüklerde dahi bulamayacağımız anlamları içeren kişisel ürünlerdir (Ekici ve Akdeniz, 2018). Metaforun etkisiyle iç içe geçmiş olan düşünce ve anlamların ayrışması sağlanarak farklı bilgi donanımındaki bireylerin bilişsel düzeyde birbirlerini anlamaları kolay hale getirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Metaforlar öğrencilere geçmiş yaşantının bilgeliği ve yetkinliği sayesinde geleceğe uygun bir görüşle bakabilmeleri için ayakta durmalarını sağlamaktadır (Belenky vd., 1986). Ayrıca McMahan (2007) kariyer danışmanlığında metafor kullanmanın yararını şöyle özetlemektedir: 1. ilişki kurma; 2. yönlendirici iletişim; ve 3. değişimi kolaylaştırmaya katkı sağlamaktadır

Metaforun kullanımı ve faydaları birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Metaforlar eğitimde bir konunun kavratılmasında ve yaratıcı düşünceyi geliştirmede kullanılır (Vadeboncoeur ve Torres, 2003).

2. Metaforlar soyut ve karmaşık olanları somutlaştırır ve tanımlar, ancak bu süreç kaçınılmaz olarak metafor mantığı içinde algı ve eylemleri karşılaştırmalarını sağlayarak olgulara yeni anlayış geliştirmelerini sağlar (Lakoff ve Johnson, 2007).

3. Metaforlar bireyin zihnindeki kavramları düşünce örüntüsünde bulunmayan başka kavramlarla ilişkilendirme olanağı sağlar (Saban, 2008).

4. Metaforlar dünyayı algılayış ve kavrayışımıza etki ederek yeni bir bakış açısı kazandırma ve düşünce geliştirme sürecidir (Morgan, 1992).

5. Metaforlar mevcut bilgimizi değerlendirip yeniden yorumlayarak eldeki bilginin türetilmesini ve farklı bir şekle bürünmesini sağlar (Çalışkan, 2009).

6. Metaforlar farklı anlam barındırdığı düşünülen kavramları irdeleyerek altta yatan benzerlikleri ilişkilendirir (Sten, 2002).

7. Metaforlar öğrencilerin kendi düşüncelerini geliştirmelerine ve geleneksel zihin yapılarını yenilemelerine olanak tanır (Levine, 2005).

8. Metaforlar bilişsel yapıların ve algıların ortaya çıkarılmasına katkı sağlar (Cerit, 2008). Belirtilen kapsam içerisinde yapılan bu araştırma (lise öğrencilerinin kariyer kararı

verme öz yetkinlik ve kariyer geleceklerine yönelik metaforik algıları) 8. maddede ifade edilen 'bilişsel yapıları ve algıları ortaya çıkarmak' amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Inkson'a (2004) göre birçoğumuz için kariyer figüratiftir. Kendi kariyerimizi hevesle izleriz, bunları aklımızda anlatır, besteler ve analiz ederiz. Bundan dolayı geçmişin anlamını, şimdinin kararlarını ve gelecek planlarını anlamamız için elimizden gelenin en iyisi yapılmalıdır. Ebeveynler, öğretmenler, danışmanlar ve yöneticiler olarak, birçoğumuz başkalarının kariyerleri için sorumluluk ve görevler üstlenmeye çalışmalıdır. Amundson (1998), metaforun kariyer danışmanlığında teori ve uygulama arasındaki boşluğu doldurma potansiyeli olduğunu ileri sürmüştür. Morgan'a (1992) göre metafor kullanarak yaratıcı düşünmeye yardımcı olmak iyi bir başlangıçtır. Kariyerle ilgili söylemlerin incelenmesi bile metaforun baskın bir etki olduğunu doğrular. Çoğu insan farkında olmadan kariyerleri tanımlamak için mecazi görüntüler kullanır: örneğin, “kariyer yolu”, “kariyer merdiveni”, “kariyer platosu”. Kariyer teorisinin temel metinleri birçok mecazi yapı içerir (Inkson, 2002). Öğrenciler kariyer durumlarını, hayallerini ve algılarını yakalamak için metaforlar kullanırlar. Bu bağlamda, metaforları tanımlamak ve tarif edilen şeyin tam anlamını keşfetmek önemlidir (Amundson, 1998). Öğrenciler kendi öğrenme metaforlarının farkına vardıklarında, bunların nasıl sınırlandırdığını veya özgürleştirildiğini anlayabilirler. Bu şekilde kendi öğrenme süreçlerini de öğrenebilirler(Lakoff ve Johnson, 2007).

Metafor çalışmaları nitel araştırma kapsamında gerçekleştirildiğinden dolayı genelleme yapma imkanı sunmamaktadır. Ancak öğrencilerin farklı demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, sınıf, ailenin aylık gelir durumu ve kardeş sayısı) barındırmasından dolayı farklı olgu ve değerlerin çıkarılmasına imkan tanımaktadır. Öğrencilerin kariyer kavramına (daha özde öz yetkinlik ve gelecek beklentilerine) yönelik metaforik algılarının belirlenmesi öğrencilerin kariyer algılarının şekillendirilmesinde, kariyer rehberliği ve danışmanlığında olumlu açıdan katkı sağlayacaktır. Öğrencilik yıllarından yani ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretim dönemlerinde kariyer planlamalarına başlamak bireyi geleceği hazırlama (mezun olma, ilgi, yetenek ve değerlerle göre iş bulma/işe girme, kendini tanımlama) donanım olarak güçlendirme ve uyum sağlama açısından oldukça önemlidir. Bundan dolayı okullarda psikolojik danışmanlar aracılığıyla öğrencilerin kariyerlerine yönelik metaforik algıları belirlenerek farkındalıklarını arttırma, kariyer planlamalarını yapma, sunum ve seminerler düzenleme, eğitimde kariyer ile ilgili görsel ve yazılı kaynaklar ile beraber müfredatta kariyerle ilgili bilgilere yer verilmesi gibi destek çalışmaları gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır (Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoglu, 2013).

2.4. Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik İle İlgili Araştırmalar

Kariyer kararı verme öz yetkinliğe yönelik ilgili alanyazında metaforik çalışma yer almamasına karşın deneysel, korelasyonel çalışmalara sıkça yer verilmiştir. Araştırmaların daha çok lise ve üniversite grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölümde ilgili literatür sıralaması lise, ortaokul ve üniversite öğrencilerine yapılan çalışmalar şeklinde olup son olarak kariyer kavramına yönelik metafor çalışmalarına yer verilmiştir.

Ali vd. (2005) 114 dokuzuncu sınıf öğrencilerin sosyoekonomik düzeylerine göre çevresel destek, algılanan eğitim engelleri ile kariyer kararı verme öz yetkinlik ve mesleki sonuç beklentileri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Öğrencilerin sosyoekonomik düzeylerinin kariyer kararı verme öz yetkinliği ve mesleki sonuç beklentilerini etkilemediği görülmüştür. Bu çalışmanın sonuçları kardeş ve akran desteğinin kariyer kararı verme öz yetkinlik inançlarının önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, kardeşlerden destek almanın, daha düşük sosyoekonomik düzey geçmişine sahip ergenlerin kariyer gelişiminde önemli bir rol oynayabileceğini ve bu öğrencilerin öz yetkinlik inançlarının gelişimi üzerinde ebeveyn desteğinin güçlü bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymuştur. Kariyer kararı verme öz yetkinlik, mesleki sonuç beklentilerinin önemli bir yordayıcısı olarak bulunmuştur. Yani daha yüksek öz yetkinliğe sahip olan öğrencilerin sonuç beklentileri daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca çevresel destek ve engeller ile mesleki sonuç beklentileriyle arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bozgeyikli vd. (2009) 346 lise öğrencisi ile yürütmüş olduğu çalışmanın bulguları, kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer olgunluğu ile sosyoekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle çalışmaya göre üst sosyoekonomik düzeye sahip çocukların fiziki ve eğitim koşulları nitelikli olan okullarda okuma, daha fazla iş yaşamındaki rol modelleri ile karşılaşma ve eğitimin devamı için finansal destek sağlama konularında alt sosyo-ekonomik düzeye ait çocuklara göre daha şanslıdır. Bu etkiler daha yüksek öz yetkinlik inançlarına ve sonuç beklentilerine yol açabilmektedir.

Öztemel (2012a) yapmış olduğu araştırma kapsamında kariyer karar verme öz yetkinlik ve kontrol odağının lise öğrencilerinin kariyer kararsızlıklarını yordayıp yordamadığını incelemiştir. Ayrıca öğrencilerin kariyer kararsızlıklarını cinsiyete, okul türüne, karar durumlarına ve sosyoekonomik düzeylerine göre karşılaştırmıştır. Örneklemini 14-18 yaş aralığında 282 (168 kız, 114 erkek) lise öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma sonuçları

doğrultusunda kariyer karar verme öz yetkinlik ve kontrol odağı, bir bütün olarak kariyer kararsızlığın toplam puanlarını anlamlı şekilde yordamaktadır. Kariyer karar verme öz yetkinlik ile kariyer kararsızlık arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Birtakım diğer araştırmalarda da kariyer karar verme öz yetkinliğinin kariyer kararsızlığı ve kariyer karar verme güçlükleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Mau, 2000; Nota vd., 2007).

Araştırmanın bir diğer bulguları olarak meslek lisesine eğitim gören öğrencilerin kariyer kararsızlıkları diğer genel liselerde eğitim gören öğrencilerden daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu sonuç Öztemel'in (2012b) kariyer kararsızlığı, kişisel kararsızlık ve kaygının ilişkisini bir arada incelediği araştırmanın sonuçlarına paralel olduğu görülmektedir. Araştırmada ulaşılan sonuçlardan bir diğeri, bir kariyer kararı belirlememiş olan öğrencilerin kariyer kararsızlık düzeylerinin bir kariyer kararına varmış olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucudur. Cinsiyet açısından ele alındığında erkek öğrencilerin kariyer kararsızlığı kız öğrencilerden ve sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilerin orta ve yüksek öğrencilere göre kariyer kararsızlığı ortalamaları daha yüksek olduğu elde edilmiştir (Öztemel, 2012a).

Güçray (2001), 511 lise öğrencisiyle yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarında karar verme ile öz-saygı arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. Karar verme durumlarında erkeklerin kızlara göre az stres yaşadığı gibi daha erkeklerin özgüvenli oldukları görülmektedir. Karar verme davranışlarında sınıf düzeylerine karşılaştırıldığında onuncu sınıf öğrencilerinin diğer sınıflara göre ilgisizlik düzeyi daha yüksek çıkması bu çalışmanın diğer sonuçlarındandır. Araştırmada, anne babalarının eğitim düzeylerine dikkate alınarak kıyaslama yapıldığında ergenlerin karar verme durumları ile anne baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir.

Lamba'nın (2003) çalışmasında Afrikalı Amerikalı kolej öğrencilerinin kariyer engelleri (kişiler arası ve bağlamsal), başa çıkma etkinliği, kariyerle ilgili sonuç beklentileri ve seçim hedefleri arasındaki ilişkileri değerlendirilmiştir. 185 katılımcıdan alınan verilerin sonuçlarına göre engeller (iç ve dış) ile sonuç beklentileri arasında önemli bir pozitif katsayı olduğunu ve katılımcıların bir engelle karşılaşma olasılığının ne kadar yüksek olduğunu, engelin kariyer ilerlemesine müdahale etme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, engellerin (iç ve dış) sonuç beklentileri üzerindeki etkisi, başa çıkma etkinliği ile aracılık etmiştir. Post-hoc analizler, başa çıkma etkinliği yüksek olduğunda, engeller ve sonuç beklentileri arasındaki ilişkinin daha az olduğunu ortaya koymuştur. Hipotezlerin aksine, bulgular kadınların bu tür engeller beklendiğinde kariyer seçme olasılıklarının daha yüksek olduğunu gösterdi. Kesici (2007) tarafından ortaöğretim 9,

10 ve 11. sınıf öğrencilerin kariyer karar verme zorluklarını, anne baba tutumları ve rehberlik ihtiyaçları açısından açıklamaya çalıştığı araştırma kapsamında ortaöğretim öğrencilerinin kişisel rehberlik ihtiyacı ve mesleki rehberlik ihtiyacı kariyer karar verme zorluklarının önemli bir yordayıcısı olarak bulunmuştur.

Şeker (2013) lise öğrencilerinin meslek kararı verme yetkinliği düzeyleri ile kariyer denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre meslek kararı verme öz yetkinlik arttıkça iç denetimin arttığı ve dış denetimin azaldığı söylenebilir ancak dış denetim arttıkça bireysel ve mesleki karar ve değerlendirmelerin zorlaştığı sonucuna varılabilir. Ayrıca meslek kararı verme öz yetkinlik düzeyleri arasında cinsiyete ve anne-baba eğitim göre anlamlı düzeyde fark ortaya çıkmamıştır. Ailenin aylık gelir düzeyine göre kıyaslandığında ailesinin aylık gelir düzeyi 1500 TL üstü olan öğrencilerin aylık gelir düzeyi 750 TL altında olan öğrencilere göre meslek kararı verme öz yetkinlik düzeyleri daha yüksek olduğu elde edilmiştir.

Bacanlı vd. (2013) lise öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada öğrencilerin kariyer karar verme güçlüklerinin sınıf, cinsiyet, algılanan akademik başarı ve algılanan sosyo-ekonomik düzeye, karar durumlarına ve karar güvenlerine göre farklılık olup olmadığını amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre sınıf düzeyi arttıkça kız öğrencilerin erkeklere göre kariyer karar verme güçlük düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka sonuç olarak sosyo ekonomik düzey ve kararın önem derecesi arttıkça öğrencilerin kariyer karar verme güçlük düzeylerinin azaldığı yönündedir. Ayrıca sonuç öğrencilerden kariyer açısından karar vermiş olanların karar vermemiş öğrencilere göre kariyer karar verme güçlüklerinin daha düşük olduğunu göstermiştir.

Leon (2009) Afrikalı-Amerikan ergenlerin kariyer kararsızlığı, kariyer başa çıkma öz yetkinliği, algıladıkları kariyer engelleri ve ırksal kimlikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmada algılanan kariyer engelleri ile kariyer başa çıkma öz yetkinliği arasında negatif ve anlamlı, algılanan kariyer engelleri ile kariyer kararsızlığı arasında ise pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Başa çıkma öz yetkinliği ile kariyer kararsızlığı arasında ise negatif ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Mau (2000) tarafından gerçekleştirilen Amerikalılar ve Tayvanlı öğrencilerin katıldığı çalışmada iki önemli kariyer yapının kültürel önemi incelenmiştir: kariyer karar verme tarzı ve kariyer karar verme öz yetkinliği. Sonuçlar, kariyer karar verme stillerinin, bireylerin kültürel geçmiş, vatandaşlık ve cinsiyete bağlı olarak kariyer karar verme öz yetkinliği üzerinde farklı etkileri olduğunu göstermektedir. Mann, Harmoni ve Power (1989) ergenlerin büyüdükçe karar verme durumlarında özgüvenlerinin arttığını

gösteren sonuç elde etmişlerdir. Brown ve Mann'ın (1990) yapmış olduğu çalışmada ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile ergenlik döneminde karar verme arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Sosyo ekonomik düzeyi yüksek aileler ergenleri mali, sosyal ve eğitimsel açıdan destekleyerek karar verme yetkinliğinin gelişmesinde etkisi olduğu düşünülmektedir.

Bacanlı (2016) Türk ergenlerin kariyer karar verme güçlüklerini cinsiyete, sınıf düzeyine farklarını incelemiştir. Araştırmanın örneklemini 2509 ergen öğrenci oluşturmaktadır. Bulgular incelendiğinde kız öğrencilerin kararsızlık ve işlevsiz inançlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu erkeklerin de kızlara göre motivasyon eksikliği ölçek puanlarında anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Dülger (2009) ergenlerin karar verme davranışlarını cinsiyet, anne-baba eğitim durumu, kardeş sayısı, ailenin gelir durum değişkenleri açısından incelemiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre ergenlerin karar verme becerisi özsaygı, ihtiyatlı seçicilik, umursamazlık ve sorumluluktan kaçma alt boyutları erkeklerin lehine gerçekleşmiştir. Bir başka sonuç olarak karar verme becerisi ile anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmadığı ancak baba eğitim düzeyi ile anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Karar verme davranışının; karar vermede ihtiyatlı seçicilik alt boyutunda kardeş sayısına göre değiştiğini göstermiştir. Araştırmanın bir diğer sonucu karar verme ile ailenin gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir.

Akdeniz'in (2009) yaptığı çalışmada 8. sınıf ergenlerin meslek kararı verme yetkinlik algılarının, algılanan ana-baba tutumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya (233 kız, 209 erkek) toplam 442 sekizinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde MKVYÖ'nün mesleklerle ilgili toplama ve gerçekçi plan yapma alt boyutlarında erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Anne ve babası ilkokul mezunu olan öğrencilerin puan ortalamaları anne ve babası üniversite veya lise mezunu olan öğrencilerin bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca MKVYÖ'nün sosyo-ekonomik düzeye göre üç alt boyutu farklılıklar görülmüştür. Araştırma bulgularına göre sosyo-ekonomik düzeyi üst ve orta olan öğrencilerin meslek kararı verme yetkinlik puanı alt sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır.

Şekerli (2016) çalışmasında sekizinci sınıf öğrencilerin kariyer gelişimleri ve benlik saygılarının, kariyer karar verme güçlüklerini yordayıp yordamadığını ayrıca öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yaşa, cinsiyete, anne babanın eğitim düzeyine ve algılanan

sosyo ekonomik düzeye göre fark olup olmadığını araştırmıştır. Araştırmaya 400 öğrenci katılmıştır. Araştırma bulguları daha az kariyer karar verme güçlüğü yaşayan öğrencilerin akademik başarı algısı, benlik saygısı ve sosyoekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kariyer gelişimi, benlik saygısı ve sosyoekonomik düzeyi yüksek öğrencilerin kariyer kararı verirken kendilerini daha hazır hissettikleri elde edilmiştir

Kariyer kararı verme öz yetkinlik ile ilgili üniversite öğrencileri ile gerçeşleştirilen çalışmalara da sıkça rastlanmıştır. Williams (2010) sosyal bilişsel kariyer kurama dayalı olarak gerçeşleştirdiği çalışmanın bulgularından hareketle kariyer öz yetkinliğini ve sonuç beklentilerini şekillendirmede öğrenme deneyimlerinin önemli rolü olduğu ortaya çıkmıştır. Buna benzer olarak Baldwin (1998), 154 üniversite öğrencileriyle gerçeşleştirdiği araştırmada, kariyer gelişimi dersine katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin cinsiyet, yaş ve kariyer durumuna göre analizi yapılmıştır. Sonuçlar, kariyer gelişim dersi tamamladıktan sonra katılımcıların kariyer öz yetkinliğin önemli ölçüde arttığını göstermiştir.

Pisarik vd. (2017) 18-23 yaş aralığında lisans eğitimine devam öğrencilerle gerçeşleştirdikleri çalışmada kariyer kaygısını varoluşsal açıdan araştırmışlardır. Araştırma bulguları geleceğe yönelik belirsizliklerin ve geleceğe yönelik verecekleri kararlardan pişmanlık duyabileceği düşünceyi kariyer kaygılarını arttırdığı sonucunu vermiştir. Benzer şekilde Andrews vd. (2014) 300 üniversite öğrencisi ile gerçeşleştirdikleri çalışmada öğrencilerin kariyer düşünceleri ile kariyer kararı verme öz yetkinliği düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bullock-Yowell vd.(2011) ile Bullock-Yowellvd. (2012) tarafından gerçeşleştirilen çalışma bulgularına benzer olarak geleceğe yönelik olumsuz kariyer düşünceleri arttıka kariyer kararı verme öz yetkinliği azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ulaş-Kılıç (2018) tarafından elde edilen veriler değerlendirildiğinde üniversite son sınıf eğitimine devam öğrencilerin kariyer karar verme öz yetkinlik ile cinsiyet, staj yapma durumu ve akademik ortalama arasında anlamlı ilişki ortaya çıkmazken kariyer karar verme öz yetkinlik ile iş deneyimi ile manidar fark olduğu görülmüştür. Sonuçlar bireyin karşılaştığı kariyer engelleri ve duymuş olduğu umutsuzluk düzeyi kariyer kararı verirken yetkinlik düzeyini düşürmektedir.

Betz ve Hackett (1981), üniversite öğrencileri ile gerçeşleştirdikleri çalışmada bireyin hedef belirleme belirleme, mesleki bilgi toplama, problem çözme, geleceğe yönelik plan yapma ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme gibi görevleri başarıyla gerçeşleştirdiklerini, bireyin kariyer kararı verme öz yetkinliklerinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Taylor ve Betz (1983), 346 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada kariyer

kararı verme öz yetkinlik ile kariyer kararsızlığı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve. kariyer kararsızlığı ile kariyer karar verme öz yetkinlik inançları arasında negatif yönde manidar ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca planlama ve hedef seçimi alt boyutlarında kız öğrencilerin erkeklere göre puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Betz ve Klein-Voyten (1997) araştırma sonuçları kariyer kararı verme öz yetkinlik ile mesleki sonuç beklentilerinin kariyer kararsızlık anlamlı olarak yordadığını, kariyer karar verme öz yetkinliğin kariyer kararsızlığını mesleki sonuç beklentisine göre daha fazla yordadığı elde edilmiştir. Sürücü (2011) öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin seçim hedeflerini yordadığını ayrıca öğrencilerin kariyer engelleriyle, mesleki seçim hedefleri, öz yetkinlik beklentisi ve sonuç beklentileri arasında dolaylı ilişki olduğu öz yetkinlik beklentisi ile mesleki seçim hedefleri arasında doğrudan ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Mutlu (2011) 9. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin kariyer karar verme güçlüklerinin kararı vermede yetkinlik beklentilerini (orta düzeyde ve negatif), öznel iyi oluşu (zayıf ve negatif) ve sosyo-ekonomik düzeylerini (zayıf ve negatif) açıkladığı görülmüştür. Araştırma bulguları ayrıca öğrencilerin kariyer karar verme güçlük düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını göstermektedir.

Tatlıhoğlu'nun (2014) üniversite öğrencilerinin karar verme stilleri ile karar vermede öz saygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi bazı değişkenlere göre farklılaşma olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma bulguları cinsiyet değişkeni açısından üniversite öğrencilerinin karar vermede öz-saygı, karar verme stillerinden dikkatli ve erteleyici alt boyutlarında anlamlı düzeyde fark ortaya çıkmadığı kaçınan ve panik karar verme stillerinde ise cinsiyet değişkeni açısından kız öğrencilerin kaçınan ve panik karar verme stilleri erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır.

Pesen (2016) gerçekleştirdiği çalışmada meslek yüksekokul eğitime devam öğrencilerin gelecek beklentilerini ve öz yetkinlik düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada alt amaçlar olarak öz yetkinlik ve gelecek beklentileri eğitim programı türüne, cinsiyete, yaşa, sınıfa ve aylık gelir değişkenlere göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin öz yetkinlik düzeylerinin cinsiyet, sınıf ve lise mezuniyet durumuna göre farklılık olmadığı ancak yaş ve gelir durumları açısından öz yetkinlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu elde edilmiştir. Kız öğrencilerin cinsiyet ve mezun oldukları lise türüne öz yetkinliklerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Gelecek beklentileri açısından sonuçlar incelendiğinde, cinsiyet, yaş, aile gelir durumu ve lise mezuniyet türü değişkenlerine göre anlamlı bir fark olmadığı sonucunu

ulaşmıştır. Ayrıca öğrencilerin gelecekteki beklentileri ile sınıf düzeyleri arasında açısından anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Bu farkın birinci sınıf öğrencileri lehine olduğu görülmektedir.

Araştırmalarda ayrıca öğrencilerin kariyer planlarına, meslek kararı vermede kendilerini yetkin görme düzeylerine, kariyer kararı yetkinlik ve mesleki sonuç beklenti düzeylerine, karar verme- kariyer karar verme becerilerine, mesleki yetkinlik beklentilerine ve karar verme güçlüklerine yönelik yapılan grup rehberliği programları da yer almaktadır (Bozgeyikli, 2005; Coşgun, 2019; Çolakkadıoğlu, 2010; Dinç ve Çınar, 2019; Doğan, 2010; Işık, 2010; Marko ve Savickas 1998).

Inkson ve Amundson (2002) kariyer danışmanlığı uygulamalarında kullanılan temel 10 arketipsel metaforları şöyle belirtmiştir; Yolculuk olarak (zirveye çıkmak, merdiven seyahat), miras olarak (genetik, sosyal sınıf, eğitim fırsatı, çocukluk mesajları ve beklentiler), kıyafet olarak (kişisel ve mesleki değişim uyum) mevsim dizisi olarak (İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış), büyüme olarak (hareket, gelişim ve potansiyel, yaratıcılık olarak (kendi kariyerinin sanatçı ve zanaatçı yönü), bir ağ olarak (aile, eş, toplum ve sosyal ağlar), kaynak olarak (söylemin potansiyel faydalarını ve tehlikelerini barındırır), hikaye olarak (geçmişin doğru hesapları, bugünü korumak ve son olarak geleceğe rehberlik ve kültürel bir eser olarak (kültür, ulusal, etnik, aile, örgütsel ve mesleki ifadeleri barındırır) açıklamıştır.

Çakmak-Otluoğlu (2014) çalışmasında kariyer olgusunun kavramsallaştırılmasında kullanılan metaforları irdelemeği amaçlamıştır. Bu çalışmaya bağlı olarak literatürdeki kariyer çalışmalarında kullanılan ve önemle üzerinde durulan metaforları; 'yol-yolculuk, hikaye, dağa tırmanma-plato, merdiven-basamak, cam tavan, miras, çıpa, uyum, mevsim, bürokrasi, sınır, portföy ve sermaye' şeklinde sıralayarak her bir maddeyi geniş kapsamda açıklamıştır.

Çetin vd. (2015) lisans eğitimine devam eden öğretmen adayı 154 öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmada öğretmen adaylarının kariyer kavramına ilişkin metaforik algıları araştırmışlardır. 154 öğrenci ile yapılan çalışmada öğrencilerden “Kariyer gibidir, çünkü” ifadesini tamamlamaları istenmiştir. Geçerli 145 metaforun elde edildiği çalışmada öğretmen adayı lisans öğrencilerinin kariyer metaforları; 'Birikim', 'Süreç', 'Zorluk', 'Rol', 'Döngü', 'Durumsallık', 'Kaynak' ve 'Yapı' olarak 8 kategoride toplanmıştır. Sonuçlar toplam olarak değerlendirildiğinde öğretmen adayı lisans öğrencilerinin kariyer kavramına yaklaşımlarının olumlu olduğu görülmektedir.

Korkut ve Keskin (2016) üniversite öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışmada üniversite öğrencilerinin kariyer kavramına yönelik metaforik algılarını ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Örneklem olarak 125 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerden “Kariyer gibidir, çünkü” cümlesinin tamamlanması istenmiştir. Geçerli 70 adet metaforun yer aldığı araştırma sonuçlarına göre kariyer metaforları; 'Gelişim Aracı (Verimlilik/Başarı, Büyüme ve Yükselme)', 'Yol Alma (Hedef, Süreç ve Gelecek)', 'Denetleme Aracı (Güç/Kontrol)', 'Tehdit Aracı (Belirsizlik ve Zorluk)' ve 'Yaşam Aracı (İhtiyaçlar)' olarak 5 tema ve 10 kategoride toplanmıştır. Yol Alma Aracı Olarak kariyer kategorisi irdelendiğinde öğrencilerin 'hedefe götüren yol, 'geleceğe uzanan patika' ve 'adımlanacak yol' ve 'yavaş yavaş ilerlenerek varılacak bir netice' olarak kariyeri anlamlandırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir vd. (2016) Türk, Azeri, Türkmen, Kazak ve Kırgız lisans öğrencilerin kariyer kavramına yönelik metaforik algılarını araştırmışlardır. Araştırma örneklemini 339 Türk ve 150 yabancı uyruklu misafir öğrenciler oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin kariyer metaforları 'Basamak', 'Merdiven', 'Dağa Tırmanma', 'Yol' ve 'Çok Yönlülük' temaları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temaları daha ayrıntılı bir şekilde ifade edecek olursa:

Basamak; kariyer sürecinde belirlenen hedefe kademe kademe ve ağır ağır ilerlemeyi,

Merdiven; kariyer sürecinde sıfırdan başlayarak basamak basamak yükselmeyi,

Dağa tırmanma; kariyer sürecinde zirveye ulaşma yolundaki engelleri ve zorluğu,

Yol; kariyer sürecinin uzun bir soluklu ve sonsuz olmasını,

Çok yönlülük; burada kariyer için gereken yetkinliği ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca araştırmanın diğer metaforları temsil eden hayvan ve bitki temaları şöyledir; sürekli gelişme ve büyüme olarak 'Sarmaşık', güç, dayanıklılık ve uzun ömür olarak 'Çınar', gayrete bağlı güzel sonuçlar elde etme 'Meyve Ağacı', hedef yolunda engeller, zorluklar ve zararı ifade eden 'Kaktüs', başarı yanında acının olmasını belirten 'Gül', kararlı olmayı, sürekli ve planlı çalışma olarak 'Arı', çok çalışmanın belirtisi olarak 'Karınca', liderlik ve otorite olarak 'Aslan', birden fazla seçimi ve niteliği barındıran 'Ahtapot' ve sabırla ilerlemeyi ve sonunda hedefe varmayı temsil olarak 'Kaplumbağa' temalarına yer verilmiştir.

2.5. Kariyer Gelecek Beklentisi İle İlgili Araştırmalar

Kariyer gelecek beklentilerine yönelik ilgili alanyazında kariyer kararı verme öz yetkinliğe benzer olarak metaforik çalışma yer almamasına karşın deneysel, korelasyonel çalışmalara sıkça yer verilmiştir. Araştırmaların lise ve üniversite grubunda yer aldığı görülmektedir. Bu bölümde ilgili literatür sıralaması lise ve üniversite öğrencilerine yapılan çalışmalar şeklinde olup son olarak kariyer gelecek kavramına yönelik metafor çalışmalara yer verilmiştir.

Uluğ ve Gökçay (1985) lise son sınıf öğrencilerinin kaygılarına yönelik yapmış oldukları araştırmada lise öğrencileri tarafından ilk sırada problem olarak görülenler 'gelecek ve meslek kaygısı' olduğu ifade edilmiştir (Uluğ ve Gökçay'dan [1985] aktaran Ören ve Gençdoğan 2007).Tolan (1990) çalışmasında gençliğin gelecekte beklenenleri araştırmıştır. Yapılan araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak gelecek beklentilerine genel itibariyle olumlu baktıkları ve olumlu gelecek beklentilerinin etkileyen faktörleri sırasıyla aldıkları eğitim, bilgi ve beceri düzeyleri ile ailenin gelir düzeyinin yüksek olması pozitif yönde katkı sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Güleri (1994) araştırmasını 16-24 yaş aralığında bulunan işçi ve üniversiteli gençliğin gelecek beklentileri ve iyimserlik-kötümserlik düzeylerine yönelik gerçekleştirmiştir. Araştırma bulgularına göre işçi gençliğin (%60.9) kötümserlik düzeyinin üniversiteli gençliğe (%49) göre daha fazla olduğu cinsiyete göre iyimserlik-kötümserlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık oluşmadığı sonucu elde edilmiştir. Gelecek beklentilerine yönelik sonuçlara bakıldığında gençler için hayatın anlamının kariyer olarak yorumlayabileceğimiz iyi bir iş %34.3, işinde yükselme %27.9 ve üniversiteli gençlik için gelecekte işle ilgili istek (%33.6) daha fazla önemli görülmektedir. Güleri'ye (1994) göre gençlerin iş seçimi etkileyen faktörler çevresel olanaklarıyla sınırlıdır. Bu sosyo-ekonomik ve kültürel sınırlayıcılık gençlerin iş beklentilerini yönlendirmektedir.

Yavuzer vd. (2005) lise öğrencilerin gelecek beklentileri üzerine gerçekleştirdikleri araştırmada gelecek beklentilerinin büyükten küçüğe oransal olarak 'sevilen bir mesleğin yapılması ve mesleki başarı, ekonomik kazanç, mutlu bir evlilik, fiziksel güç, sağlık ve toplumsal saygınlık' alanlarında yoğunlaştığını ortaya koymuşlardır. Lise öğrencilerinin bireysel gelecek beklentilerinin yoğunlaştığı alanlar ise; sevilen bir mesleğin yapılması ve mesleki başarı, ekonomik kazanç, mutlu bir evlilik, fiziksel güç, sağlık, toplumsal saygınlık,

başkalarının sevgisini kazanma, iyi ebeveyn olma, dinin sorumluluklarını yerine getirme, macera dolu yaşam, hobiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ferrari vd. (2010) İtalyan ergenlerin kariyer seçimlerini, geleceğe yönelimlerini ve planlamalarını araştırmışlardır. Ergenlerin zaman perspektifini inceleyen bu çalışmada iki basamaktan meydana gelmektedir. İlk çalışmada 11-14 yaşında (genç ergenler) 498 öğrenci, ikinci çalışmada 15-18 (olgun ergenler) yaşında 657 öğrenci katılmıştır. Çalışmanın sonuçları, kızlarda ve olgun ergenlerde daha yüksek gelecek beklentilerinin olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, ikinci çalışma bu farklılıkları sadece cinsiyet için doğrulamıştır. Sosyoekonomik durum her iki yaş grubunda da gelecek yönelimleri ile çok az ilişki göstermiştir. Gelecek beklentilerinin okul başarısı ve kariyer kararsızlığı ile negatif ilişkili olduğu da ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışma genç kızların genellikle geleceğe ilişkin kariyer seçime daha fazla odaklandıklarını ve daha yüksek düzeyde uyum gösterme eğiliminde olduklarını göstermiştir. İkincisi, olgun ergenlerin kariyer gelecek beklentilerinde hedeflere ulaşılabilirlik düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Şimşek (2012) araştırmasında Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini ile beraber gelecek beklentilerine etki eden faktörler incelenmiştir. Araştırma örneklemine Güneydoğu Anadolu bölgesinden 9 il ve her ilden belirli liseler olmak üzere toplam 54 lise olmak üzere 1106 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin gelecek beklentileri (meslek, sosyal, ekonomik ve eğitsel açıdan) ortalamanın üzerinde çıkmıştır. Sonuçlar kariyer/mesleki açıdan değerlendirildiğinde lise öğrencilerinin kariyer/mesleki gelecek yapma noktasında daha umutsuz oldukları görülmektedir. Bunun yanında öğrenciler kariyer/mesleki açıdan daha girişimci ve bağımsız olmak istediklerini belirtmişlerdir. Verilerin diğer sonuçlarına bakıldığında lise dönemindeki ergenlerin gelecek beklentilerinin cinsiyete, okul türüne, ailenin ekonomik-anne ve babanın eğitim düzeyine ve kardeş sayısına göre incelendiğinde anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır. Farklılıkların ortaya çıktığı kısımlar olarak sınıf düzeyi, okulun bulunduğu il ve okulu bırakma eğilimleri arasında olduğu elde edilmiştir. Sınıf düzeylerine göre karşılaştırma yapıldığında lise 1. sınıf öğrencilerinin lise 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilere göre gelecek beklentilerinin daha yüksek olduğu ve sınıf düzeyi arttıkça geleceğe yönelik beklentilerin düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Lise öğrencilerinin gelecek beklentileri çalışmanın yapıldığı iller arasında karşılaştırıldığında Şırnak ve Mardin ilindeki öğrencileri gelecek beklenti düzeyleri yüksek iken Batman ve Adıyaman illerindeki lise öğrencilerin gelecek beklenti düzeylerinin düşük olduğu önemli sonuçlardan biridir.

Uluçay vd. (2014) lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini öğrenim gördükleri lise türüne göre karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Ticaret, Anadolu, Öğretmen, Endüstri Meslek, Kız Meslek, Güzel sanatlar ve Spor, Tarım, Sağlık, Turizm ve Otelcilik, İmam Hatip Liselerinin 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 926 öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma verileri incelendiğinde lise öğrencilerinin okul türüne göre gelecek beklentileri toplam puanlarının farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelecek beklentileri puanları en yüksekten başlanarak Spor Lisesi, Ticaret Lisesi, Tarım Lisesi, İmam Hatip Lisesi, GSSL, Endüstri Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Turizm ve Otelcilik Lisesi, Öğretmen Lisesi ve Kız Meslek Lisesi şeklinde sıralanmıştır.

Tuncer ve Bahadır (2018) yaptıkları araştırmada lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini etkileyen değişkenleri araştırmışlardır. Araştırma bulgularına göre lise öğrencilerinin eğitim gördükleri okul türü ile meslek seçimleri arasında bağlantı olduğu yönündedir. Bu sonuçlara dayanarak öğrencinin kariyer/mesleki tercihlerinde okuduğu okulun, aile yapısının ve sosyal çevrenin etkili olduğu düşünülmektedir (Ay'dan [2002] aktaran Vurucu, 2010). Ehtiyar vd. (2017) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmada araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin geleceğe yönelik tutum ve gelecek beklentileri ile öğrencilerin psikolojik iyilik halleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu ve olumlu gelecek beklentilerinin geleceğe yönelik tutuma göre psikolojik iyilik hali üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atabey (2020) gerçekleştirdiği çalışmada lise öğrencilerinin gelecek beklentileri ve öz yetkinliklerinin okula aidiyet duygularının yordayıcısı olup olmadığı araştırmıştır. Araştırma (150 kız, 126 erkek) toplam 276 lise üzerinde gerçekleşmiştir. Araştırma bulguları lise öğrencilerinin gelecek beklentilerin ve öz yetkinliklerinin okula ait olma duygusunun önemli yordayıcıları olduğu belirlenmiştir. Kılıç vd. (2020) spor eğitimi alan 428 üniversite öğrencisinin kariyer geleceklerini araştırmaya tabi tutmuşlardır. Araştırma sonuçları cinsiyet açısından karşılaştırıldığında erkeklerin kadın öğrencilere göre gelecek beklentilerinin daha yüksek olduğu aile aylık ortalama gelir düzeyine göre gelecek beklentilerinde farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer sonuç olarak yaş değişkenine göre karşılaştırıldığında yaşın öğrencilerin gelecek beklentileri üzerinde etkisi olmadığı kanısına varılmıştır.

Nurmi (1991) literatürde gençlerin beklentileri ile ilgili yapılan çalışmalarda benzer sonuçları derlemiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre ergenlerin geleceğini nasıl gördükleri üzerine araştırmalar, geleceğe yönelik üç temel sürece atıf yapılarak incelenir: motivasyon,

planlama ve değerlendirme. Sonuçlar, ergenlerin amaçlarının ve ilgi alanlarının, geç ergenlik ve erken yetişkinliğin temel gelişim görevleri ile ilgili olduğunu ve beklenen yaşam süresi gelişimini yansıttığını göstermektedir. Bu tür bir beklenti, gelecek oryantasyonun içeriğinde ve zamansal olarak uzamasında önemli sayıda yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve kültürel farklılıktan dolayı olduğunu belirlemiştir. Aile bağlamının ergenlerin geleceğe yönelik ilgi alanlarını, planlarını, nedensel atıflarını ve etkilerini de etkilediği bulunmuştur. İnceleme ayrıca geleceğe ilişkin planlamaların yaşla birlikte arttığını büyük ergenlerin genç ergenlere göre daha fazla kariyer gelecek beklentisine odaklandıkları, kızların erkeklere göre daha çok aile kurma, erkeklerin ise meslek ve eğitim beklentilerine odaklandıkları göstermiştir. Seginer (2003) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada benzer olarak yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve kültürel çeşitlilik gibi faktörler, geleceği beklentilerinin etkileyen faktörlerdir.

Mütevellioglu vd. (2010) araştırmalarını 815 lisans eğitimine devam eden öğrencilerin cinsiyet, ailenin aylık gelir düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi gibi değişkenlere bağlı olarak bireysel ve toplumsal gelecek beklentileri ve kaygılarını ankete dayalı olarak gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen veriler cinsiyete göre incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre bireysel gelecek beklentileri açısından daha kaygılı oldukları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kendi aylık gelir düzeyi ile ailesinin ortalama aylık gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin gelecek kaygıları daha yüksek bulunmuştur. Anne-baba eğitim düzeyine göre öğrenciler arasında anlamlı farklılık elde edilmemiştir. Eryılmaz'a (2011) göre lise öğrencilerinin olumlu gelecek beklentileri ile öznel iyi oluş düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Yani öğrencilerin geleceğe yönelik beklentileri arttıkça öznel iyi oluş düzeylerinin arttığı sonucuna varılabilir.

Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoğlu (2013) mezun olan 2901 öğrenciyle gerçekleştirdikleri araştırmada kariyer geleceklerine nasıl baktıkları ve kariyer plan algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında kız öğrencilerin kariyer planlarını daha ilgiyle gerçekleştirdikleri, meslek seçiminden daha çok toplumsal açıdan kabul gören cinsiyete dayalı seçimler yaptıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu öğrencilerin kariyer karar süreçlerinde ve kariyer hedeflerini belirlerken ve kariyer beklentilerinin nasıl şekillendiğini anlamada yeterli destek sağlanmadığı, maddi olanakların kariyer önünde engeller oluşturduğu ifade edilmiştir.

Üzüm ve Uçkun (2015) önlisans öğrencilerinin demografik özellikleri ile kariyer gelecek beklentileri arasındaki ilişki araştırmaya tabi tutulmuştur. Uygulanan anket

sonuçlarına göre kariyer gelecekleri ile lise türü, yaşanılan yer ve öğrenim sınıf düzeyi arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır. Cinsiyet ile kariyer gelecekleri arasındaki ilişki incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni olarak kız çocukların ekonomik anlamda eskiye nazaran daha bağımsız bir yapıda olmaları sunulmuştur. Ayrıca kariyer gelecek beklentileri ailenin aylık ortalama geliri ile anne baba eğitim durumu göre değerlendirildiğinde aralarında anlamlı fark görülmemiştir. Bir diğer bulguda ise kariyer planı yapan öğrencilerin sayısı çok olmasına karşın kariyer gelecek beklentileriyle ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Güldü ve Kart (2017) gerçekleştirdikleri araştırmada üniversite öğrencilerinde kariyer geleceği algısı ile algılanan kariyer engellerinin kariyerlerini planlama süreçlerine olan etkisini incelemişlerdir. 226 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırma sonuçları öğrencilerin kariyer planları, kariyer gelecek algıları ile kariyer engelleri açısından farklılaştığını göstermektedir. Öğrencilerin kariyer planları, kariyer geleceğinin alt boyutlarını ve kariyer engellerini (mesleki gelecek ve çalışma koşulları ile aile ve çevre etkisi alt boyutlarında) pozitif olarak yordamıştır. Ayrıca kariyer planlama (kariyer planlama, kendini değerlendirme, fırsatları tanıma, hedef belirleme ve plan oluşturma) alt boyutlarında kariyer gelecekleri, kariyer uyumlulukları ve kariyer iyimserlikleri arasında pozitif yönde sonuç elde edilmiştir.

Tosun ve Güntaş (2018) üniversiteye yeni başlayan öğrencilerle gerçekleştirdikleri çalışmada öğrencilerin kariyer beklentileri ile empati yetenekleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Daha özelden öğrencilerin kariyer beklentileri cinsiyet, bölüm, ebeveynlerin işleri ikamet edilen yer ve kardeş sayısına göre farklılaşmakta mıdır? Araştırma örneklemini üniversiteye yeni başlayan (85 kız, 120 erkek) 205 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde bölüm, burs durumu, ebeveynlerin işleri açısından farklılık oluşmamış cinsiyet, kardeş sayısı ve ikamet edilen yere göre anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin kariyer sonuç beklentileri ile empati eğilimleri arasında manidar ilişki elde edilmiştir.

Yapılan çalışmalarda öğretmenlerden, ebeveynlerden ve arkadaşlardan gelen destekleyici etkilerin, lisede bildirilen olumlu akademik deneyimlerle ilişkili olduğu bulunmuştur (Fisher ve Stafford, 1999). McWhirter vd. (1998), engel algılarının lise öğrencilerinin geleceğe yönelik eğitim planlarında veya kariyer beklentilerinde anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Luzzo (1996) gelecekteki kariyer engelleri ile kariyer karar verme öz yeterliliği arasında anlamlı ve olumsuz ilişkiler bulmuştur. Luzzo ve Hutcheson (1996) ayrıca, engelleme ilişkilerinin belirli ilişkilendirme tarzı

değişkenleri tarafından denetlenebileceğini bildirmişlerdir: kariyer karar verme sürecini dış kaynaklı ve kontrol edilemeyen bir süreç olarak gören öğrenciler gelecekteki kariyer engelleri ve kariyer olgunluğu arasında negatif yönde anlamlı korelasyon ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin gelecek beklentileri yükseldikçe bireysel karar verme, sosyal uyum becerileri ve olumlu değerler kazanma açısından önemli gelişmeler kaydedildiği görülmüştür (Catalano vd., 2004). Beekhoven ve Dekkers (2005) öğrencilerin okuldan ayrılma nedenleri arasında okulda verilen eğitim türünün ve içeriklerinin etkilediğini ortaya koymuşlardır. Araştırmaya göre okullarda geleceğe hazırlanan öğrencilere kariyer eğitimi verildiğinde öğrencilerin okuldan ayrılma eğiliminin düştüğü yönündedir.

Raffaelli ve Koller (2005) Brezilya'nın Porto Alegre sokaklarında yaşayan ergenlerin gelecek beklentileri incelemiştir. Örneklem, cümle tamamlama ve yarı yapılandırılmış görüşmelere katılan 10-18 yaş arası 35 erkek ve 34 kızdan oluşmaktadır. Geleceğe ilişkin tamamlanmamış iki cümleye verilen yanıtlar, ümit edilen ve beklenen olaylar arasında bir uyumsuzluk olduğunu ortaya koymuştur. "Gelecekte umarım..." cümlesini tamamlarken, gençlerin çoğunluğu iyimser (ancak genellikle spesifik olmayan) tepkiler verdiği ancak ifade ettikleri umutların tersi olarak "Benim için gelecek..." cümlesi tamamlamaları istendiğinde, katılımcıların yarısından fazlası kayıtsız, kararsız veya olumsuz yanıtlar verdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca cinsiyet veya yaşa bağlı farklılığın minimal düzeyde ortaya çıktığı görülmektedir (Raffaelli ve Koller, 2005).

Korkmaz ve Bağçeci (2013) lise öğrencileriyle yapmış oldukları çalışmada lise öğrencileri için geleceğin inşası açısından çok önemli olan üniversite kavramına yönelik metaforik algılarını araştırmışlardır. Araştırmanın örneklemini (9. sınıf 26, 10.sınıf 27, 11.sınıf 25 ve 12. sınıf 25) 103 lise öğrencisi oluşturmuştur. Geçerli 76 metaforun yer aldığı araştırmanın sonuçlarına bakıldığında üniversiteye dair üretilen metaforlar: 'Özgürlük', 'Mekan', 'Bir Süreç', 'Gelecek', 'Kültürel Çeşitlilik' ve 'Karamsarlık' olarak 6 kategoride toplanmıştır. Gelecek kategorisi altında üniversite 13 metaforla (Gelecek, Geleceğe Açılan Kapı, Geleceğin Belirlendiği Yer, Geleceğin Bir Parçası, Hayata Açılan Yol, Hayatın Dönüm Noktası, Ütopya, Yaşam, Anahtar, Kapı, Eğitim, Mutluluk, Araç) ilişkilendirilmiştir.

Nartgün ve Gökçer (2014) yürüttüğü çalışmada öğretmen adaylarının meslek/kariyer, gelecek, istihdam ve eğitim politikalarına ilişkin algılarını metaforik yöntemle belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonuçlarından gelecek kavramına yönelik metaforik algıları incelendiğinde 'Belirsizlik Teması'nda 9 metafor 'Umut Teması'nda 9 metafor 'Yansıma Teması'nda 2 metafor ve 'Gök Cisimleri Teması'nda 7 metafor olmak üzere toplam 27 metafor

belirlenmiştir. Mesleğe/kariyere yönelik metaforlara bakıldığında ise 'Değerli Taş Maden Teması'nda 2 metafor 'Hayat Olgusu Teması'nda 6 metafor olmak üzere toplam 8 metafor ortaya çıkmıştır. Genel olarak öğretmen adaylarının ifadeleri değerlendirildiğinde geleceğe ve mesleğe ilişkin karamsar ve umutsuz olduğu söylenebilir.

Topgül (2017) yaptığı araştırmada 60 lisans eğitimine devam eden öğrencinin gelecek, meslek/kariyer ve istihdam kavramlarına algılarını belirleyebilmek için metaforik çalışma yürütmüştür. Gelecek kavramına yönelik ürettikleri metaforları açacak olursak metaforlar 'Umut, Gökcisimleri, Aracı, Şekillendirici, Yol gösterici, Yansıtıcı, Belirsizlik, Olumsuzluk ve Etkisiz unsur' olmak üzere 9 başlıkta toplanmıştır. Bir diğer kavram mesleğe/kariyere ilişkin metaforlar incelendiğinde 'Değer, Emek, Güven, Kurtarıcı, Peşinden gidilen/düşülen, Etkisiz ve Yansıtıcı unsur' olmak üzere 7 başlıkta toplanmıştır. Araştırma bulguları genel olarak incelendiğinde öğrencilerin metaforik algılarının olumlu olduğu görülmektedir.

Dinç-Altun ve Uzuner'in (2017) Güzel Sanatlar Lisesi'nde eğitime devam eden toplam 195 (130 kadın, 65 erkek) lise öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışmada öğrencilerin üniversite kavramına ilişkin metaforik algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. 174 metafora ulaşılan araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin üniversiteye yönelik metaforik algıları; Kariyer gelişiminin, özgürlüğün, gerçek hayatın, olumlu duyguların, olumsuz duyguların ve ilginç bir yerin merkezi kategorileri altında toplanmıştır. Kariyer gelişim merkezi kategorisi altında öğrencilerin üniversiteye dair algılarının 'gelecek, meslek, kişisel gelişim' unsurlarında toplandığı görülmektedir.

Yam vd. (2018) yapmış oldukları çalışmada özel yetenekli öğrencilerin gelecek kavramına yönelik metaforik algılarını ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Araştırmanın örneklemini 3, 4, 5, 6 ve 7. sınıfa devam eden (107 erkek ve 11 kız) 222 özel yetenekli öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilerden yarı yapılandırılmış formda olan "Gelecek benzer/gibidir; çünkü" cümlesinin tamamlanması istenmiştir. Geçerli 153 metaforun toplandığı araştırmada özel yetenekli öğrencilerin gelecek metaforları sırasıyla: 'Belirsizlik', 'Gelişim', 'Biçimlendirici', 'Yön Veren', 'Umut Verici', 'Gelip Geçici', 'Hayal Edilen' ve 'Tesiri Olmayan' unsur olarak 8 kategoride toplanmıştır. Araştırma sonucuna bağlı olarak özel yetenekli öğrencilerin geleceği biçimlendirilebileceklerini inandıkları, bugün vermiş oldukları kararlarına göre beklenti ve hayallerinin geleceği şekillendirebileceğini, gelecekleri açısından umutla oldukları; aynı zamanda geleceğe ilişkin bilinmezliklerin çok fazla olduğu ve geleceğin bağımsız şekilde ulaşılabilen bir zaman döngüsü olarak düşünüldüğü ifade edilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada karma yöntem içerisinde yer alan açıklayıcı desen kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmaları nitel ve nicel yöntemlerle veri toplama, analiz etme ve bütünleştirmeye olanak sağlayan araştırmalardır. Karma yönteme göre her olay veya olgunun hem nitel hem de nicel boyutu vardır. Açıklayıcı desenin amacı farklı yöntemlerle toplanan verilerin desteklenmesi, açıklanması ya da örneklendirilmesine imkan sunmaktır. Açıklayıcı desene göre tasarlanan araştırmalarda önce nicel yöntemlerle veriler toplanır ve daha sonra elde edilen verilerden yola çıkılarak nitel veriler toplanır. Bu aşamada nitel veri toplanacak grubun oluşturulmasında nicel verilerin ortaya koyduğu sonuçlar kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın birinci aşamasında 107 9. sınıf 81 10. sınıf ve 120 11. sınıf öğrencisi kolay ulaşılabilirlik örnekleme yolu ile dahil edilirken, araştırmanın ikinci aşaması olan nitel bölüme Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği'nden ölçüt örnekleme yöntemi ile üst ve alt %27lik dilimde yer alan öğrenciler dahil edilmiştir.

Grupta yer alan öğrencilere uygulanan olan Kariyer Kararı ve Geleceğine Yönelik Metafor Algıları Belirleme Formu'nun cevaplarına bağlı olarak metaforlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Nitel araştırma desenleri içerisinde yer alan fenomenolojik (olgubilim) desen kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, bir olgu üzerine odaklanır ve bireyin farkında olduğu ancak derinlemesine ya da ayrıntılı bir kavrayışa sahip olmadığı durumlardaki olguları ortaya çıkarmak için uygun bir araştırma desendir. Veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek birey ya da gruplardır. Olgubilim desenine uygun araştırmalarda içerik analizi yöntemi kullanılır.

İçerik analizi, sıklıkla kullanılan önemli tekniklerden biridir ve belirli kurallara dayalı kodlamalarla bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik bir uygulama olarak tanımlanabilir. İçerik analizi, sözel ve yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi, belirli değişken veya kavramların ölçülmesi ve bunlardan belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizi, mevcut verileri özetlemek, standardize etmek, karşılaştırmak ya da başka bir biçime dönüştürmek için kullanılabilir. Bu tür bir veri

analizinde anlamları ortaya çıkarma esastır. Buradaki amaç, olguyu tanımlayabilecek kategorilere ulaşabilmektir (Büyüköztürk, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Başka bir ifadeyle, fenomenoloji, insanların birlikte yaşadıkları ya da bireysel deneyimlerini ve öz yetkinlikleri anlamlar dünyasında nasıl anlamlandırdıklarını ve zihinlerine nasıl aktardıklarını, insanların bir olguyu nasıl algıladıklarını, nasıl hatırladıklarını, nasıl tarif ettiklerini, nasıl değerlendirdiklerini ve diğer insanlara nasıl ifade ederek aktardıklarını araştırır (Patton, 2002).

Bu araştırmanın odak noktası lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik algılarına ve kariyer gelecek beklentilerine yönelik metaforları belirlemektir. Bu bağlamda ele alınan olgu kariyer karar verme öz yetkinlikleri ve kariyer gelecekleridir. Söz konusu olguya yönelik algıları belirlemek için ise metaforlardan yararlanılmıştır.

3.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubu, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Batman ilinin Kozluk ilçesinde olan bir Anadolu lisesi, bir Çok Programlı lise ve iki İmam Hatip lisesinde eğitime devam eden 9. sınıf (n=107), 10. sınıf (n=81) ve 11. sınıf (n=120) öğrencilerinden 138 kız ve 170 erkek oluşmaktadır. Araştırmanın birinci aşamasında 9, 10 ve 11. sınıf 308 öğrenci dahil edilirken, ikinci aşamada bu gruba uygulanan Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği'nden ölçüt örnekleme yöntemi ile üst ve alt %27'lik dilimde kalan öğrenciler metaforik analize dahil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada öğrencilerin kariyer karar verme öz yetkinlik puanlarını belirlemek için “Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği ” kullanılmıştır. Ayrıca verilerin toplanma sürecinde araştırmacı tarafından hazırlanan Kariyer Kararı ve Geleceğine Yönelik Metaforik Algıları Belirleme Formu kullanılmıştır.

Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği (MKVYÖ): Bu çalışmada, lise öğrencilerin kariyer kararı verme aşamasında öz yetkinliklerini belirlemek amacıyla Bozgeyikli (2004) tarafından geliştirilen “Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği (MKVYÖ)”

kullanılmıştır. MKVYÖ, sosyal bilişsel kariyer kuramına ve öz yetkinlik kuramına dayalı olarak geliştirilmiş bir ölçektir. Ayrıca ölçeğin geliştirilmesinde Crites'in (1976) Mesleki Olgunluk modeli kullanılmıştır. Crites'in ortaya attığı bu beş boyut, bireylerin meslek kararı verme yeterliliğiyle ilgili alanları, tanımlamak için kullanılmıştır. Bu beş yeterlilik alanı: 1) Kendini değerlendirme, 2) Mesleki bilgi toplama, 3) Hedef belirleme, 4) Gelecek planı yapma ve 5) Problem çözme.

Toplam 27 maddeden ve 3 alt ölçekten oluşan, bireysel ve gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Bu ölçekte 11 maddeden oluşan ve “Bireysel ve Mesleki Özellikleri Doğru Olarak Değerlendirme”; 8 maddeden oluşan “Mesleki Bilgi Toplama” ve 8 maddeden oluşan “Gerçekçi Plan Yapma” olmak üzere 3 alt ölçek yer almaktadır (Bozgeyikli, 2004). Ölçekte bulunan maddelerin meslek kararı verme yetkinliği açısından kişiler arasındaki farklılığı hangi düzeyde ayırt ettiğini değerlendirebilmek amacıyla faktör puanlarına göre, üst %27'lik puan aralığındakiler ile alt %27'lik puan aralığında yer alan kişilerin madde puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları, tüm maddelerde üst %27'lik grubun madde ortalama puanının, alt %27'lik grubun aynı puan türüne anlamlı bir şekilde ($P < .001$) yüksek olduğunu göstermiştir.

Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği (MKVYÖ)' nin geliştirilme aşamasında sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Lise örnekleminde geçerlik ve güvenirlik çalışması daha önce Şeker (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlık katsayıları sırasıyla; “Bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme (BMÖDD)” alt ölçeği için .89, “Mesleki bilgi toplama (MBT)” alt ölçeği için .87, “Gerçekçi plan yapma (GPY)” alt ölçeği için .81 ve MKVYÖ' nün tümü için: .92 bulunmuştur (Bozgeyikli, 2004). Şeker (2013) tarafından yapılan çalışmada “Bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme” alt ölçeği için .85, “Mesleki bilgi toplama” alt ölçeği için .76, “Gerçekçi plan yapma” alt ölçeği için .72 ve MKVYÖ' nün tümü için: .90 olarak bulunmuştur. İç tutarlılık kat sayıları ise; “Bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme” alt ölçeği için .78, “Mesleki bilgi toplama” alt ölçeği için .82, “Gerçekçi plan yapma” alt ölçeği için .74 ve MKVYÖ' nün tümü için: .91 bulunmuştur. Ölçeğe dair örnek maddeler EK-1'de verilmiştir.

Kariyer Kararı ve Geleceğine Yönelik Metaforik Algıları Belirleme Formu: Öğrencilerin kariyer kararı ve geleceği veri toplama aracı katılımcılara araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Uygulama öncesinde 10 öğrenci ile pilot uygulama gerçekleştirilerek öğrencilerden alınan dönütlere göre gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra hazırlanan

form öğrencilere uygulanmıştır. Araştırma öncesi ilgili lise öğrencilerine araştırma kavramları açıklanmış, metaforun tanımlaması yapılarak araştırma sonuçlarını etki altında bırakmayacak örnekler verilerek, katılımcılara, 'araştırma ve amacından bahsedilerek, araştırmaya katılmaya gönüllü olan kişilere veri toplama aracı dağıtılmıştır.

Öğrencilerden kariyer geleceklerine dair ürettikleri metaforların yanında kariyer geleceklerini nasıl gördüklerini resmetmeleri istenmiştir. Ancak öğrenciler tarafından çizilen resimlerin kariyer gelecek kavramına ilişkin anlam barındırmadığı ve ürettikleri metaforlara mantıksal olarak dayanak oluşturmadığı gerekçesiyle araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Katılımcıların kariyer karar ve gelecek kavramlarına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya çıkarmak amacıyla oluşturulan form EK-2'de verilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Birinci aşamada, nicel verilerin istatistiksel analizi yapılarak bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu araştırmanın bağımsız değişkenlerini 'cinsiyet, yaşanılan yer, yaş, sınıf düzeyi, okul türü, aile birey sayısı, aile aylık gelir düzeyi ve anne-baba eğitim durumu oluşturmaktadır. Bağımlı değişken ise kariyer karar verme öz yeterliliğidir (Bireysel ve Mesleki Özellikleri Doğru Olarak Değerlendirebilme, Mesleki Bilgi Toplama ve Gerçekçi Plan Yapma).

Kariyer karar verme öz yeterliliklerinin cinsiyete ve yaşanılan yere göre farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Yaş, sınıf düzeyi, okul türü, aile birey sayısı, aile aylık gelir düzeyi ve anne-baba eğitim durumuna göre fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır. Tek yönlü Anova analizi sonucunda fark tespit edilen durumlarda gruplar arası farkın kaynağını belirlemek için LSD testi kullanılmıştır.

İkinci aşamada öğrencilerin Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği'nden aldıkları toplam puanlar hesaplanarak bütün gruptaki üst ve alt %27'lik dilimde yer alan gruplar belirlenmiştir. Daha sonra üst ve alt %27'lik grupta yer alan öğrencilere uygulanan kariyer kararı vermek vekariyer geleceğine dair metaforlar içerik analizine tabi tutulmuştur.

Metaforların analiz ve yorumlanma süreci şöyle gerçekleşmiştir:

1. Metaforların tespit edilmesi.

2. Metaforların araştırmaya uygun olarak sınıflandırılması.
3. SBKK kapsamında kategori oluşturma aşamalarına göre gerçekleşmiştir.

3.4.1. Metaforların Tespit Edilmesi

Bu aşamada öncelikle öğrencilerden tarafından üretilen kariyer gelecek ve karar metaforları faktör puanlarına göre madde puan ortalamaları üst %27'lik (madde puan ortalaması 12.31'den yüksek olanlar) grupta yer alan ve alt %27'lik (madde puan ortalaması 9.1'den küçük olanlar) grupta yer alan öğrenciler (n=100) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra bu gruplarda yer alan ğrenci formları gözden geçirilerek öğrencilerin bir metaforu tam olarak üretilip üretilmediği üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin üretilmiş olduğu her bir metafor ayrı ayrı kodlanarak tam olarak bir metaforu yansıtmayan ya da eksik bırakılan formlar değerlendirme içerisinde yer almamıştır. Ayrıca veriler bizzat araştırmacı tarafından herhangi bir analiz programı uygulanmadan analiz edilmiştir.

3.4.2. Metaforların Sınıflandırılması

Metaforların tespit edilmesinden sonra elde geriye kalan formlarda yer alan metaforlar Microsoft Excel programı kullanılarak alfabetik sıraya göre listelenip, öğrencilerin üretilmiş oldukları metaforlara bakılmıştır. Ayrıca bu metaforların frekans ve yüzde dağılımları da hesaplanmıştır.

3.4.3. SBKK Kapsamında Kategori Geliştirme

İki liste şeklinde dağılmış olan gruplarda öğrencilerin kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer gelecek olgusunu nasıl kavramsallaştırdıklarına bakılmış, üretilen metaforlar içeriği, kaynağı ve mantıksal dayanak ifadelerine bakımından sosyal bilişsel kariyer kuramı kapsamında kategorilere ayrılmıştır. Daha sonra yer alan metaforlar kuramsal açıdan dikkate alınarak bir kategori ile ilişkilendirilmiştir. Kategori ilişkilendirilmesinde öğrencinin açıklamaları dikkate alınarak dağılım gerçekleştirilmiştir. Yani aynı metaforlar

işlevine göre farklı kategorilerde yer alabilmektedir. Burada dikkat edilen hususu biraz daha açmak gerekirse şöyledir: 'Yol' metaforu bir öğrenci için engelleri ve zorlukları ifade ettiği için kategoriler arasında 'Kariyer Engelleri' içerisinde yer alırken bir başka öğrenci 'Yol' metaforunu güçlü bir öz yetkinliğe bağlı olarak kişisel hedeflere adım adım ilerleyen bir tanımlama olarak gerçekleştirdiği için bu kez aynı kavram kategoriler arasında 'Öz yetkinlik' içerisinde yer almaktadır. Kısaca aynı metafor içeriğine ve mantığına dayanarak farklı kategoriler altında toplanmaktadır.

3.4.4. Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanması

Elde edilen verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığının net olarak ortaya konması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer alır. Araştırılan olgu veya olay hakkında bütüncül bir resim oluşturulabilmesi için araştırmacının elde ettiği verileri ve ulaştığı sonuçları teyit etmesine yardımcı olmak için bazı ek yöntemler (çeşitleme, katılımcı teyidi, meslektaş teyidi vb.) kullanması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada, araştırma sonuçlarının geçerliğini sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından izlenen adımlar ayrıntılı biçimde belirtilmiş ve araştırma konusu ve verilerin kategorize edilmesi hakkında uzman görüşüne başvurulmuştur. Oluşturulan kategorilerin yer aldığı boş bir form ve ham veri listesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında doktora eğitimine devam eden bir uzmana gönderilerek listede yer alan metaforları kategorilere dağıtması istenmiştir.

Uzmanın yaptığı eşleştirmeler ile araştırmacının kendi kategorileri karşılaştırılarak ve karşılaştırmalarda metafor araştırmalarında sıklıkla kullanılan “Görüş birliği” ve “Görüş ayrılığı” sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenirliliği Miles ve Huberman’ın (1994) formülü [$Güvenirlik = (Görüş\ Birliği / Görüş\ Ayrılığı) \times 100$] kullanılarak hesaplanmıştır. Genellikle uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki oran %70 ve üzerinde olması "yeterli" ve %90 ve üzeri olduğu durumlarda "iyi" düzeyde bir güvenilirlik oranı ortaya elde edilmiştir. Uzman görüşü sonucu olarak; oluşturulan kategorilerin araştırmaya uygun olduğu belirlenmiş ancak metaforların kategorilere dağılımı noktasında farklılıklar az düzeyde tespit edilmiştir. Yapılan bu karşılaştırmalar ve hesaplamalar sonucunda %87 düzeyinde bir güvenilirlik oranı ortaya çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın problemlerinin test edilmesine ilişkin önce nicel verilerin istatistiksel analiz sonuçlarına ve daha sonra nitel bulguların sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. Nicel Verilere İlişkin İstatistiksel Analizler

Bu bölümde lise öğrencilerinin MKVYÖ'nün alt boyut puanlarının cinsiyet, yaşanan yer, okul türü, yaş, sınıf düzeyi, aile aylık gelir düzeyi, aile birey sayısı ve anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için elde edilen verilere uygulanan t-testi sonuçları ve tek yönlü Anova sonuçları yer almaktadır.

4.1.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Betimsel Veriler

Araştırma grubunda yer alan bireylere ilişkin demografik değişkenlere ait betimsel veriler Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Betimsel Veriler

		F	%
Okul Türü	Çok Programlı Anadolu Lisesi (ÇPAL)	67	21.8
	Erkek İmam Hatip Lisesi (EİHL)	89	28.9
	Kız İmam Hatip Lisesi (KİHL)	78	25.3
	Merkez Anadolu Lisesi (MAL)	74	24.0
	Toplam	308	100.0
Yaş	14	43	14.0
	15	67	21.8
	16	95	30.8
	17	89	28.9
	18	12	3.9
	19	2	.6
	Toplam	308	100.0

Cinsiyet	Kadın	138	44.8
	Erkek	170	55.2
	Toplam	308	100.0
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	107	34.7
	10. Sınıf	81	26.3
	11. Sınıf	120	39.0
	Toplam	308	100.0
Aile Birey Sayısı	8 ve Daha Fazla	148	48.1
	6-7 Kişi	116	37.7
	4-5 Kişi	40	13.0
	3 veya Daha Az	3	1.0
	Bilinmeyen	1	.3
	Toplam	308	100.0
Yaşanılan Yer	Köy	179	58.1
	İlçe veya Şehir Merkezi	128	41.6
	Bilinmeyen	1	.3
	Toplam	308	100.0
Aylık Gelir	1000 TL'den Daha Az	94	30.5
	1001-2000 TL Arası	102	33.1
	2001-4000 TL Arası	79	25.6
	4000 TL Üstü	32	10.4
	Bilinmeyen	1	.3
	Toplam	308	100.0
Anne Eğitim Düzeyi	Okuma Yazma Bilmiyor	134	43.5
	Okuma Yazma Biliyor	39	12.7
	İlkokul Mezunu	80	26.0
	Ortaokul Mezunu	31	10.1
	Lise Mezunu	4	1.3
	Üniversite Mezunu	1	.3
	Bilinmeyen	19	6.2
	Toplam	308	100.0
Baba Eğitim Düzeyi	Okuma Yazma Bilmiyor	27	8.8
	Okuma Yazma Biliyor	33	10.7
	İlkokul Mezunu	111	36.0
	Ortaokul Mezunu	73	23.7
	Lise Mezunu	30	9.7
	Üniversite Mezunu	14	4.5
	Bilinmeyen	20	6.5
	Toplam	308	100.0

Tablo 1.'deki betimsel veriler incelendiğinde araştırma grubu 138'ini kadın 170'i erkek olmak üzere toplam 308 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımı, 14 yaşında (n=43), 15 yaşında (n=67), 16 yaşında (n=95), 17 yaşında (n=89), 18 yaşında (n=12) ve 19 yaşında (n=2) öğrenci bulunmaktadır. Okul türü incelendiğinde ÇPAL (n=67), EİHL eğitime devam eden (n=89), KİHL eğitime devam eden (n=78) MAL eğitime devam eden (n=74) öğrenci şeklindedir. Sınıf düzeyleri incelendiğinde 9. sınıf (n=107), 10. sınıf (n=81) ve 11. sınıf (n=120) öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin aile birey sayısı incelendiğinde 8 ve üstü olan (n=148), 6-7 kişi olan (n=116), 4-5 kişi olan (n=40), 3 veya daha az olan (n=3) ve bilinmeyen (n=1) öğrenci bulunmaktadır. Yaşanılan yere göre incelendiğinde köyde ikamet eden (n=179), ilçe veya şehir merkezinde ikamet eden (n=128) ve bilinmeyen (n=1) öğrenci bulunmaktadır. Aylık gelir düzeyi incelendiğinde 1000 TL'den daha az (n=94), 1001-2000 arası (n=102), 2001-4000 TL arası (n=79), 4000 TL üstü (n=32) ve bilinmeyen (n=1) öğrenci bulunmaktadır. Anne eğitim düzeyi incelendiğinde okuma yazma bilmiyor olan (n=134), okuma yazma biliyor olan (n=39), ilkokul mezunu olan (n=80), ortaokul mezunu olan (n=31), lise mezunu olan (n=4), üniversite mezunu olan (n=1) ve bilinmeyen (n=19) öğrenci bulunmaktadır. Baba eğitim düzeyi incelendiğinde okuma yazma bilmiyor olan (n=27), okuma yazma biliyor olan (n=33), ilkokul mezunu olan (n=111), ortaokul mezunu olan (n=73), lise mezunu olan (n=30), üniversite mezunu olan (n=14) ve bilinmeyen (n=20) öğrenci bulunmaktadır.

4.1.2. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının T-Testi Sonuçları

Lise öğrencilerinin MKVYÖ alt boyut puanlarının cinsiyete ve yaşanılan yere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için elde edilen verilere uygulanan t-testi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	\bar{X}	Ss	N	t	p
BMÖDD	Kadın	3.7939	.62918	138	.35	0.73
	Erkek	3.7690	.61662	170		
MBT	Kadın	3.4909	.62544	138	.49	0.63
	Erkek	3.4561	.62701	170		
GPY	Kadın	3.4710	.64189	138	-.53	0.60
	Erkek	3.5157	.80019	170		
Toplam	Kadın	10,7558	1.59037	138	.08	0.94
	Erkek	10.7408	1.73159	170		

Tablo 2. incelendiğinde MKVYÖ alt boyutlarından olan BMÖDD, MBTve Toplam puan ortalamalarına göre kadın öğrencilerin puan ortalamaları erkek öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. GPY boyutupuan ortalamalarında ise erkek öğrencilerin puan ortalamaları kadın öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Sonuçlara bakıldığında cinsiyete göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Yaşadıkları Yere Göre T-Testi Sonuçları

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Yaşadıkları Yere Göre T-Testi Sonuçları

Boyut	Yaşadıkları Yer	\bar{X}	Ss	N	t	p
BMÖDD	Köy	3.7486	.62254	179	-.99	0.32
	İlçe veya Şehir Merkezi	3.8204	.62068	128		
MBT	Köy	3.4698	.61701	179	.04	0.97
	İlçe veya Şehir Merkezi	3.4673	.63705	128		
GPY	Köy	3.5142	.66335	179	.55	0.59
	İlçe veya Şehir Merkezi	3.4678	.82413	128		
Toplam	Köy	10.7327	1.65476	179	-.12	0.91
	İlçe veya Şehir Merkezi	10.7554	1.69084	128		

Tablo 3. incelendiğinde MKVYÖ alt boyutlarından olan BMÖDD ve Toplam puan ortalamalarına göre ilçe veya şehir merkezinde yaşayan öğrencilerin puan ortalamaları köyde yaşayan öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. MBT ve GPY boyutları puan ortalamalarında ise köyde yaşayan öğrencilerin puan ortalamaları ilçe veya şehir merkezinde yaşayan öğrencilerin puan ortalamaları göre daha yüksek bulunmuştur. Sonuçlara bakıldığında öğrencilerin yaşadıkları yere göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

4.1.3. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Betimsel İstatistikleri ve Anova Sonuçları

Lise öğrencilerinin MKVYÖ alt boyut puanlarının okul türü, yaş, sınıf düzeyi, aile aylık gelir düzeyi, aile birey sayısı ve anne-baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için elde edilen verilere uygulanan tek yönlü Anova sonuçları ve betimsel istatistikleri bu bölümde yer almaktadır.

Okul Türüne Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Okul Türüne Göre Betimsel İstatistikleri

	Okul Türü	\bar{X}	Ss	N
BMÖDD	ÇPAL	3.8007	.72618	67
	EİHL	3.7314	.60982	89
	KİHL	3.7134	.57473	78
	MAL	3.8907	.57436	74
	Toplam	3.7802	.62138	308
MBT	ÇPAL	3,5823	,65256	67
	EİHL	3.3823	.60925	89
	KİHL	3.3726	.53078	78
	MAL	3.5836	.68685	74
	Toplam	3.4717	.62553	308
GPY	ÇPAL	3.6313	.99540	67
	EİHL	3.4340	.62218	89
	KİHL	3.3606	.64685	78
	MAL	3.5895	.63553	74
	Toplam	3.4957	.73269	308
TOPLAM	ÇPAL	11.0143	1.98877	67
	EİHL	10.5476	1.56691	89
	KİHL	10.4465	1.39932	78
	MAL	11.0638	1.66592	74
	Toplam	10.7475	1.66714	308

Tablo 4. incelendiğinde MKVYÖ alt boyutlarından olan BMÖDD, MBT ve Toplam puan ortalamalarına göre MAL öğrencilerinin puan ortalamaları diğer okullardaki öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. GPY boyutu puan ortalamalarında ise ÇPAL öğrencilerinin puan ortalamaları diğer okullardaki öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin okul türüne göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Okul Türüne Göre Anova

Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Farkın Kaynağı
BMÖDD	Gruplararası	1.492	3	.497	1.291	.277	
	Gruplarıçi	117.046	304	.385			
	Toplam	4519.725	308				
MBT	Gruplararası	3.225	3	1.075	2.795	.040	ÇPL> EİHL ÇPL> KİHL MAL> EİHL MAL> KİHL
	Gruplarıçi	116.900	304	.385			
	Toplam	3832.367	308				
GPY	Gruplararası	3.646	3	1.215	2.293	.078	
	Gruplarıçi	161.163	304	.530			
	Toplam	3928.515	308				
Toplam	Gruplararası	22.792	3	7.597	2.781	.041	ÇPL> EİHL ÇPL> KİHL MAL> EİHL MAL> KİHL
	Gruplarıçi	830.469	304	2.732			
	Toplam	36430.259	308				

Tablo 5. incelendiğinde öğrencilerin MKVYÖ alt boyutlarından BMÖDD F(3-304)=1.291(p>0.5) ve GPY alt boyutlarında F(3-304)=2.293, (p>0.5) tek yönlü Anova analizi sonuçları okul türüne göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Öğrencilerin MBTF(3-304)=2.795, (p<0.5) ve Toplampaanları F(3-304)=2.781, (p<0.5) tek yönlü varyans analizi sonuçlarında ise okul türüne göre F değeri anlamlı bulunmuştur.

Farkın kaynağını belirlemek için uygulanan LSD testinin sonuçlarına göre MBT ve Toplam puanları açısından ÇPL ve MAL'de öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamaları EİHL' de ve KİHL'de öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur (p<0.5).

Yaş'a Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Yaş'a Göre Betimsel İstatistikleri

	Yaş	\bar{X}	Ss	N
BMÖDD	14	3.6957	.67670	43
	15	3.7626	.68213	67
	16	3.7053	.59771	95
	17	3.8959	.56683	103
	Toplam	3.7802	.62138	308
MBT	14	3.2912	.60426	43
	15	3.5299	.60736	67
	16	3.4322	.64416	95
	17	3.5456	.61914	103
	Toplam	3.4717	.62553	308
GPY	14	3.4099	.74369	43
	15	3.5026	.67387	67
	16	3.5000	.86237	95
	17	3.5231	.63635	103
	Toplam	3.4957	.73269	308
TOPLAM	14	10.3968	1.81410	43
	15	10.7950	1.64155	67
	16	10.6375	1.74494	95
	17	10.9646	1.53244	103
	Toplam	10.7475	1.66714	308

Tablo 6. incelendiğinde öğrencilerin MKVYÖ'nün tüm alt boyutlarında ve Toplam puan ortalamalarına göre yaşı 17 olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer yaş grubundaki öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin yaş'a göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Yaşa Göre Anova Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
BMÖDD	Gruplarası	2.241	3	.747	1.952	.121
	Gruplariçi	116.297	304	.383		
	Toplam	4519.725	308			
MBT	Gruplarası	2.339	3	.780	2.012	.112
	Gruplariçi	117.786	304	.387		
	Toplam	3832.367	308			
GPY	Gruplarası	.399	3	.133	.246	.864
	Gruplariçi	164.411	304	.541		
	Toplam	3928.515	308			
Toplam	Gruplarası	11.444	3	3.815	1.378	.250
	Gruplariçi	841.816	304	2769		
	Toplam	36430.259	308			

Tablo 7. incelendiğinde öğrencilerin BMÖDD $F(3-304)=1.952$, ($p>0.5$), MBT $F(3-304)=2.012$, ($p>0.5$), GPY $F(3-304)=.246$, ($p>0.5$) ve Toplam puanlarının $F(3-304)=1.378$, ($p>0.5$) tek yönlü Anova analizi sonuçları yaşa göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlara bakıldığında yaşa göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Sınıf Düzeyine Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	Sınıf Düzeyi	\bar{X}	Ss	N
BMÖDD	9. Sınıf	3.7452	.67606	107
	10. Sınıf	3.7981	.60429	81
	11. Sınıf	3.7992	.58465	120
	Toplam	3.7802	.62138	308
MBT	9. Sınıf	3.4348	.62125	107
	10. Sınıf	3.4531	.64189	81
	11. Sınıf	3.5172	.62058	120
	Toplam	3.4717	.62553	308
GPY	9. Sınıf	3.4631	.72561	107
	10. Sınıf	3.5093	.59778	81
	11. Sınıf	3.5156	.82113	120
	Toplam	3.4957	.73269	308
TOPLAM	9. Sınıf	10.6430	1.77315	107
	10. Sınıf	10.7604	1.54798	81
	11. Sınıf	10.8320	1.65578	120
	Toplam	10.7475	1.66714	308

Tablo 8. incelendiğinde öğrencilerin MKVYÖ'nün tüm alt boyutlarında ve Toplam puan ortalamalarına göre onbirinci sınıf öğrencilerin puan ortalamaları diğer sınıf düzeyindeki öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin sınıf düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Anova Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
BMÖDD	Gruplararası	.201	2	.100	.258	.772
	Gruplarıçi	118.337	305	.388		
	Toplam	4519.725	308			
MBT	Gruplararası	.422	2	.211	.538	.585
	Gruplarıçi	119.703	305	.392		
	Toplam	3832	308			
GPY	Gruplararası	.177	2	.088	.164	.849
	Gruplarıçi	164.633	305	.540		
	Toplam	3928.515	308			
Toplam	Gruplararası	2.039	2	1.020	.365	.694
	Gruplarıçi	851.222	305			
	Toplam	36430.259	308			

Tablo 9. incelendiğinde öğrencilerin BMÖDD $F(2-305) = .258$, ($p > 0.5$), MBT $F(2-305) = .538$, ($p > 0.5$), GPY $F(2-305) = .164$, ($p > 0.5$) ve Toplam puanlarının $F(2-305) = .365$, ($p > 0.5$) tek yönlü Anova analizi sonuçları sınıf düzeyine göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlara bakıldığında sınıf düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Aile Birey Sayısına Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Betimsel İstatistikleri

	Aile Birey Sayısı	\bar{X}	S	N
BMÖDD	8 ve Daha Fazla	3.8225	.58204	148
	6-7 Kişi	3.7022	.62979	116
	5 ve Daha Az	3.8374	.72237	43
	Toplam	3.7791	.62214	307
MBT	8 ve Daha Fazla	3.4938	.61214	148
	6-7 Kişi	3.4177	.60857	116
	5 ve Daha Az	3.5320	.71915	43
	Toplam	3.4704	.62612	307
GPY	8 ve Daha Fazla	3.5633	.64821	148
	6-7 Kişi	3.4407	.84433	116
	5 ve Daha Az	3.4110	.68529	43
	Toplam	3.4957	.73389	307
TOPLAM	8 ve Daha Fazla	10.8797	1.56619	148
	6-7 Kişi	10.5606	1.71094	116
	5 ve Daha Az	10.7803	1.88246	43
	Toplam	10.7452	1.66935	307

Tablo 10. incelendiğinde MKVYÖ alt boyutlarından olan BMÖDD ve MBT puan ortalamalarına göre aile birey sayısı 5 ve daha az olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. GPY boyutu ve Toplam puan ortalamalarında ise aile birey sayısı 8 ve daha fazla öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin aile birey sayısına göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Aile Birey Sayısına Göre Anova Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
BMÖDD	Gruplararası	1.111	2	.556	1.440	.239
	Gruplariçi	117.330	304	.386		
	Toplam	4502.989	307			
MBT	Gruplararası	.566	2	.283	.721	.487
	Gruplariçi	119.395	304	.393		
	Toplam	3817.351	307			
GPY	Gruplararası	1.336	2	.668	1.243	.290
	Gruplariçi	163.473	304	.538		
	Toplam	3916.265	307			
Toplam	Gruplararası	6.682	2	3.341	1.200	.302
	Gruplariçi	846.061	304	2.783		
	Toplam	36298.792	307			

Tablo 11. incelendiğinde öğrencilerin BMÖDD $F(2-304)= 1.440$, ($p>0.5$), MBT puanı $F(2-304)= .721$, ($p>0.5$), GPY $F(2-304)= 1.243$, ($p>0.5$) ve Toplam puanlarının $F(2-304)= .1200$, ($p>0.5$) tek yönlü Anova analizi sonuçları aile birey sayısına göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlara bakıldığında aile birey sayısına göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 12. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	Aylık Gelir Düzeyi	\bar{X}	Ss	N
BMÖDD	1000 TL'den Az	3.7582	.68881	94
	1001-2000 Arası	3.7514	.57729	102
	2001-4000 Arası	3.8378	.59439	79
	4000 TL Üstü	3.7841	.64023	32
	Toplam	3.7791	.62214	307
MBT	1000 TL'den Az	3.4902	.67891	94
	1001-2000 Arası	3.4273	.57462	102
	2001-4000 Arası	3.4778	.59705	79
	4000 TL Üstü	3.5273	.70692	32
	Toplam	3.4700	.62582	307
GPY	1000 TL'den Az	3.5279	.70691	94
	1001-2000 Arası	3.5196	.83561	102
	2001-4000 Arası	3.4325	.61354	79
	4000 TL Üstü	3.4648	.75551	32
	Toplam	3.4940	.73332	307
TOPLAM	1000 TL'den Az	10.7763	1.77552	94
	1001-2000 Arası	10.6983	1.60936	102
	2001-4000 Arası	10.7482	1.56182	79
	4000 TL Üstü	10.7763	1.84972	32
	Toplam	10.7432	1.66809	307

Tablo 12. incelendiğinde MKVYÖ alt boyutlarından olan BMÖDD puan ortalamalarına göre aile aylık gelir düzeyi 2001-4000 TL arası olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. MBT boyutu ve Toplam puan ortalamalarına göre de aile aylık gelir düzeyi 4000TL üstü olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. GPY boyutu puan ortalamalarında ise aile aylık gelir düzeyi 1000 TL'den az olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin aile aylık gelir düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Lise Öğrencilerinin Aylık Gelir Düzeyine Göre MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Anova Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
BMÖDD	Gruplararası	.393	3	.131	.336	.799
	Gruplariçi	118.048	303	.390		
	Toplam	4502.989	307			
MBT	Gruplararası	.334	3	.111	.283	.838
	Gruplariçi	119.511	303	.394		
	Toplam	3816.367	307			
GPY	Gruplararası	.501	3	.167	.308	.819
	Gruplariçi	164.054	303	.541		
	Toplam	3912.515	307			
Toplam	Gruplararası	.346	3	.115	.041	.989
	Gruplariçi	851.105	303	2.809		
	Toplam	36284.069	307			

Tablo 13. incelendiğinde öğrencilerin BMÖDD $F(3-303) = .336$, ($p > 0.5$), MBTF(3-303) = .283, ($p > 0.5$), GPY $F(3-303) = .308$, ($p > 0.5$) ve Toplam puanlarının $F(3-303) = .041$, ($p > 0.5$) tek yönlü Anova analizi sonuçları aile aylık gelir düzeyine göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlara bakıldığında aile aylık gelir düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Anne Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 14. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Anne Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	Anne Eğitim Düzeyi	\bar{X}	Ss	N
BMÖDD	Okuma Yazma Bilmiyor	3.8142	.59717	134
	Okuma Yazma Biliyor	3.7786	.56573	39
	İlkokul Mezunu	3.8274	.63645	80
	Ortaokul ve Üstü	3.6111	.71404	36
	Toplam	3.7877	.62021	289
MBT	Okuma Yazma Bilmiyor	3.4594	.61640	134
	Okuma Yazma Biliyor	3.5032	.64475	39
	İlkokul Mezunu	3.5315	.64972	80
	Ortaokul ve Üstü	3.4288	.52214	36
	Toplam	3.4815	.61690	289
GPY	Okuma Yazma Bilmiyor	3.4767	.65289	134
	Okuma Yazma Biliyor	3.4467	.64923	39
	İlkokul Mezunu	3.6000	.63812	80
	Ortaokul ve Üstü	3.3368	1.21993	36
	Toplam	3.4893	.74273	289
TOPLAM	Okuma Yazma Bilmiyor	10.7503	1.56213	134
	Okuma Yazma Biliyor	10.7285	1.68525	39
	İlkokul Mezunu	10.9589	1.67024	80
	Ortaokul ve Üstü	10.3767	1.99578	36
	Toplam	10.7585	1.66748	289

Tablo 14. incelendiğinde öğrencilerin MKVYÖ'nün tüm alt boyutlarında ve Toplam puan ortalamalarına göre anne eğitim düzeyi ilkökul mezunu olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin anne eğitim düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Anne Eğitim Düzeyine Göre Anova Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
BMÖDD	Gruplararası	1.346	3	.449	1.168	.322
	Gruplarıçi	109.436	285	.384		
	Toplam	4257.014	289			
MBT	Gruplararası	.384	3	.128	.334	.801
	Gruplarıçi	109.220	285	.383		
	Toplam	3612.465	289			
GPY	Gruplararası	1.910	3	.637	1.156	.327
	Gruplarıçi	156.966	285	.551		
	Toplam	3677.609	289			
Toplam	Gruplararası	8.505	3	2.835	1.020	.384
	Gruplarıçi	792.273	285	2.780		
	Toplam	34251.406	289			

Tablo 15. incelendiğinde öğrencilerin BMÖDD $F(3-285)= 1.168$, ($p>0.5$), MBT $F(3-285)= .334$, ($p>0.5$), GPY $F(3-285)= .327$, ($p>0.5$) ve Toplam puanlarının $F(3-285)= 1.020$, ($p>0.5$) tek yönlü Anova analizi sonuçları anne eğitim düzeyine göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlara bakıldığında anne eğitim düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Baba Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Sonuçları

Tablo 16. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Betimsel İstatistikleri

	Baba Eğitim Düzeyi	\bar{X}	Ss	N
BMÖDD	Okuma Yazma Bilmiyor	3.8114	.57987	27
	Okuma Yazma Biliyor	3.8044	.56596	33
	İlkokul Mezunu	3.7920	.60240	111
	Ortaokul Mezunu	3.7996	.68407	73
	Lise ve Üstü	3.7355	.64635	44
	Toplam	3.7886	.62112	288
MBT	Okuma Yazma Bilmiyor	3.5833	.50716	27
	Okuma Yazma Biliyor	3.4167	.58268	33
	İlkokul Mezunu	3.4568	.64440	111
	Ortaokul Mezunu	3.4478	.59066	73
	Lise ve Üstü	3.5739	.68270	44
	Toplam	3.4797	.61722	288
GPY	Okuma Yazma Bilmiyor	3.4537	.66790	27
	Okuma Yazma Biliyor	3.4635	.66525	33
	İlkokul Mezunu	3.4685	.65355	111
	Ortaokul Mezunu	3.5565	.93589	73
	Lise ve Üstü	3.4858	.71944	44
	Toplam	3.4915	.74314	288
TOPLAM	Okuma Yazma Bilmiyor	10.8485	1.53414	27
	Okuma Yazma Biliyor	10.6846	1.51915	33
	İlkokul Mezunu	10.7173	1.60450	111
	Ortaokul Mezunu	10.8039	1.81245	73
	Lise ve Üstü	10.7952	1.83707	44
	Toplam	10.7597	1.67026	288

Tablo 16. incelendiğinde MKVYÖ alt boyutlarından olan BMÖDD, MBT ve Toplam puan ortalamalarına göre baba eğitim düzeyi okuma yazma bilmiyor olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur. GPY boyutu puan ortalamalarında ise baba eğitim düzeyi ortaokul mezunu olan öğrencilerin puan ortalamaları diğer öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin baba eğitim göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17. Lise Öğrencilerinin MKVYÖ Alt Boyut Puanlarının Baba Eğitim Düzeyine Göre Anova Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
BMÖDD	Gruplararası	.156	4	.039	.100	.982
	Gruplarıçi	110.566	283	.391		
	Toplam	4244.444	288			
MBT	Gruplararası	.944	4	.236	.616	.651
	Gruplarıçi	108.391	283	.383		
	Toplam	3596.465	288			
GPY	Gruplararası	.433	4	.108	.194	.941
	Gruplarıçi	158.064	283	.559		
	Toplam	3669.343	288			
Toplam	Gruplararası	.796	4	.199	.070	.991
	Gruplarıçi	799.867	283	2.826		
	Toplam	34142.820	288			

Tablo 17. incelendiğinde öğrencilerin BMÖDD $F(4-283) = .100$, ($p > 0.5$), MBT $F(4-283) = .616$, ($p > 0.5$), GPY $F(4-283) = .941$, ($p > 0.5$) ve Toplam puanlarının $F(4-283) = .070$, ($p > 0.5$) tek yönlü Anova analizi sonuçları baba eğitim düzeyine göre F değeri anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlara bakıldığında baba eğitim düzeyine göre MKVYÖ'den elde edilen alt boyut puan ortalamaları ve toplam puan ortalamaları açısından fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

4.2. Nitel Verilere İlişkin Analizler

Bu bölümde MKVYÖ'den almış oldukları puana göre üst ve alt dilimde yer alan öğrencilerin üretmiş oldukları metaforların frekans, yüzdelik değerleri ve kategorik dağılımlarına yer verilmiştir.

4.2.1. Demografik Değişkenlerine İlişkin Betimsel Veriler

Araştırmanın nitel bölümünde üst ve alt grupta yer alan bireylerin demografik değişkenlerine ait betimsel veriler Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 18. Üst ve Alt Grupların Demografik Değişkenlerine İlişkin Betimsel Veriler

		Üst Grup		Alt Grup	
		F	%	F	%
Okul Türü	Çok Programlı Anadolu Lisesi (ÇPAL)	16	28.1	12	24.0
	Erkek İmam Hatip Lisesi (EİHL)	14	24.6	17	34.0
	Kız İmam Hatip Lisesi (KİHL)	9	15.8	13	26.0
	Merkez Anadolu Lisesi (MAL)	18	31.6	8	16.0
	Toplam	57	100.0	50	100.0
Yaş	14	7	12.3	10	20.0
	15	11	19.3	10	20.0
	16	15	26.3	16	32.0
	17	24	42.1	14	28.0
	Toplam	308	100.0	50	100.0
Cinsiyet	Kadın	23	40.4	21	42.0
	Erkek	34	59.6	29	58.0
	Toplam	57	100.0	50	100.0
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	19	33.3	20	40.0
	10. Sınıf	13	22.8	12	24.0
	11. Sınıf	25	43.9	18	36.0
	Toplam	57	100.0	50	100.0
Aile Birey Sayısı	8 ve Daha Fazla	31	54.4	20	40.0
	6-7 Kişi	14	24.6	21	42.0
	4-5 Kişi	12	21.1	9	18.0
	Toplam	57	100.0	50	100.0
Yaşanılan Yer	Köy	29	50.9	30	60.0
	İlçe veya Şehir Merkezi	27	47.4	20	40.0
	Bilinmeyen	1	1.8	-	-
	Toplam	57	100.0	50	100.0
Aylık Gelir	1000 TL'den Daha Az	16	28.1	18	36.0

	1001-2000 TL Arası	16	28.1	13	26.0
	2001-4000 TL Arası	16	28.1	13	26.0
	4000 TL Üstü	9	15.8	6	12.0
	Toplam	57	100.0	50	100.0
Anne Eğitim Düzeyi	Okuma Yazma Bilmiyor	22	38.6	19	38.0
	Okuma Yazma Biliyor	7	12.3	10	20.0
	İlkokul Mezunu	22	38.6	10	20.0
	Ortaokul Mezunu ve Üstü	4	7.0	8	16.0
	Bilinmeyen	2	3.5	3	6.0
	Toplam	57	100.0	50	100.0
	Baba Eğitim Düzeyi	Okuma Yazma Bilmiyor	6	10.5	4
Okuma Yazma Biliyor		4	7.0	7	14.0
İlkokul Mezunu		16	28.1	16	32.0
Ortaokul Mezunu		16	28.1	12	24.0
Lise Mezunu ve Üstü		13	22.8	8	16.0
Bilinmeyen		2	3.5	3	6.0
Toplam		57	100.0	47	100.0

Tablo 18'de gösterildiği gibi araştırmanın nitel bölümünde üst grupta 57 öğrenci ve alt grupta 50 öğrenci olmak üzere toplam 107 öğrenci yer almaktadır. Öğrenciler tarafından üretilen metaforlar araştırmanın amacına ve kapsamına uygun olup olmadığı yönünde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak kariyer kararı vermeye yönelik 99 öğrenci ve kariyer geleceklerine yönelik 100 öğrenci tarafından üretilen metaforlar araştırmaya dahil edilmiştir.

4.2.2.Kariyer Kararı Vermeye Yönelik Metaforlar

Lise öğrencilerinin kariyer karar vermeye ilişkin üretmiş oldukları metaforlar Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19. Kariyer Kararı Vermeye İlişkin Metaforlar ve Frekansları

Üst Gruptaki Öğrenciler		Alt Gruptaki Öğrenciler		
Sıra No	Metafor İmgesi	f	Metafor İmgesi	f
1.	Anne sütü	1	Araba sürmek	1
2.	Balığın okyanusa ulaşması	1	Asker	1
3.	Cephane	1	Bebek kalbi	1
4.	Çöl	1	Bozuk araba	1
5.	Dağa tırmanmak	1	Bulutlarda yürümek	1
6.	Dalgada kulaç atmak	1	Bulutlu güneş	1
7.	Deniz	1	Cankurtaran	1
8.	Denizden çıkan balık	1	Çikolatalı süt	1
9.	Evin temeli	1	Çivili tahtada yürümek	1
10.	Fırtınada yetişen ağaç	1	Çocuğun ayaklanması	2
11.	Fidan ekmek	1	Çocuğun dünyaya gelmesi	1
12.	Fidanın yeşermesi	1	Dayanıklı futbolcu	1
13.	Hasat	1	Dikenli yol	1
14.	Hayat kurtarmak	1	Dolan bardak	1
15.	İssız ada	2	Duvarı tırmanmak	1
16.	Işık	3	Ekmeği taştan çıkartmak	1
17.	İnce çizgi	1	Evin kolonu	1
18.	İş ve meslek	1	Fidan tohumu	1
19.	Karanlık yol	1	Filozof	1
20.	Kartal	1	Güneş	1
21.	Kitabın sonu	1	Heykeltraş	1
22.	Koşu yarışı	1	İnce ipte yürümek	1
23.	Kupa	1	Karanlık ormanda ışık bulmak	1
24.	Kuş	1	Karanlıkta yürümek	1
25.	Labirent	1	Karda yürümek	1
26.	Labirent	1	Maçta fileleri sarsmak	1
27.	Merdiven	1	Merdiven	2
28.	Mutluluğa kurulan köprü	1	Mum	1
29.	Para	1	Mürekkep	1
30.	Paslı araba	1	Okul	1
31.	Polis	1	Parlayan yıldız	1
32.	Potansiyel güç	1	Renksiz duvar	1
33.	Sisli havadaki kuş	1	Samanlıkta iğne aramak	1
34.	Şeker	1	Sırttaki ağır yük	1
35.	Tahin ve pekmez	1	Sisli hava	1
36.	Terazi	1	Su ve yemek	1
37.	Toprağı canlandırmak	1	Susuz yaz	1
38.	Uçurum	2	Şarkı söylemek	1
39.	Yaralı ceylan	1	Uçurum	1
40.	Yaslanılan ağaç	1	Voleybol maçı	1
41.	Yeşeren ağaç	1	Yeniden doğmak	1
42.	Yokuş	2	Yokuş	1
43.	Yol	2	Yol ayrımı	1
44.	Yontulmamış heykel	1	Zor sınav	2
45.	Zorlu parkuru başarmak	1	Zorlu parkuru aşmak	1
46.	Toplam	51	Toplam	48

Tablo 19'da görüldüğü gibi "kariyer kararı vermeye" ilişkin 99 öğrenci tarafından 90 farklı metafor üretilmiştir. Bu metaforlar içerisinde ışık (f=3), ıssız ada, uçurum, yokuş, yol, çocuğun ayaklanması, merdiven ile zor sınav (f=2) birden fazla tekrarlanmış olup geriye kalan metaforlar (f=1) farklı olup bir kere kullanılmıştır.

Üst grupta yer alan lise öğrencilerinin "kariyer kararı vermeye" ilişkin ürettikleri metaforların SBKK kapsamında oluşturulan kategorilere dağılımı Tablo 20'de belirtilmiştir.

Tablo 20. Üst Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Kararı Vermeye İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı

Kategoriler	Metafor İmgeleri	f	%
Öz yetkinlik	ıssız bir ada(2), yol, tahin ve pekmez, şeker, zorlu parkuru başarmak, yeşeren ağaç, merdiven, koşu yarışı, potansiyel güç, kartal, denizden çıkan balık, balığın okyanusa ulaşması, fırtınada yetişen ağaç, cephane	15	29.41
Sonuç beklentileri	kitabın sonu, kupa, ince çizgi, hasat etmek, mutluluğa kurulan köprü, fidan ekmek	6	11.77
Kişisel hedefler	Hayat kurtarmak, fidanın yeşermesi, deniz	3	5.88
Çevresel faktörler	Kuş, yol, terazi, yontulmamış heykel, para,	5	9.80
Kariyer engelleri	Yokuş, labirent(2), dik yokuş, uçurum(2), karanlık yol, dalgada kulaç atmak, sisteki kuş, dağa tırmanmak, yaralı ceylan, fırtınada yürümek	12	23.53
Kariyer destekleri	Işık, ıssız çöl, kuru toprağı canlandırmak, anne sütü, polis, sırtımı yasladığım ağaç, ışık(3) evin temeli	10	19.61
Toplam		51	100

Tablo 20'ye göre üst grupta yer alan lise öğrencilerikariyer karar vermeyi, öz yetkinlik bağlamında (%29.41), sonuç beklentileri bağlamında (%11.77), kişisel hedefler bağlamında (%5.88), çevresel faktörler bağlamında (%9.80), kariyer engelleri bağlamında (%23.53) ve kariyer destekleri bağlamında (19.61)algılamaktadır.

Üst grupta yer alan lise öğrencilerinin kariyer kararı vermeye ilişkin ürettikleri metaforlar incelendiğinde en sık öz yetkinlik bağlamında (f=15)daha sonra sırasıyla kariyer engelleri (f=12), kariyer destekleri (f=10), sonuç beklentileri (f=6), çevresel faktörler (f=5) ve kişisel hedeflerin (f=3) takip ettikleri görülmektedir.

Alt grupta yer alan lise öğrencilerinin "kariyer kararı vermeye" ilişkin ürettikleri metaforların SBKK kapsamında oluşturulan kategorilere dağılımı Tablo 21'de belirtilmiştir.

Tablo 21. Alt Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Kararı Vermeye İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı

Kategoriler	Metafor İmgeleri	f	%
Öz yetkinlik	çikolatalı süt, doğan güneş, dolan bardak, maçta fileleri sarsmak, çocuğun ayaklanması(2), zorlu parkuru aşmak, duvarı tırmanmak, heykeltraş, bulutlarda yürümek, ekmeğini taştan çıkarmak, dayanıklı futbolcu	12	25.0
Sonuç beklentileri	Çocuğun dünyaya gelmesi, araba sürmek, asker, şarkı söylemek, bebek kalbi, parlayan yıldız, fidan tohumu	7	14.58
Kişisel hedefler	Merdiven, cankurtaran, yeniden doğmak, yol ayrımı, voleybol maçı, filozof	6	12.50
Çevresel faktörler	Okul, su ve yemek	2	4.17
Kariyer engelleri	samanlıkta iğne aramak, ince ipte yürümek, bozuk araba, sudaki mürekkep, yokuş, zor sınav(2), sırttaki ağır yük, susuz yaz, çivili tahtada yürümek, karanlıkta yürümek, sisli hava, karda yürümek, dikenli yol, renksiz duvar, uçurum, merdiven	17	35.42
Kariyer destekleri	Mum, bulutlu güneş, evin kolonları, karanlık ormanda ışık bulmak	4	8.33
	Toplam	48	100

Tablo 21'e göre alt grupta yer alan lise öğrencileri kariyer karar vermeyi, öz yetkinlik bağlamında (%25), sonuç beklentileri bağlamında (%14.58), kişisel hedefler bağlamında (%12.50), çevresel faktörler bağlamında (%4.17), kariyer engelleri bağlamında (%35.42) ve kariyer destekleri bağlamında (%8.33) algılamaktadır.

Alt grupta yer alan lise öğrencilerinin kariyer kararı vermeye ilişkin ürettikleri metaforlar incelendiğinde en sık kariyer engelleri bağlamında (f=17) daha sonra sırasıyla öz yetkinlik (f=12), sonuç beklentileri (f=7), kişisel hedefler (f=6), kariyer destekleri (f=4) ve çevresel faktörlerin (f=2) takip ettikleri görülmektedir.

4.2.3. Kariyer Geleceklerine Yönelik Metaforlar

Lise öğrencilerinin kariyer geleceklerine ilişkin üretmiş oldukları metaforlar Tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22. Kariyer Geleceklerine İlişkin Metaforlar ve Frekansları

Üst Gruptaki Öğrenciler		Alt Gruptaki Öğrenciler		
Sıra No	Metafor İmgesi	f	Metafor İmgesi	f
1.	Ağacın sulanması	1	Açan çiçek	2
2.	Aslan kükremesi	1	Açan gül	1
3.	Ateş	2	Açmamış çiçek	1
4.	Avcı kuş	1	Ağaç gölgesindeki çiftçi	1
5.	Ballı kaymak	1	Akarsuya	1
6.	Bilgisayar	1	Alfabe öğrenen çocuğa	1
7.	Bitmeyen yol	1	Altın çıkarmak	1
8.	Bozuk saat	1	Bitmeyen yol	1
9.	Bulut	1	Bulanık su	1
10.	Bulutlardaki uçak	1	Bulutlarda yürümek	1
11.	Çöplükte açan gül	1	Cepheadeki askere	1
12.	Çukur	1	Çoban	1
13.	Denizden karaya çıkmak	1	Çöldeki Serap	1
14.	Doğa	1	Dağ	1
15.	Duvar örmek	2	Dalgada gemi	1
16.	Engibeli yol	1	Dalgada kulaç atmak	1
17.	Ev	1	Dik yokuş	1
18.	Everest dağı	1	Doğan güneş	1
19.	Fidan dikmek	2	Doktor	1
20.	Fidan sulamak	2	Dolan bardak	1
21.	İp cambazı	1	Dumanlı dağ	1
22.	Kanseri yenen hasta	1	Duvar örmek	1
23.	Kuş	2	İssız sokak	1
24.	Manzara	1	Kaktüs	1
25.	Merdiven	1	Kelebek	1
26.	Meyveli ağaç	1	Kumaş örmek	1
27.	Mum	1	Kuru ağaca su vermek	1
28.	Müzik notaları	1	Kuş	1
29.	Olimpiyattaki atlet	1	Mahkemeye	1
30.	Özgür leylek	1	Merdiven	1
31.	Palyaço şiri	1	Okula	1
32.	Polis	2	Ormanda tek kalmak	1
33.	Savaşın ortasında kalan anne	1	Özgür kuş	1
34.	Sonsuz güzel yol	1	Parlayan yıldız	1
35.	Su birikintisi	1	Parlayan şafak	1
36.	Tohumun yeşermesi	1	Patlak lastik	1
37.	Trafik polisi	1	Savaş	1
38.	Türk bayrağı	1	Şampiyonluk	1
39.	Uçsuz bucaksız deniz	1	Şarkıcı	1
40.	Uçurtma	1	Tarladaki ürün	1
41.	Ustaca balık tutmak	1	Temiz hava	1
42.	Uzay	1	Uçan balon	1
43.	Yaprak dökümü	1	Yavru kuş	1
44.	Yarış	1	Yeşeren ağaç	1
45.	Yol	1	Yol (inişli-çıkışlı)- (uzunca)	2
46.	Zorlu hayat	1	Zirve	1
47.	Toplam	52	Toplam	48

Tablo 22'de görüldüğü gibi "kariyer geleceklerine" ilişkin 100 öğrenci tarafından 92 farklı metafor üretilmiştir. Bu metaforlar içerisinde açan çiçek, ateş, duvar örmek, fidan dikmek, fidan sulamak, kuş, polis ile yol(f=2) birden fazla tekrarlanmış olup geriye kalan metaforlar (f=1) farklı olup bir kere kullanılmıştır.

Üst grupta yer alan lise öğrencilerinin "kariyer geleceklerine" ilişkin ürettikleri metaforların SBKK kapsamında oluşturulan kategorilere dağılımı Tablo 23'te belirtilmiştir.

Tablo 23. Üst Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Geleceklerine İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı

Kategoriler	Metafor İmgeleri	f	%
Öz yetkinlik	Ballı kaymak, Türk bayrağı, özgür leylek, yarış, uçurtma, özgür kuş, duvar örmek(2), aslan kükremesi, bilgisayar, yol, ev, kanseri yenen hasta, denizden karaya çıkmak, ustaca balık tutmak, ormanlar kralı	16	30.77
Sonuç beklentileri	Meyveli ağaç,tohumun yeşermesi, fidan dikmek (2), müzik notaları	5	9.62
Kişisel hedefler	Trafik polisi, polis(2), bitmeyen yol, yol, avcı kuş, sürüsüne yetişmeye çalışan kuş, su birikintisi, olimpiyattaki atlete, merdiven,	10	19.23
Çevresel faktörler	Manzara, doğa, uçsuz bucaksız deniz, bulutlardaki uçağa, bulut, uzay	6	11.54
Kariyer engelleri	Everest dağı, engebeli yol, ip cambazına, zorlu hayat, bozuk saat, yaprak dökümü, derin çukur, palyaço şiiri, savaşın ortasındaki anne	9	17.30
Kariyer destekleri	Ağaç sulamak, fidan sulamak, çöpte açan gül, ateş(2), mum	6	11.54
Toplam		52	100

Tablo 23'e göre üst grupta yer alan lise öğrencileri kariyer geleceklerini, öz yetkinlik bağlamında (%30.77), sonuç beklentileri bağlamında (%9.62), kişisel hedefler bağlamında (%19.23), çevresel faktörler bağlamında (%11.54) , kariyer engelleri bağlamında (17.30) ve kariyer destekleri bağlamında (%11.54) algılamaktadır.

Üst grupta yer alan lise öğrencilerinin kariyer geleceklerine ilişkin ürettikleri metaforlar incelendiğinde en sık öz yetkinlik bağlamında (f=16) daha sonra sırasıyla kişisel hedefler (f=10), kariyer engelleri (f=9), kariyer destekleri (f=6), çevresel faktörler (f=6) ve sonuç beklentilerinin (f=5) takip ettikleri görülmektedir.

Alt grupta yer alan lise öğrencilerinin "kariyer geleceklerine" ilişkin ürettikleri metaforların SBKK kapsamında oluşturulan kategorilere dağılımı Tablo 24'te belirtilmiştir.

Tablo 24. Alt Gruptaki Öğrencilerin Kariyer Geleceklerine İlişkin Metaforlarının Kategorik Dağılımı

Kategoriler	Metafor İmgeleri	f	%
Öz yetkinlik	Özgür kuş, duvar örmek, dolan bardak, akarsu, doğan güneş, bulutlarda yürümek, şampiyonluk, kumaş örmek, çoban.	9	18.75
Sonuç beklentileri	Açan gül, açan çiçek(2), kelebek, altın çıkarmak, uçan balon, temiz hava, parlayan şafak, parlayan yıldız, tarladaki ürün, yeşeren ağaç	11	22.92
Kişisel hedefler	Doktor, yol(uzunca), şarkıcı, alfabe öğrenen çocuk, zirve, bitmeyen yol, savaş bitirmek, kuş, yavru kuş	9	18.75
Çevresel faktörler	Mahkeme, çöldeki serap, okul.	3	6.25
Kariyer engelleri	Yol(inişli-çıkışlı),dik yokuş, dağa çıkmak, merdiven, patlak lastik, dalgada gemiye, dalgada kulaç atmak, bulanık su, ıssız sokak, ormanda tek kalmak, açmamış çiçek, cephedeki asker, dumanlı dağ, kaktüs.	14	29.16
Kariyer destekleri	Kuru ağaca su vermek, ağaç gölgesindeki çiftçi	2	4.17
Toplam		48	100

Tablo 24'e göre alt grupta yer alan lise öğrencileri kariyer geleceklerini, öz yetkinlik bağlamında (%18.75), sonuç beklentileri bağlamında (%22.92), kişisel hedefler bağlamında (%18.75), çevresel faktörler bağlamında (%6.25) , kariyer engelleri bağlamında (%29.16) ve kariyer destekleri bağlamında (%4.17) algılamaktadır.

Alt grupta yer alan lise öğrencilerinin kariyer geleceklerine ilişkin ürettikleri metaforlar incelendiğinde en sık kariyer engelleri bağlamında (f=14) daha sonra sırasıyla sonuç beklentileri (f=11), öz yetkinlik (f=9), kişisel hedefler (f=9), çevresel faktörler (f=3) ve kariyer desteklerinin (f=2) takip ettikleri görülmektedir.

4.2.4. Kavramsal Kategoriler ve Analizleri

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine ilişkin ürettikleri metaforların yer aldığı kavramsal kategorilere yönelik açıklamalar ve katılımcı

görüşleriaşağıda ifade edilmiştir. Metaforu üreten öğrencininyer aldığı grup (üst veya alt grup) parantez içerisinde belirtilmiştir.

a) Öz yetkinlik

Öz yetkinlik kategorisi; bireyin belirli davranışları veya eylem yollarını gerçekleştirme ve başarılı olacağına dair yetenekleri hakkındaki kişisel inançlarını ifade eder (Bandura,1977). Öz yetkinlik bireyin bir engelle karşılaştığında sarf ettiği güç, sabır, bilişsel öge, fizyolojik durum, eylem ve çevre tercihlerini belirleyen dinamik süreçlerin toplamı olarak değerlendirilmektedir (Lent vd. 1994).

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik "Öz yetkinlik" kategorisinde bulunan bazı metafor ifadeleri şöyledir:

"Benim için kariyer kararı vermek ıssız bir adada kendi başına mücadele etmek gibidir; çünkü yavaş ve sabırlı bir şekilde doğru karar alabilme yetkisini gerektirir." (Üst grup)

"Benim için kariyer kararı vermek heykeltraşın heykel yapması gibidir; çünkü kendime güvenip asla pes etmem." (Alt grup)

"Kariyer geleceğim usta bir balıkçının balık tutmasına benzer." (Üst grup)

"Kariyer geleceğim birincilikle bitiren bir şampiyona benzer." (Alt grup)

b) Sonuç Beklentileri

Sonuç beklentileri; belirli bir faaliyette bulunma veya gelecekteki belirli davranışların gerçekleştirilmesinin ardından ortaya çıkan sonuç hakkındaki inançları ifade eder. Diğer bir tanımla sonuç beklentileri kişinin sergilediği belirli bir davranışın çeşitli sonuçlarına dair (örneğin ödül, onay görme, daha çekici iş koşullarına sahip olma gibi) inançlarını ifade eder ve kişinin belirli bir etkinliğe yönelip yönelmeyeceği, ne kadar çaba ve süreklilik göstereceğinde belirleyici bir rol oynar (Bandura 1977).

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik "Sonuç Beklentileri" kategorisinde bulunan bazı metafor ifadeleri şöyledir:

"Benim için kariyer kararı vermek hasat etmek gibidir; çünkü doğru karar verirsem o hasatı toplarım." (Üst grup)

"Benim için kariyer kararı vermek fidan tohumu gibidir; çünkü daha sonra bundan ürün elde etmek isterim." (Alt grup)

"Kariyer geleceğim müzik notalarına benzer." (Üst grup)

"Kariyer geleceğim parlayan yıldıza benzer" (Alt grup)

c) Kişisel Hedefler

Kişisel hedefler; belirli bir faaliyette bulunma veya gelecekteki belirli bir sonucu gerçekleştirme kararlılığı olarak tanımlanabilir. Hedefler genellikle kariyer seçimi ve karar sürecinin örtük bir ögesidir ve plan, karar, istek ve davranış seçeneklerinin tümü hedef mekanizmalarını içerir.

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik "Kişisel Hedefler" kategorisinde bulunan bazı metafor ifadeleri şöyledir:

"Benim için kariyer kararı vermek fidanın yeşermesi gibidir; çünkü bir fidan özgürdür. Bir insanda doğru kariyer planı yaparsa özgür olur ve doğru kararlar verir." (Üst grup)

"Benim için kariyer kararı vermek yol ayrımı gibidir; çünkü hangisini seçeceğimi bilmiyorum bazen." (Alt grup)

"Kariyer geleceğim olimpiyatta kazanmak için koşan bir atlete benzer." (Üst grup)

"Kariyer geleceğim bitmeyen yola benzer." (Alt grup)

d) Çevresel Faktörler

Çevresel faktörler; bireyin kariyer gelişimi hem nesnel hem de algılanan çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Bireylerin çevreyi ve kendilerini nasıl algıladıkları kişinin kariyer gelişiminde kişisel rehber potansiyeli sağlar. Kariyer çıkarlarını olumsuz çevresel faktörlerin engellediklerini algıladıklarında eyleme dönüştürmeleri daha az muhtemelken yararlı çevresel faktör algısının, çıkarların amaçlara ve eyleme dönüştürme sürecini kolaylaştırması öngörülmektedir (Lent vd., 2000).

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik "Çevresel Faktörler" kategorisinde bulunan bazı metafor ifadeleri şöyledir:

"Benim için kariyer kararı vermek terazi gibidir; çünkü denge gerekir." (Üst grup)

"Benim için kariyer kararı vermek su ve yemek gibidir; çünkü onlar olmadan insanın hayatta kalması zordur." (Alt grup)

"Kariyer geleceğim doğaya benzer." (Üst grup)

"Kariyer geleceğim çöldeki serapa benzer." (Alt grup)

e) Kariyer Engelleri

Kariyer engelleri; kişinin içinde veya çevresinde kariyer gelişimini zorlaştıran olaylar veya koşulları ifade etmektedir (Swanson ve Woitke 1997). Her ne kadar bazı engeller geliştirilebilir düzeyde olsa da çoğu engelin varlığı ve etkileri, hem bireyin maruz kaldığı gelişimsel göreve hem de tercih ettiği kişisel seçim seçeneklerini kapsamaktadır (Lent, Brown ve Hackett, 2000).

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik "Kariyer Engelleri" kategorisinde bulunan bazı metafor ifadeleri şöyledir:

"Benim için kariyer kararı vermek dik bir yokuşu tırmanmak gibidir; çünkü kariyer planlamak o kadar kolay değil önümde hep bir engel olacak ve ben o engeli aşamazsam kariyer sahibi olamam." (Üst grup)

"Benim için kariyer kararı vermek susuz yaz gibidir; çünkü hayat birçok zorluklardan oluşuyor." (Alt grup)

"Kariyer geleceğim savaşın ortasında kalan çaresiz anneye benzer." (Üst grup)

"Kariyer geleceğim lastiği patlamış arabaya benzer." (Alt grup)

f) Kariyer Destekleri

Kariyer destekleri; bireyin kariyer seçimlerinin oluşmasını ve takip edilmesini kolaylaştırabilecek çevresel değişkenler olarak düşünülmektedir. Destek sadece engellerin olmaması ya da bireyi yalnız bırakmak olduğu anlamı yerine kariyer davranışını aktif olarak teşvik eden faktörleri içermektedir (Betz, 1989).

Lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik "Kariyer Destekleri" kategorisinde bulunan bazı metafor ifadeleri şöyledir:

"Benim için kariyer kararı vermek sırtımı dayadığım bir ağaç gibidir; çünkü kariyerime ulaşırken sürekli arkamda duracak birine ihtiyacım var." (Üst grup)

"Benim için kariyer kararı vermek en ufak bir mumun aydınlatması gibidir; çünkü en ufak aydınlatma insanın bütün geleceğini değiştirme fırsatı tanır." (Alt grup)

"Kariyer geleceğim ekilmiş bir fidana su verip su vermemeye benzer." (Üst grup)

"Kariyer geleceğim ağaç gölgesinde oturmuş bir çiftçiye benzer." (Alt grup)

g) Çok Boyutlu Metaforlar

Öğrenciler tarafından üretilen bazı metaforlar bir kategoride yer alırken aynı zamanda bu metaforların diğer kavramsal kategorilerle olan temaslarını gösterebilmek amacıyla bu boyut oluşturulmuştur. Bundan dolayı bu boyut kategorik tablolar içerisinde yer almamakta iken metaforlara dayalı kavramsal kategorilerin ilişki gücünü ortaya koymak amacıyla gösterilmektedir. Bu açıklamaya istinaden bazı metafor ifadeleri şöyledir:

Örnek 1. Benim için kariyer kararı vermek karanlık bir ormanda ışık bulmak gibidir.

↓ ↓
Kariyer Engelleri Kariyer Destekleri

Öğrencinin kariyer sürecinde destek kaynaklarının karşılanmasına bağlı olarak algılanan engellerin ortadan kalkacağı görülmektedir.

Örnek 2. Benim için Kariyer kararı vermek darbelere karşı ayakta duran futbolcu gibidir.

▼ ▼
Kariyer Engelleri Öz yetkinlik

Öğrencinin kariyer kararı verme sürecinde karşılaştığı engellere karşı öz yetkinliğine duymuş olduğu gücü temsil etmektedir.

Örnek 3. Kariyer geleceğim kurumuş ağaca su vermeye benzer.

↙ ↘
Öz yetkinlik- Kariyer Engelleri Öz yetkinlik- Kariyer Destekleri

İlk kısım öğrencinin öz yetkinliğini zayıf gördüğü düşünülebileceği gibi engeller olarak da tanımlanabilir. İkinci kısımda su vermek yine öz yetkinliği güçlendirecek sözel

ikna/cesaretlendirme olabileceği gibi bireye uzanan destek sistemlerinin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örnek 4.1. Benim için kariyer kararı vermek teknik direktörün kaldırdığı kupa gibidir.

Öz yetkinlik Sonuç Beklentileri

Örnek 4.2. Kariyer geleceğim usta bir balıkçının balık tutmasına benzer.

Teknik direktör ile ustaca balık tutmak azmi, yetkinliği ve kararlılığı temsil ederken kupa ile balık tutmak hedeflerinin gerçekleşmesine bağlı bir ödül olarak sonuç beklentilerini ifade etmektedir.

Örnek 5. Benim için kariyer kararı vermek ıssız bir adada aç susuz kalan adam gibidir; çünkü zorluklara göğüs germem gerekir.

Çevresel Faktörler Kariyer Engelleri

Öz yetkinlik Kariyer Destekleri

Öğrencinin kariyer karar verme sürecinde sosyal- çevresel etkenleri ıssız ada ile temsil ettiği ayrıca bu metaforun aynı zamanda ters yönlü çalışan kariyer desteklerine işaret ettiği düşünülebilir. Aynı zamanda bireyin bu süreçte temel beklentilerinin karşılanamaması durumsal engeller boyutunda düşünülürken yine buna rağmen üstesinden gelmesi gerektiği düşüncesi öz yetkinliğin dolaylı öğrenme boyutuyla ilişkilendirilmektedir.

Örnek 6. Kariyer geleceğim olimpiyatta kazanmak için koşan bir atlete benzer.

Çevresel Faktörler Kişisel Hedefler

Öğrencinin sosyal ortam faktörlerinin seçim yapma ve uygulama üzerindeki etkisinin hedeflerini eyleme dönüştürmedeki katkısı ifade edilmiştir.

Burada özellikle belirtilmek istenen lise öğrencileri tarafından kullanılan metafor aynı olsa bile öğrencinin metafor cümlelerine “çünkü ...” ile yüklediği anlam, mantıksal dayanak noktası ve çağrışım açısından diğer bir ifade ile neden bu metaforu kullandıklarına dair gerekçelerinin farklı olduğu yönündedir. Ayrıca burada ifade edilmek istenen bir diğer husus öğrenci tarafından kariyer sürecine ilişkin üretilen metaforların sosyal bilişsel kariyer kuramı kapsamında ortaya konulan kategorilerde çok boyutlu ve etkileşimli olduğudur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada lise öğrencilerinin kariyer karar verme öz yetkinlik ile kariyer geleceklerine yönelik metaforik algılarının ortaya çıkarılması araştırılmıştır. Ayrıca cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, yaşanılan yer, aile aylık gelir düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi ve aile birey sayısına göre kariyer karar verme öz yetkinliklerinde fark olup olmadığı incelenmiştir.

5.1. Tartışma

Cinsiyete Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutları ile toplam ölçek puanları açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha önceki çalışmalar incelendiğinde kariyer kararı verme öz yetkinlikle ilgili araştırılan demografik değişkenlerin başında cinsiyet gelmektedir ve bu çalışmalarda birçok sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların bazıları kariyer karar verme öz yetkinliğinin cinsiyete göre farklılaştığını ortaya koyarken (örn. Akdeniz, 2009; Betz ve Voyten, 1997; Bozgeyikli vd., 2008; Mau, 2000; Williams, 2010) bazı çalışmaların bulguları bu araştırmaya benzer olarak cinsiyete göre kariyer karar verme öz yetkinliğinde bir farklılaşma olmadığını göstermektedir (Baldwin, 1999; Bergeron ve Romano, 1984; Duru, 2019; Kahyaoğlu ve Yangın 2007; Lent vd., 1989; Şeker, 2013; Taylor ve Betz, 1983; Wilson, 2000;).

Kariyer kararı verme öz yetkinlik düzeylerinde cinsiyete göre fark ortaya çıkmamasında Bandura (1986) tarafından sosyal bilişsel teori de belirtildiği gibi Lent vd. (1994) kişi, çevre ve davranış değişkenlerinin karmaşık ve karşılıklı bağlantılar yoluyla birbirlerini etkilediğini varsayımlardır. SBKK, yeteneklerin ve diğer kalıtsal faktörlerin, çevresel ve kendi kendini yöneten süreçlerle etkileşimini, kariyer seçeneklerini geliştirmeye veya sınırlamaya yardımcı olacak şekilde vurgular. Dışarıdan dayatılan engellerin içselleştirildiğini küçük yaşlardan itibaren davranışlarını toplumun belirlediği cinsiyet kavramlarıyla eşleştirmeyi öğrenirler ve bundan dolayı yeteneklerine uygun meslekleri

belirlemede zorlanabilmektedirler (Bandura, 1986; Bussey ve Bandura, 1999). Ayrıca SBKK'ye göre bireyin çevresinden yeteri düzeyde destek görememesi bireyin kariyere ilişkin öz yetkinlik ve sonuç beklentisilerinde dereceyi düşürerek hem kariyer seçeneklerinin önünde engeller oluşturabilir hem de ilgilerinin olduğu kariyer hedeflerinin davranışa dönüştürmesine engel olabilir (Lent vd., 1994, 2002). Buradan hareketle öğrencilerin kariyer karar verme öz yetkinlik düzeylerinde cinsiyete bağlı fark olmadığı söylenebilir.

Sınıf Düzeyine (Yaşa) Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutları ile toplam ölçek puanları açısından sınıf düzeyi (yaşa) göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer kararı verme öz yetkinlikle ilgili araştırılan demografik değişkenleriyle ilgili sınıf düzeyi ile ilgili yapılan çalışmalarda birçok sonuca ulaşıldığı görülmektedir.

Duru'nun (2019) lise öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada MKVYÖ'den alınan toplam puanın bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme alt boyutu ile mesleki bilgi toplama alt boyutlarında sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık elde edilmiştir. Benzer bir şekilde ölçeğin gerçekçi plan yapma alt boyutunda anlamlı farklılık olmadığı elde edilmiştir. Şeker'in (2013) lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada MKVYÖ'den alınan toplam puanın, bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme alt boyutunda sınıf düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu ancak ölçeğin mesleki bilgi toplama ve gerçekçi plan yapma alt boyutlarında araştırma bulgularına paralel olarak sınıf düzeyine göre farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bacanlı vd. (2013) lise öğrencileriyle yürütmüş oldukları araştırma sonuçlarında sınıf düzeyi arttıkça kız öğrencilerin erkeklere göre kariyer karar verme güçlük düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Mann vd. (1989) ergenlerin büyüdükçe karar verme durumlarında özgüvenlerinin arttığını gösteren araştırması farklı sonuç ortaya koymuştur. Pisarik vd. (2017) sonuçları geleceğe yönelik belirsizliklerin ve geleceğe yönelik verecekleri kararlardan pişmanlık duyabileceği düşüncesi kariyer kaygılarını arttırdığı sonucunu vermiştir. Kahyaoğlu ve Yangın'ın (2007) mesleğe yönelik öz yetkinlik düzeylerini sınıf düzeyine göre araştırdığı çalışmada benzer olarak herhangi bir farklılaşma görülmemiştir. Güçray'ın (2001) ergenlerde karar verme davranışlarını incelediği çalışmada karar verme

davranışlarının sınıf düzeyine göre farklılık olmadığı sonucu bulguları desteklemektedir. Araştırmalarda ve incelenen literatürde görüldüğü gibi sınıf düzeyine ilişkin birçok farklı sonuca ulaşıldığı ve sonuçlar arasında tutarlık olmadığı görülmektedir.

Bireyler sadece gelecekteki olayları ve sonuçları tahmin etmekle kalmaz, aynı zamanda onlara kişisel anlamlar da verir. Örneğin, insanlar yaşla birlikte kariyer değişikliklerini bekledikçe, gerçekleşmesini istedikleri değişiklikleri de değerlendirirler (Bandura, 1986). Betz'e (2000) göre öz yetkinlik algısı birden ortaya çıkan bir kavram değildir. Öz yetkinlik bireyin dünyaya gelmesiyle başlayan ilk çocukluk ve ergenlikte de devam eden bir süreçtir. Bundan dolayı birey tarafından öz yetkinlik algısının nasıl değerlendirildiğini ele almak önemli görülmektedir. Bireyin elde etmiş olduğu başarı duygusu ile öz yetkinlik ve sonuç beklentisi arasında doğru oranda ilişki olduğu yani başarılı deneyimler arttıkça bireyin öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin arttığı başarısız tam tersi olarak deneyim olumsuzlukla sonuçlanınca da öz yetkinlik ve sonuç beklentilerini azaltmaktadır (Lent vd., 2002).

Ergenlerin geleceğe yönelik beklentilerinin, korkularının, inançlarının, uzun vadeli planlarının iyi bir eğitim ve iş ile yani güçlü kariyer yönlendirmeleriyle beraber sosyal ve duygusal uyum durumlarının birbirine bağlıdır (Bayoğlu ve Purutçuoğlu 2011). Bu açıklamalardan yola çıkarak araştırma grubundaki öğrencilerin geçmiş deneyimleri ve gelecek beklentilerinin kariyer karar verme öz yetkinlik düzeylerinde sınıf düzeyinde farklılaşma yaratmadığı sonucunu düşündürmektedir. Ayrıca 9. ve 10 sınıfta temel eğitim bilgilerinin yer aldığı ve 11. sınıftan itibaren alan sınıfına geçilmesi ile birlikte öğrencilerin kariyere yönelik bilişsel açıdan kariyer karar verme öz yetkinliği yeni oluşturmaya başladığı düşünülebilir ve anlamlı farklılık elde edilmemesinde etkili olduğu ileri sürülebilir.

Okul Türüne Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutlarından mesleki bilgi toplama ile toplam puan ortalamalarında ÇPL ve MAL liselerinin ortalamaları EİHL ve KİHL liselerinin ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ancak ölçeğin diğer bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme ile gerçekçi plan yapma alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özet ve Akacan (2019), BMÖDD ve MBT alt boyutlarının okul türüne göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit etmişlerdir. Tespit edilen bu farklılığın fen lisesi öğrencileri lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Duru'nun (2019) lise öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada MKVYÖ'den alınan gerçekçi plan yapma alt boyutunda anlamlı farklılık elde edildiği yönündedir. Tuncer ve Bahadır (2018) yaptıkları araştırmada lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini etkileyen değişkenleri araştırmışlardır. Araştırma bulgularına göre lise öğrencilerinin eğitim gördükleri okul türü ile meslek seçimleri arasında bağlantı olduğu yönündedir. Ferrari vd. (2010) ergenlerin kariyer seçimlerini, geleceğe yönelimlerini ve planlamalarını araştırdıkları çalışmada okul başarısı ile kariyer kararsızlığının negatif ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Öztemel (2012b) araştırmasında elde ettiği sonuçlara göre mesleki ve teknik liseye devam eden öğrencilerin puanları genel liseye devam eden öğrencilere göre kariyer kararsızlıkları daha yüksek bulunmuştur.

Ulaş-Kılıç (2018) öğrenim gören alana göre araştırdığı çalışmada kariyer karar verme öz yetkinlik düzeyleri arasında anlamlı farklılık elde etmiştir. McWhirter ve McWhirter (2008)'in çalışması, gelecekteki iş, aile, sağlık ve toplum katılımı konusunda daha olumlu beklentileri ve yetkinliklerine daha çok güvenen o ergenlerin daha umutlu olduklarını, yüksek okulla ilişkili öz yetkinliğe sahip olduklarını ve okula daha bağlı olduklarını ortaya koymaktadır. Beekhoven ve Dekkers (2005) öğrencilerin okuldan ayrılma nedenleri arasında okulda verilen eğitim türünün ve içeriklerinin etkilediğini ortaya koymuşlardır. Araştırmaya göre okullarda geleceğe hazırlanan öğrencilere kariyer eğitimi verildiğinde öğrencilerin okuldan ayrılma eğiliminin düştüğü yönündedir. Benzer olarak Atabey (2020) lise öğrencilerinin gelecek beklentilerin ve öz yetkinliklerinin okula ait olma duygusunun önemli yordayıcıları olduğunu belirlemiştir.

Kahyaoğlu ve Yangın (2007) araştırma sonuçları mesleğe yönelik öz yetkinliklerinde mezun olunan lise türüne göre herhangi bir farklılaşma göstermemiştir. Bergeron ve Romano (1994) yaptıkları çalışmada öğrencilerin öz yetkinlikleri ile okul türü ile ilişki bulamamışlardır. Mutlu'nun (2011) bulguları lise öğrencilerinde kariyer karar verme güçlüklerinin okul türüne göre farklılaşmadığı sonucunu göstermektedir. Ayrıca lise öğrencilerinin geleceğe yönelik beklentileri ve öz yetkinliklerinin artması okul ile ilişkili bulunmuştur. Özetle araştırmalar genel itibarıyla lise öğrencilerinin aldıkları eğitim ve okul düzeyine göre kariyer karar verme öz yetkinliklerinin farklılaştığı sonucunu göstermekte olup araştırma sonucuna benzer özellikler taşımaktadır.

Çocukluk ve ergenlik döneminde insanlar, doğrudan ve dolaylı olarak okulda, evde ve toplumda mesleki olarak çeşitli etkilere karşı karşıya kalırlar (Lent vd., 1994). Toplu olarak çevresel etkiler, destek seviyeleri (örneğin aile mali ve duygusal desteği) ve çevresel engeller (örneğin, mali yetersizlik, yetersiz eğitim seviyeleri) bireye sunulan olanakları ifade eder (Lent vd., 2000). SBKK, yeteneklerin çevresel ve diğer faktörlerin, (teknolojik gelişmeler ve eğitim) etkileşimini, kariyer seçeneklerini geliştirmeye veya sınırlamaya yardımcı olacak şekilde vurgular (Lent ve Brown, 1996). Bireyin çevresinin yeteri düzeyde desteği sağlayamaması (çevresel faktörler), bireyin kariyere ilişkin öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinde dereceyi düşürerek, ilgilerinin olduğu kariyer hedeflerinin davranışa dönüştürmesine engel olabilir (Lent vd., 1994).

SBKK'nin çıkarlar modeli üzerine temel alan kariyer seçimi süreci öz yetkinlik ve sonuç beklentileri ile ortaya çıkan kariyerle ilgili çıkarlar, belirli eğitim ve mesleki seçim hedeflerini ve belirli kariyer yolunu teşvik eder. Çıkarların, akademik ve mesleki tercihler üzerindeki en büyük etkilerini, destekleyici çevresel koşullar altında göstermeleri beklenir ve bu da insanların çıkarlarını sürdürmelerini sağlar. Bununla birlikte birçok ergen ve yetişkin çıkarlarını engellerden ötürü veya diğerlerinin tam desteği ile takip edemeyebilir. Bu kişilerin seçim yapması, ekonomik ihtiyaç, aile baskısı veya eğitim kısıtlamaları gibi deneyimlerle sınırlanabilir (Lent ve Brown, 1996). Öğrencilerin okul türüne göre toplam puan ve MBT alt boyutunda kariyer karar verme öz yetkinlik puanında farklılıklar söz konusu iken diğer alt boyutlarda farklılaşmaması belirtilen kuramsal görüş çerçevesinde açıklanmıştır. Okulun niteliği, okulda verilen eğitim türü, içeriği, tercih edilecek meslek alanı, sınav sistemlerine yönelik hazırlık karar verme sürecinde olan bireyin öz yetkinliğini, sonuç beklentilerini ve kişisel hedeflerini önemli ölçüde etkilediği düşünülmektedir.

Yaşadıkları Yere Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutları ile toplam ölçek puanları açısından yaşadıkları yere göre (köy veya ilçe/şehir merkezi) anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın ve literatür incelendiğinde kariyer karar verme öz yetkinlik düzeyinin yaşadıkları yere göre araştırıldığı sınırlı sonuçlara ulaşılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda bu araştırmanın sonucunun

aksine kariyer karar verme öz yetkinlik puanlarında yaşanan yere farklılık olduğu bulgusuna daha sık rastlanılmaktadır.

Mau'nun (2000) Amerikalı ve Tayvanlı öğrencilerle yapmış olduğu çalışma kariyer karar verme stillerinin, kültürel geçmişine bağlı olarak yaşanan yere göre kariyer karar verme öz yetkinliği üzerinde farklı etkileri olduğu sonucunu göstermektedir. Tosun ve Güntaş'ın (2018) kariyer beklentilerini araştırdıkları çalışmada öğrencilerin ikamet edilen yere göre farklılık ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Liu (2009) da benzer olarak gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin kariyer kararı verme öz yetkinlik düzeyi ile bireyci veya toplulukçu kültürde yaşama arasında manidar bir fark olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine bir başka çalışmada Lent vd. (2002) kültür ve sosyal faktörlerin kariyer karar verme öz yetkinlik üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Seginer (2003) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada benzer olarak kültürün ve yaşanan bölgenin gelecek beklentilerini etkileyen faktörlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. McWhirter ve McWhirter'in (2008) yaptıkları çalışmada araştırmanın örneklemini 7, 8 ve 9. sınıfa giden kentsel, yoksul ve işçi sınıfında bulunan 389 öğrenci oluşturmuştur. Bu çalışma, gelecekteki iş, aile, sağlık ve toplum katılımı konusunda daha olumlu beklentileri olan ergenlerin daha umutlu olduklarını, yüksek okulla ilişkili öz yetkinliğe sahip olduklarını ve okul ile ailelerine daha bağlı olduklarını ortaya koymaktadır.

Üzüm ve Uçkun (2015) önlisans öğrencilerinin demografik özellikleri ile kariyer gelecek beklentileri arasındaki ilişki araştırmaya tabi tutulmuştur. Anket sonuçları benzer olarak kariyer gelecekleri ile yaşanan yer arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır. Şimşek'in (2012) araştırmasında Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini ile beraber gelecek beklentilerine etki eden faktörler incelenmiştir. Sonuçlar kariyer/mesleki açıdan değerlendirildiğinde lise öğrencilerinin kariyer/mesleki gelecek yapma noktasında daha umutsuz oldukları görülmektedir. Verilerin diğer sonuçlarına farklılıkların ortaya çıktığı kısımlar olarak okulun bulunduğu il ve okulu bırakma eğilimleri arasında olduğu elde edilmiştir. Araştırmada lise öğrencilerinin gelecek beklentileri araştırıldığı iller karşılaştırıldığında Şırnak ve Mardin ilindeki öğrencileri gelecek beklenti düzeyleri yüksek iken Batman ve Adıyaman illerindeki lise öğrencilerin gelecek beklenti düzeylerinin düşük olduğu önemli sonuçlardan biridir ve araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir.

SBKK öz yetkinlik inançlarının çevresel değişkenlerden doğrudan ve güçlü bir şekilde etkilendiğini vurgulamaktadır. Akademik ve kariyer tercihler üzerinde en büyük etkilerin,

destekleyici çevresel koşullar altında görülmesi beklenir ve bu da insanların çıkarlarını sürdürmelerini sağlar. Kültürel değerler kişisel çıkarların kariyer seçimindeki rolünü sınırlayabilir (Lent ve Brown, 1996). SBKK'ye göre sosyal çevresel değişkenler insanların kariyerle ilgili seçimler yapma ve uygulama süreçlerini ılımlı hale getirebilir ve doğrudan etkileyebilir. Özellikle, yakın bağlamsal faktörler, çıkarların seçim hedefleri ve eylemlerle hedefler arasındaki ilişkiyi hafifletebilir. Kariyer kararı verme öz yetkinliği araştıran çalışmalar incelendiğinde, bireyin içinde bulunduğu toplum ve kültürün yaklaşımı ve tutumları birçok durumu etkilediği gibi aynı zamanda gelişim dönemi içerisinde kariyer kararı vermesi gereken bireyin üstesinden gelmesi görevleri başarı ile gerçekleştirebileceğine dair inançlarını da etkilemektedir (Ulaş-Kılıç, 2018). Araştırma bulgularının aksi olarak yaşanan yerin teknolojik imkanları, eğitim olanakları, fırsatlara erişebilirlik düzeyi, kültürün ve toplum dinamiklerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutları ile toplam ölçek puanları açısından aylık gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alanyazında farklı sonuçlara ulaşılmış ve kuramsal çerçeve ışığında tartışılmıştır.

Ali vd.'nin (2005) çalışmasında 9. sınıf öğrencilerin sosyoekonomik düzeylerinin kariyer kararı verme öz yetkinliği ve mesleki sonuç beklentilerini etkilemediği görülmüştür. Dülger (2008) karar verme becerisi ile ailenin gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Mutlu'nun (2011) sonuçlarına göre öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri kariyer karar verme güçlüklerini zayıf ve negatif açıkladığı görülmüştür. Tatlıoğlu'nun (2014) çalışmasında aile geliri değişkeni açısından ortalama aylık geliri 501-1000, 1501-2000 ve 2001-üstü olan öğrencilerin karar vermede öz saygı puan ortalamaları, ailesinin geliri 0-500 arasında olan öğrencilere göre yüksek bulunmuştur. Bir başka sonuç ailesinin geliri 2001- üstü olan öğrencilerin puan ortalamaları 1001-1500 arasında geliri olan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise farklılaşma görülmemiştir.

Akdeniz (2009) yaptığı çalışmada MKVYÖ' nün sosyo-ekonomik düzeye göre üç alt boyutu farklılıklar görülmüştür. Araştırma bulgularına göre sosyo-ekonomik düzeyi üst ve

orta olan öğrencilerin meslek kararı verme yetkinlik puanı alt sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Brown ve Mann'ın (1990) yapmış olduğu çalışmada ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile ergenlik döneminde karar verme arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Sosyo ekonomik düzeyi yüksek aileler ergenleri mali, sosyal ve eğitimsel açıdan destekleyerek karar verme öz yetkinliğinin gelişmesinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Bozgeyikli vd.'nin (2009) araştırma bulguları, kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer olgunluğu ile sosyoekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Şekerli (2016) araştırmasında daha az kariyer karar verme güçlüğü yaşayan öğrencilerin akademik başarı algısı, benlik saygısı ve sosyoekonomik düzeyi yüksek olan öğrenciler olduğunu tespit etmiştir. Bacanlı vd.'nin (2013) çalışması sosyo ekonomik düzey ve kararın önem derecesi arttıkça öğrencilerin kariyer karar verme güçlük düzeylerinin azaldığı yönündedir. Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoglu (2013) mezun olan 2901 öğrenciyle gerçekleştirdikleri çalışmada kariyer geleceklerine nasıl baktıkları ve kariyer plan algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Ayrıca bu öğrencilerin kariyer karar süreçlerinde ve kariyer hedeflerini belirlerken ve kariyer beklentilerinin nasıl şekillendiğini anlamada yeterli destek sağlanmadığı, maddi olanakların kariyer önünde engeller oluşturduğu ifade edilmiştir. Yukarıda bahsedilen araştırmaların sonuçları bu araştırmanın sonucundan farklı olarak ailenin aylık gelir düzeyinin kariyer karar verme öz yetkinlik üzerinde etkili olduğu olduğunu göstermektedir.

Kuzgun'a (2000) göre, öz yetkinlik insanların girişeceği her iş için söz konusudur. Öğrencilerin düşük öz yetkinlik inançları cinsiyete, sosyo-ekonomik duruma, ailenin yaklaşım tarzı ve eğitim fırsatları gibi faktörlerden kaynaklanıyor olabilir. Yoksul aile çocukları da yetenekli olduklarına inansalar bile ekonomik engelleri nedeni ile başarılı olamayacaklarını düşünmekte ve ileri eğitim görme konusunda girişimde bulunmaktan kaçınılmaktadırlar. Diğer bir deyişle çalışmaya göre üst sosyoekonomik düzeye sahip çocuklar fiziki ve eğitim koşulları nitelikli olan okullarda okuma, daha fazla iş yaşamındaki rol modelleri ile karşılaşma ve eğitimin devamı için finansal destek sağlama konularında daha şanslıdır. Bu etkiler daha yüksek öz yetkinlik inançlarına ve sonuç beklentilerine yol açabilmektedir (Bozgeyikli vd., 2009).

Birçok ergen ve yetişkin engellerden ötürü çıkarlarını tam olarak takip edemez. Bu kişilerin seçimleri, ekonomik ihtiyaç, aile baskısı veya eğitim kısıtlamaları gibi deneyimlerden dolayı sınırlıdır. Bu gibi durumlarda, insanların çıkarlarından ödün vermeleri

ve bunun yerine seçimlerini kendileri için mevcut olan iş türü, öz yetkinlik inançları ve sonuç gibi pragmatik düşünceler temelinde yapmaları gerekebilir (Lent ve Brown, 1996). Yukarıdaki bilgiler ışığında öğrencilerin aile birey sayısının çok olması ve mali desteğin eğitim açısından yeteri düzeyde sağlanamaması göz önüne alınarak öğrencilerin kariyer karar verme öz yetkinlik düzeylerinde farklılaşma olmadığı kanısına varılmıştır.

Anne-Baba Eğitim Düzeyine Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutları ile toplam ölçek puanları açısından anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları ilgili literatür ve kuramsal bilgiler ışığında tartışılmıştır.

Vurucu'nun (2010) lise öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada meslek kararı verme yetkinlik düzeyinin anne öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık olmadığı elde etmiştir. Güçray (2001), tarafından yapılan çalışmada eğitim düzeylerine dikkate alınarak kıyaslama yapıldığında ergenlerin karar verme durumları ile anne baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir. Bir başka sonuç olarak karar verme becerisi ile anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmadığı ancak baba eğitim düzeyi ile anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur (Dülger, 2008). Şekerli'nin (2016) araştırmasında öğrencilerin kariyer karar verme güçlüklerinin anne baba eğitim durumuna göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Üzüm ve Uçkun'un (2015) çalışmasında anne baba eğitim durumu göre kariyer gelecek beklentileri değerlendirildiğinde anlamlı fark elde edilmemiştir.

Özet ve Akacan (2019) tarafından MKVYÖ'nün anne öğrenim düzeyine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu farklılığın sebebi ise öğrenim düzeyi üniversite olan ailelerin daha çeşitli meslekleri tanımaları ve öğrencinin kendi becerisine uygun bir mesleği seçme konusunda ona daha bilinçli bir biçimde yaklaşmasından kaynaklı olabileceği söylenebilir. Akdeniz'in (2009) çalışmasında ise anne ve babası ilköğretim mezunu olan öğrencilerin puan ortalamaları anne ve babası üniversite veya lise mezunu olan öğrencilerin bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklı olarak kariyer karar verme düzeyinin anne-baba eğitim düzeyi artışıyla pozitif yönde koyan çalışmalarda mevcuttur (Gesinde, 2001; Ferry, 2006).

Bandura (1977) öz yetkinliğin bilgilendirici kaynaklarından biri olarak dolaylı öğrenmeyi şöyle tanımlamaktadır; belirli bir alanda bireyleri veya sosyal modelleri gözlemleyerek dolaylı yoldan edinilen öğrenmeler. Eğitimin ilk başladığı yer aile olduğu düşünüldüğünde araştırma grubundaki öğrencilerin demografik bilgilerinde yer alan anne-baba eğitim düzeylerinin düşük olması öğrencilerin kariyer karar verme öz yetkinliklerini, kişisel hedeflerini, mesleki seçimlerini ve sonuç beklentilerini azaltmış olabilir. Yukarıda bahsedilen araştırma sonuçları göstermektedir ki anne-baba eğitim düzeyi arttıkça kariyer karar verme öz yetkinlik düzeyinin arttığı yönündedir. Bu araştırmanın sonucu kariyer karar verme öz yetkinlik düzeyinin anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucu göstermesine karşın anne-baba eğitiminin kariyer karar verme öz yetkinlik üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Aile Birey Sayısına Göre Kariyer Kararı Verme Öz Yetkinlik

Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutları ile toplam ölçek puanları açısından aile birey sayısına göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulguları yine ilgili literatür ve kuramsal bilgiler ışığında tartışılmıştır.

Ali vd.'nin (2005) yaptığı çalışmanın sonuçları kardeş ve akran desteğinin kariyer kararı verme öz yetkinlik inançlarının önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, kardeşlerden destek almanın, daha düşük sosyoekonomik düzey geçmişine sahip ergenlerin kariyer gelişiminde önemli bir rol oynayabileceğini ve bu öğrencilerin öz yetkinlik inançlarının gelişimi üzerinde ebeveyn desteğinin güçlü bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymuştur. Dülger'in (2008) sonuçları göre ergenlerin karar verme davranışının kardeş sayısına göre değiştiğini göstermiştir.

Tosun ve Güntaş'ın (2018) çalışmasında kariyer beklentileri kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Şimşek'in (2012) araştırmasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan lise öğrencilerinin gelecek beklentilerini ile beraber gelecek beklentilerine etki eden faktörler incelediği çalışmada kardeş sayısına göre anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır. Tuncer (2011b) gerçekleştirdiği çalışmada gençlerin gelecek beklentilerini ve etkileyen faktörleri araştırmıştır. Kardeş sayısı 3-4 olanların 5 ve üstü olanlara göre gelecek beklentilerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer karar

verme öz yetkinlik için aile ve kardeş sayısının önemli görüldüğü kuramsal çerçevede araştırma grubundaki öğrencilerin demografik bilgileri incelendiğinde anlamlı farklılığın oluşmaması Tuncer (2011b) ve Şimşek'in (2012) araştırması sonuçları ile paralellik göstermektedir. Çünkü öğrencilerin aile birey sayısının fazla olmasından (6 ve üzeri aile birey sayısı olan %85.8) dolayı kariyer karar verme öz yetkinliklerinde anlamlı düzeyde farklılığın meydana gelmediği düşünülmektedir. Burada aile üyelerinin önceliklerinin eğitim olmaması, kardeş ve ebeveyn desteklerinin tam olarak sağlanmaması, ailenin çocuklarının eğitim sürecini ve kariyer planlarını yakından takip edememeleri ile beraber ailenin kariyer sürecinde destekler yerine engeller ile karşılaşmalarına kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bilişsel kariyer kuramı perspektifinden bakıldığında çocukluk ve ergenlik ve lise döneminde döneminde akademik, aile, kardeş sayısı, akran ve diğer ortamlarda daha sonra seçim yapma için zemin hazırlayan çeşitli kilit süreçler meydana gelir. Bu süreçler, kariyer karar vermeyle ilgili öz yetkinlik ve sonuç beklentilerinin kazanılmasını, kariyerle ilgili çıkarların geliştirilmesini ve kariyer isteklerinin oluşmasını içerir. Bu süreçler, ilkökul ve ortaokul yıllarında öne çıkan ve lise ve ötesinde sürekli olarak yeniden gözden geçirilen ve rafine edilen gelişimsel görevlerle ilgilidir (Lent vd.,1999).

Kariyer Kararı Verme Öz yetkinlik ile Kariyer Gelecek Beklentilerine Yönelik Metaforik Algıları

Bu bölümde meslek kararı verme yetkinlik ölçeğinde alınan puanlar neticesinde alt ve üst %27lik dilimde bulunan grupların kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer gelecek beklentilerine yönelik metaforik algılarına yer verilmiştir. Alanyazın incelendiğinde metaforla ilgili olarak farklı alanlarda çalışmalar yer alırken kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer gelecek beklentilerine yönelik metafor çalışmasına rastlanmamıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ilgili literatür ve kuramsal çerçeve ışığında incelenmiş ve gruplar karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

Lise öğrencileri tarafından 'kariyer kararı vermeye' ilişkin 99 öğrenci tarafından 90 farklı metafor üretilirken "kariyer geleceklerine" ilişkin 100 öğrenci tarafından 92 farklı metafor üretilmiş olup toplamda 199 metafor yer almaktadır. Üretilen metaforlar doğrultusunda sosyal bilişsel kariyer kuramadayalı 6 kategori geliştirilmiştir: 'Öz yetkinlik', 'Sonuç Beklentileri', 'Kişisel Hedefler', 'Çevresel Faktörler', 'Kariyer Engelleri' ve 'Kariyer

Destekleri'. Sosyal bilişsel kariyer kuramı kariyer gelişiminin gidişatını şekillendirmeye yardımcı olmak için çeşitli bilişsel değişkenlerine 'öz yetkinlik, sonuç beklentileri ve kişisel hedefler' ve bu değişkenlerin kişinin ve çevresinin diğer yönleriyle 'çevresel faktörler, sosyal destek ve engeller' nasıl etkileşime girdiğine odaklanır. Bireyin kariyer gelecekleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olan (örneğin, kariyer seçimi) çevreye, engellere (sosyal destek, ekonomik engeller gibi) ve duruma özgü yanlarına (öz yetkinlik, geleceğe ilişkin sonuç beklentileri, sosyal destek ve kariyer engelleri gibi) odaklanan bir kariyer kuramıdır (Lent, 2005). İfade edilen açıklamalar ve metaforların neticesinde öğrencilerin metaforik algılarında kavramsal kategorilerin birbiriyle iç içe olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin yalnızca bir alana dayalı metafor oluşturmadığı kuramsal çerçevede açıklandığı gibi bu altı kavramın bütüncül bir şekilde lise öğrencilerinin kariyer karar verme ve kariyer gelecekleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında oluşturulan kategoriler Inkson ve Amundson (2002) tarafından kariyer danışmanlığı uygulamalarında kullanılan arketipsel metaforlar ile belli oranda örtüşmektedir. Yolculuk olarak (zirveye çıkmak, merdiven, seyahat) öz yetkinlik ile, miras olarak (genetik, sosyal sınıf, eğitim fırsatı, çocukluk mesajları ve beklentiler) ve bir ağ olarak (aile, eş, toplum ve sosyal ağlar) kategorileri çevresel faktörler kategorisi ve sonuç beklentileri kategorisi ile yaratıcılık olarak (kendi kariyerinin sanatçı ve zanaatçı yönü) kişisel hedefler kategorisi ile kaynak olarak (söylemin potansiyel faydalarını ve tehlikelerini barındırır) kariyer engelleri ve kariyer destekleri kategorileri ile oluşturulan metaforlar benzer özellikler taşımaktadır.

Bir başka araştırmada Özdemir vd. (2016) Türk, Azeri, Türkmen, Kazak ve Kırgız lisans öğrencilerin kariyer kavramına yönelik metaforik algılarını incelemişlerdir. Araştırmanın metaforlarını temsil eden hayvan ve bitki temaları şöyledir; 'Çınar' ve 'Arı'; güç, dayanıklılık ve uzun ömür olarak ve kararlı olmayı, sürekli ve planlı çalışma olarak (Öz yetkinlik), 'Meyve Ağacı'; gayrete bağlı güzel sonuçlar elde etme (Sonuç Beklentileri), 'Kaktüs'; hedef yolunda engeller, zorluklar ve zararı ifade eden (Kariyer Engelleri) ve 'Ahtapot'; seçimi ve niteliği barındıran (Kişisel Hedefler) temalar ile araştırma kapsamında oluşturulan kategoriler içerdikleri metafor imgeleri açısından benzer özellikler göstermektedir.

Araştırmadaki kategoriler çerçevesinde üst grupta yer alan lise öğrencileri kariyer karar vermeyi, öz yetkinlik bağlamında (%29.41), kariyer engelleri bağlamında (%23.53), kariyer destekleri bağlamında (19.61) sonuç beklentileri bağlamında (%11.77), çevresel faktörler bağlamında (%9.80) ve kişisel hedefler bağlamında (%5.88) algılamaktadır. Alt

grupta yer alan lise öğrencileri kariyer karar vermeyi, kariyer engelleri bağlamında (%35.42), öz yetkinlik bağlamında (%25), sonuç beklentileri bağlamında (%14.58), kişisel hedefler bağlamında (%12.50), kariyer destekleri bağlamında (%8.33) ve çevresel faktörler bağlamında (%4.17) algılamaktadır.

Üst grupta yer alan lise öğrencileri kariyer geleceklerini, öz yetkinlik bağlamında (%30.77), kişisel hedefler bağlamında (%19.23), kariyer engelleri bağlamında (17.30), çevresel faktörler bağlamında (%11.54), kariyer destekleri bağlamında (%11.54) ve sonuç beklentileri bağlamında (%9.62) algılamaktadır. Alt grupta yer alan lise öğrencileri kariyer geleceklerini, kariyer engelleri bağlamında (%29.16), sonuç beklentileri bağlamında (%22.92), öz yetkinlik bağlamında (%18.75), kişisel hedefler bağlamında (%18.75), çevresel faktörler bağlamında (%6.25) ve kariyer destekleri bağlamında (%4.17) algılamaktadır.

Alt ve üst grupların sonuçları incelendiğinde öz yetkinlik kategorisinde kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik iki grubun kendi yetkinlikleri dair inançlarının yüksek olduğu söylenebilir. Üst grubun öz yetkinliğinin oransal olarak alt gruba göre daha yüksek olması alt grubun kariyere yönelik algıladıkları kariyer engellerinin daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Luzzo (1996) gelecekteki kariyer engelleri ile kariyer karar verme öz yetkinliği arasında anlamlı ve olumsuz ilişkiler olduğunu belirtmiştir. Engeller (iç ve dış) ile öz yetkinlik arasında önemli bir pozitif katsayı olduğunu ve katılımcıların bir engelle karşılaşma olasılığının ne kadar yüksekse engelin kariyer ilerlemesine müdahale etme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Lamba, 2003). Ulaş-Kılıç (2018) bireyin karşılaştığı kariyer engelleri ve duymuş olduğu umutsuzluk düzeyi kariyer kararı verirken öz yetkinlik düzeyini düşürmektedir. Bullock-Yowell vd. (2012) geleceğe yönelik olumsuz kariyer düşünceleri arttıkça kariyer kararı verme öz yetkinliği azalmaktadır. Sonuçlara benzer olarak Yam vd. (2018) özel yetenekli öğrencilerin gelecek kavramına yönelik metaforik algılarını araştırdıkları çalışmanın sonuçlarında öğrenciler geleceği biçimlendirilebileceklerini inandıkları, bugün vermiş oldukları kararlarına göre beklenti ve hayallerinin geleceği şekillendirebileceğini, gelecekleri açısından umutla oldukları; aynı zamanda geleceğe ilişkin bilinmezliklerin çok fazla olduğunu elde etmişlerdir. Korkut ve Keskin (2016) üniversite öğrencilerinin kariyer kavramına metaforik bakış açılarını inceledikleri araştırmanın sonuçlarında katılımcıların kariyere dair olumlu algılara sahip olduklarını bunun yanında ‘yılan’, ‘balık’, ‘dikenli yol’ ve ‘oyun’ metaforları ile kariyere dair zorluk ve hoşlanılmayan yaşantıları belirtmişlerdir. Bu araştırmadaki alt grubun bulguları yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarını ve değerlendirmeleri desteklemektedir.

Araştırmanın bütününde öz yetkinliğe ve engellere dair oluşturulan metafor sayıları birbirine yakın düzeydedir. Bu yüzden kariyere dair engel algılarının yüksek ifade edilmesi önemli sonuçlar arasındadır. Nartgün ve Gökçer'in (2014) öğretmen adaylarının meslek/kariyer, gelecek, istihdam ve eğitim politikalarına ilişkin algılarını metaforik yöntemle belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmadaki öğretmen adaylarının ifadeleri değerlendirildiğinde geleceğe ve mesleğe ilişkin karamsar ve umutsuz olduğu olduğu sonucu araştırmanın bu yönüyle benzer özellikler taşımaktadır. Yine benzer olarak Raffaelli ve Koller (2005) Brezilya'nın Porto Alegre sokaklarında yaşayan ergenlerin gelecek beklentileri "Benim için gelecek..." cümlesi tamamlamalarını isteyerek incelemiştir. Katılımcıların yarısından fazlası kayıtsız, kararsız veya olumsuz yanıtlar verdiği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada kariyer geleceğine dair öz yetkinlik oransal açıdan daha yüksek düzeyde yer alsa da engellere dair metafor sayılarının ikinci sırada yer alıyor olması Raffaelli ve Koller'in (2005) araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Destekler veya destek sistemleri, SBKK içinde bireylerin kariyer seçimlerinin oluşmasını ve takip edilmesini kolaylaştırabilecek çevresel değişkenler olarak düşünülmektedir. Ancak araştırma kapsamında nitel araştırmanın doğasına uygun olarak keşfetmeye yönelik (Yıldırım ve Şimşek, 2018) en önemli bulgu kariyer destek sistemlerinin yoksunluğunun öğrenciler açısından kariyer engelleri olarak algılandığıdır. Araştırma sonuçlarında metaforik ifadeler kişinin kariyer sürecinde engeller görüyorsa yalnızca kişisel, durumsal ve zamansal engeller olarak algılamadığı bundan farklı olarak destek sisteminin tam olarak yerine getirilememesinden kaynaklanıyor olabileceği görüşünü ortaya koymaktadır. Destek ve engel algılarının, negatif ilişkili olduğu ya da pozitif-negatif bir süreklilikteki karşıt kutupları yansıttığı iddia edilebilir. Böylece desteklerin sağlanamaması ile engellerin büyük ölçüde benzer yapıları temsil ettiği anlaşılmaktadır (Betz, 1989). Akoğlan-Kozak ve Dalkıranoglu (2013) öğrencilerin kariyer karar süreçlerinde ve kariyer hedeflerini belirlerken ve kariyer beklentilerinin nasıl şekillendiğini anlamada yeterli destek sağlanmadığı için engeller oluştuğunu ifade etmişlerdir.

Üst grup kariyer desteklerine dair her iki alanda toplam 16 metafor oluştururken alt grup kariyer desteklerini iki alanda toplam 6 metafor ile ifade etmişlerdir ve öğrencilerin toplamda en az metafor ürettiği ikinci kategori kariyer destekleridir. Bundan dolayıöz yetkinlik düzeylerindeki farklılığın bir diğer nedeni olarak üst grubun kariyer sürecinde destek algılarının yüksek olduğu alt grubun da destek sistemlerinden yoksun olması düşünülmektedir. Buradan hareketle kariyer sürecinde desteğin tarafsız bir durum olmadığı

daha ziyade kariyer davranışını aktif olarak teşvik eden bir faktör olduğu görülmektedir (Betz, 1989).

Güldü ve Kart (2017) öğrencilerin gelecekteki kariyer planlarının gerçekleşmesinde ailelerin ve çevrelerinden yeterli destek sağlanamamasını engel olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Seginer (2003) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada benzer olarak yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve kültürel çeşitlilik gibi faktörler, gelecek beklentilerini etkileyen faktörlerdir. Öğrencilerin demografik değişkenlerine bakıldığında ağırlıklı olarak köyde ikamet ediyor olmalarıyla (%58.1) birlikte teknolojik imkanlara yeteri düzeyde ulaşamamaları, bulunan ilin Şimşek'in (2012) çalışmasında gösterildiği gibi eğitim başarısında son sıralarda yer alması, aile aylık gelir düzeyinin (2000 TL ve altı %63.6) düşük olması temel ihtiyaçların karşılanmasına olanak sağlayamadığı gibi birey tarafından kariyer planlarının arka planda kalmasına neden olmaktadır. Anne ve baba eğitim düzeyinin düşük olmasının (anne eğitim düzeyi ilkokul veya daha altı %82.2 - baba eğitim düzeyi ilkokul veya daha altı %65.5) güçlü kariyere sahip ebeveyn modellerinin yetersizliğine, öğrencilerin hedef belirleme noktasında zayıf kalmalarına ve eğitim sürecinde yakınsak aile rol modelinden uzak kalmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca ailede yaşayan birey sayılarının yüksek olmasından dolayı öğrencilerin kendilerine ait sınırları belirleyememeleri, aile üyelerinde yeteri düzeyde destek alamamaları, sosyo-ekonomik yaşantılar ve demografik değişkenler göz önüne alınarak sosyal destek sistemlerinin yeterli olmaması kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerinde öğrencilerin engel algılarını yüksek görmelerinin nedenleri olarak gösterilmektedir. Çünkü McWhirter ve McWhirter (2008), gelecekteki iş, aile, sağlık ve toplum katılımı konusunda daha olumlu beklentileri olan ergenlerin daha umutlu olduklarını, yüksek okulla ilişkili öz yetkinliğe sahip olduklarını ve okul ile ailelerine daha bağlı olduklarını ortaya koymaktadır. Bayoğlu ve Purutçuoğlu (2011) ergenlerin geleceğe yönelik beklentilerinin, korkularının, inançlarının, uzun vadeli planlarının iyi bir eğitim ve iş ile yani güçlü kariyer yönlendirmeleriyle beraber sosyal ve duygusal uyum durumlarının birbirine bağlı olduğu göstermektedir.

Dikkat çeken bir diğer sonuç ise alt grubun kişisel hedeflere ve sonuç beklentilerine dair üst gruba göre daha fazla metafor oluşturmasıdır. Ayrıca üst grup lise öğrencilerinin sonuç beklentileri kategorisinde kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine ilişkin ürettikleri metaforların sayısı son derece azdır. Alt gruptaki öğrenciler sonuç beklentileri kategorisinde üst gruba göre neredeyse iki kata yakın metafora sahiptir. Sosyal bilişsel teori, insanların seçim ve performans hedeflerinin sonuç beklentilerinden önemli ölçüde

etkilendiğini savunmaktadır (Lent, 2005). Pisarik vd. (2017) geleceğe yönelik belirsizliklerin ve geleceğe yönelik verecekleri kararlardan pişmanlık duyabileceği düşüncesi kariyer kaygılarını arttırdığı sonucunu vermiştir. Üst grubun öz yetkinliğinin alt gruba göre yüksek olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bununla birlikte üst grubun engel algılarını metafor sayısı açısından ikinci sırada ifade ettiği. Buradan hareketle öz yetkinlik ile beraber engel algıları yükseldikçe sonuç beklentileri olumsuz yönde etkilenmektedir.

SBKK seçim hedeflerinin çevresel değişkenlerden doğrudan ve güçlü bir şekilde etkilendiğini de vurgulamaktadır (Lent ve Brown, 1996). Çevresel faktörler kategorisinde üst gruptaki öğrenciler alt gruba göre iki kattan daha fazla metafor oluşturmuştur. Oluşturulan metafor ifadelerine dayanarak çevresel faktörler beklentileri teşvik edebileceği gibi eyleme dönüştürülmesini engelleyebilmektedir. Çevresel faktörlerin etkilerine bağlı olarak üst gruptaki öğrencilerin sonuç beklentilerinde belirsizlik algılarının yüksek olduğu ve bu belirsizliğin kişisel hedeflerini olumsuz etkilediği yönündedir. Şimşek (2012) lise öğrencilerinin gelecek beklentileri iller arasında karşılaştırıldığında Batman ve Adıyaman illerindeki lise öğrencilerin gelecek beklenti düzeylerinin düşük olduğu önemli sonuçlardan biridir. Topgül (2017) gerçekleştirdiği araştırmada öğrencilerin gelecek, meslek ve istihdam kavramlarına metaforlarla incelemiştir. Araştırma sonuçları öğrencilerin gelecek ve istihdam kavramlarına dair beklentilerinde belirsizliklerin olduğu yönündedir. İstihdam mezun olunduktan sonraki bir beklentiye yani sonuç beklentilerinin ibarındırması açısından bu araştırmanın bulgularına paralellik göstermektedir. Ali vd. (2005) çalışmasında ise bu araştırmanın sonucundan farklı olarak yüksek öz yetkinliğe sahip olan öğrencilerin sonuç beklentileri daha yüksek olduğu yönündedir.

Ayrıca öğrencilerin öz yetkinliklerini aşan sonuç beklentilerine sahip olduklarına ve buna bağlı olarak kişisel hedeflerin sonuç beklentilerinden etkilendiği görüşünü de güçlendirmektedir. Bandura'ya (1986) göre, mevcut yetenekleri mütevazî bir şekilde aşan öz yetkinlik inançları muhtemelen en uygun olanıdır. Çünkü insanları zorlu ancak ulaşılabilir performans hedefleri belirlemenin yeteneklerini genişletme ile öz yetkinlik ve olumlu sonuç beklentileri daha da güçlendiren faaliyetlere yönlendirme olasılıkları vardır.

Üst grupta yer alan öğrencilerin kariyer kararı verme alanına nazaran kariyer gelecek alanında kişisel hedefler kategorisinde belirgin bir artış olmasına karşın sonuç beklentileri kategorisinde oransal olarak daha düşük algıladıkları görülmektedir. Alt gruptaki öğrencilerin ise kariyer gelecek alanındaki sonuç beklentilerinin kariyer kararı verme alanındaki göre daha yüksek ifade edildiği göze çarpmaktadır. Alt gruptaki öğrencilerde ise öz yetkinlik ve

kişisel hedeflerinin arka planda kalması olarak öğrencilerin kariyer geleceklerinde oransal olarak kariyer engellerini ilk sırada, kariyer desteklerini son sırada görmeleridir.

Burada ifade edilen kuramsal açıklamalar ve nitel bulgular, nicel istatistikî verileride destekler düzeydedir. Araştırma kapsamında genel olarak öğrencilerin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine dair öz yetkinliklerinin yüksek olduğu söylenebilir. Kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerinde üst grup öz yetkinlik algılarını yüksek algılarken alt grup engel algılarını daha yüksek algılamaktadır. Bu sonuç MKVYÖ'de alınan puanlara göre alt ve üst grup dağılımını doğrular niteliktedir. Ayrıca öğrenciler bu iki süreçte öz yetkinlikten sonra engel algılarını ikinci sırada görmektedir. Öğrencilerin metafor ifadelerinde engel olarak aslında destek sistemlerinin yoksunluğunun algılandığı önemli sonuçlar arasındadır. Üst grubun öz yetkinliği yüksek olmasına rağmen sonuç beklentilerinin ve kişisel hedeflerinin alt gruba göre daha düşük olmasının nedeni olarak öz yetkinlik ile birlikte engel algılarının da yüksek algılanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca sosyo kültürel ve çevresel faktörlerin olumsuz olması öğrencilerin beklentilerinde belirsizlik oluşturduğu yönündedir.

5.2. Sonuç

Bu bölümde araştırmanın önceki bölümlerinde elde edilen bulgulara ve yapılan yorumlara ilişkin sonuçlara yer verilmiş, bu sonuçlara dayalı olarak önerilerde bulunulmuştur.

1. Araştırma bulgularına göre Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği'nin alt boyutlarında cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, yaşanılan yer, aile aylık gelir durumu, anne-baba eğitim düzeyi ve aile birey sayısına göre anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

2. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği alt boyutlarından mesleki bilgi toplama ile toplam puan ortalamalarında Çok Programlı ve Merkez Anadolu liselerinin ortalamaları Erkek ve Kız İmam Hatip liselerinin ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ancak ölçeğin diğer bireysel ve mesleki özellikleri doğru olarak değerlendirme ile gerçekçi plan yapma alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı sonucu elde edilmiştir.

3. Araştırmanın nitel bulguları, Mesleki Karar Verme Yetkinlik Ölçeği puanları doğrultusunda öz yetkinlik düzeylerine göre oluşan alt ve üst %27lik grupların dağılımını desteklemektedir. Nicel bulgulara benzer olarak nitel sonuçlarda üst grupta yer alan

öğrencilerin alt gruba göre kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerinde öz yetkinlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.

4. Araştırmanın nitel bulgularında yapılan içerik analizine göre lise öğrencilerinin kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerinde öz yetkinlik düzeylerinin yüksek olduğu bununla birlikte bu süreçte kariyer engellerini de yüksek düzeyde algıladıkları yönündedir. Öz yetkinliğin yüksek olduğu öğrencilerde engel düzeylerinin de yüksek algılanması sonuç beklentilerini ve kişisel hedeflerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca olumsuz çevresel faktörlerin öğrencilerin beklentilerinde belirsizlik oluşturduğu yönündedir.

5. Araştırmanın nitel bulguları kariyer kararı verme ve kariyer geleceklerine yönelik destek sistemlerinin öğrencinin beklentilerini yeterli düzeyde karşılayamamasından dolayı destek sistemlerinin kariyer engelleri olarak algılandığı sonucunu göstermektedir.

5.3. Öneriler

1. Çalışma grubuna yönelik birden fazla nitel yöntem kullanılarak yöntem çeşitliliği artırılabilir. Bireysel veya odak grup görüşmeler yapılarak elde edilen sonuçlar derinlemesine incelenebilir.

2. Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi kariyer kararı verme öz yetkinlik ve kariyer geleceğine yönelik metaforik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Farklı eğitim kademelerinde yer alan öğrenciler üzerinde benzer çalışmalar yapılarak literatüre katkı sağlanabilir.

3. Bu araştırma bir ilde ve bir ilçede bulunan alt sosyo- ekonomik düzeyden gelen öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma farklı şehirde veya farklı sosyo-demografik özellikleri barındıran öğrenciler ile gerçekleştirilebilir.

4. Bu araştırmanın nitel bulgularında demografik değişkenler ele alınmamıştır. Yeni çalışmaların nitel bulgularında öğrencilerin demografik değişkenlerinin dahil edilmesi araştırmanın farklı yönleriyle ortaya konulmasını sağlayacaktır.

5. Bu araştırmanın nitel bulgularında araştırma grubunda MKVYÖ puanlarına göre alt ve üst %27lik dilimde bulunan öğrenciler yer almaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda öğrencilerin tümü dahil edilerek sonuçlar yeniden incelenebilir.

6. Öğrencilerin kariyer kararı verme öz yetkinliğini ve kariyer gelecek beklentilerine yönelik deneysel programlar veya beceri eğitimleri yapılarak öğrencilerin bu konularda düzeyleri geliştirilebilir.

7. Okullardaki psikolojik danışmanlar öğrencilere bu alanlarda psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri vererek, öğrenci-öğretmen-veli işbirliğini arttırarak öğrencinin bu süreçteki kariyer engelleri ve çevresel faktörlerini daha yakından takip ederek kariyer destek sistemlerini arttırabilir.

8. Öğrencilerin kariyere kararı verme öz yetkinlik ve kariyer geleceklerine yönelik ilköğretimden başlanarak bu kavramlara yönelik farkındalıkları arttırılabilir. Öğrencilerin kendi kişilik özelliklerini tanımalarına, ilgi, yetenek ve değerlerine uygun kariyer kararı almalarına, kişisel hedefler belirlemelerine, öz yetkinliklerine daha fazla güven duymalarına ve kariyer geleceklerine olumlu bakış kazandırarak önemli gelişmeler kaydedileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, S. (2009). *Ergenlerin meslek kararı verme yetkinlik algılarının, algılanan ana- baba tutumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akkoyunlu, B. ve Kurbanoglu, S. (2003). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve bilgisayar öz yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24), 1-10.
- Akoğlan-Kozak, M. ve Dalkıranoglu, T. (2013). Mezun öğrencilerin kariyer algılamaları: Anadolu Üniversitesi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 41-52.
- Ali, S. R., McWhirter, E. H. and Chronister, K. M. (2005). Self-efficacy and vocational outcome expectations for adolescents of lower socioeconomic status: A pilot study. *Journal of career assessment*, 13(1), 40-58.
- Amundson, N. E. (1998). *Active engagement: Enhancing the career counseling process*. Richmond, British Columbia: Ergon Communications.
- Andrews, L. M., Bullock-Yowell, E., Dahlen, E. R., and Nicholson, B. C. (2014). Can perfectionism affect career development? Exploring career thoughts and selfefficacy. *Journal of Counseling and Development*, 92(3), 270-279.
- Arık, N. ve Seyhan, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin kariyer planlamasında teknoloji bilgisi ve gelecek beklentilerinin rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2218-2231.
- Atabey, N. (2020). Future expectations and self-efficacy of high school students as a predictor of sense of school belonging. *Education and Science*, 45(201), 125-141.
- Aytaç, S. ve Bayram, N. (2001). Üniversite gençliğinin iş ve eş seçimindeki etkin kriterlerin analitik hiyerarşi süreci(AHP) ile analizi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(7), 89-100.

- Bacanlı, F. (2016). Career decision-making difficulties of Turkish adolescents. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 16(2), 233-250.
- Bacanlı, F., Eşici, H. ve Özünlü, M. (2013). Kariyer karar verme güçlüklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(40), 198-211.
- Baldwin, N. N. (1998). *The effect of a career development course on the career selfefficacy and vocational identity of community college students*. Yayımlanmamış doktora tezi, The George Washington University, Washington.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychology Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122- 147.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1995). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In A. Bandura. (Ed.), *Self-efficacy in changing societies* (pp. 1-45). New York: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Bayoğlu, A. S. ve Purutçuoğlu, E. (2011). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin gelecek beklentileri ve sosyal destek algıları. *Kriz Dergisi*, 18(1), 27-39.
- Beekhoven, S. and Dekkers, H. (2005). Early school leaving in the lower vocational track: triangulation of qualitative and quantitative data. *Adolescence*, 40(157), 197-213.
- Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger, N. R. and Tarule, J. M. (1986). *Women's ways of knowing: The development of self, voice, and mind* (Vol. 15). New York: Basic books.
- Bergeron, L. M. and Romano, J. L. (1994). The relationships among career decision-making self- efficacy, educational indecision, vocational indecision, and gender. *Journal of College Student Development*, 35(1), 19-24.
- Betz, N. E. (1989). Implications of the null environment hypothesis for women's career development and for counseling psychology. *Counseling Psychologist*, 17(1), 136-144.

- Betz, N. E. (2000). Self-efficacy theory as a basis for career assessment. *Journal of Career Assessment*, 8(3), 205-222.
- Betz, N. E. (2004). Contributions of self-efficacy theory to career counseling: A personal perspective. *The Career Development Quarterly*, 52(4), 340-353.
- Betz, N. E., and Hackett, G. (1981). The relationship of career-related self efficacy expectations to perceived career options in college women and men. *Journal of Counseling Psychology*, 28(5), 399-410.
- Betz, N. E., and Klein Voyten, K. (1997). Efficacy and outcome expectations influence career exploration and decidedness. *Career Development Quarterly*, 46(2), 179-189.
- Betz, N. E. and Luzzo, D. A. (1996). Career assessment and the career decision-making self-efficacy scale. *Journal of Career Assessment*, 4(4), 413-428.
- Betz, N. E., Klein, K. L., and Taylor, K. M. (1996). Evaluation of a short form of the career decision making self-efficacy scale. *Journal of Career Assessment*, 4(1), 47- 57.
- Bowdle, B. F. and Gentner, D. (2005). The career of metaphor. *Psychological Review*, 112(1), 193-216.
- Bozgeyikli, H. (2004). Meslek kararı verme yetkinlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 221-234.
- Bozgeyikli, H. (2005). *Mesleki grup rehberliğinin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin meslek kararı vermede kendilerini yetkin görme düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bozgeyikli, H., Bacanlı, F., ve Doğan, H. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin mesleki karar verme yetkinliklerinin yordayıcılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 125-136.
- Bozgeyikli, H., Eroğlu, S. E. and Hamurcu, H. (2009). Career decision making self-efficacy, career maturity and socioeconomic status with Turkish youth. *Georgian Electronic Scientific Journal: Education Science and Psychology*, 1(14), 15-24.
- Brown, S. D., and Lent, R. W. (1996). A social cognitive framework for career choice counseling. *Career Development Quarterly*, 44(4), 354-366.
- Brown, Y. E. and Mann, L. (1990). The relationship between family structure and process variables and adolescent decision making. *Journal of Adolescence*. 13(1), 25-37.

- Brown, S. D. and Lent, R. W. (Eds.). (2004). *Career development and counseling: Putting theory and research to work*. Hoboken: Wiley.
- Bullock-Yowell, E., Andrews, L. and Buzzetta, M. E. (2011). Explaining career decisionmaking self-efficacy: Personality, cognitions and cultural mistrust. *The Career Development Quarterly*, 59(5), 400-411.
- Bullock-Yowell, E., Andrews, L., McConnell A., and Campbell, M. (2012). Unemployed adults' career thoughts, career self-efficacy and interest: Any similarity to college students? *Journal of Employment Counseling*, 49(1), 18-30.
- Bussey, K. and Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106(4), 676.
- Büyükgöze Kavas, A. (2011). *Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramına dayalı bir kariyer kararsızlığı modelinin üniversite öğrencilerinde sınanması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S. and Hawkins, J. D. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 98-124.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4) , 693-712.
- Coşgun, H. (2019). *Kariyer karar verme grup rehberliği programının öğrencilerin kariyer karar verme güçlük düzeylerine etkisinin incelenmesine yönelik bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Crites, J. O. (1976). A comprehensive model of career development in early adulthood. *Journal of Vocational Behavior*, 9(1), 105-118.
- Çakmak Otluoğlu, K. Ö. (2014). Kariyer olgusunun kavramsallaştırılmasında kullanılan metaforlar. *Ege Akademik Bakış*, 14(2) 221-230.
- Çalışkan, N. (2009). Metaforların izinde bir yazarın kavramlar dünyasına giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde kitap metaforları. *Dil Araştırmaları*, 4(4), 87-100.

- Çetin, M., Tatık, R. Ş., Çayak, S. ve Doğan, B. (2015). Öğretmen adaylarının kariyer kavramına ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 119-130.
- Çoban, A. E. (2005). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerinin yordayıcı bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 39-54.
- Çolakkadıoğlu, O. (2010). Çatışma kuramına dayalı olarak geliştirilen karar verme beceri eğitimi grup uygulamalarının ergenlerin karar verme stillerine etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dinç Altun, Z. ve Uzuner, F. (2017). Güzel sanatlar lisesi öğrencilerinin üniversite kavramına yönelik metaforik algıları. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 8(16), 60-83.
- Dinç, S. ve Erden-Çınar, S. (2019). Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışma uygulamasının üniversite öğrencilerinin gelecek kaygıları ve yetkinlik inançları üzerine etkisi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 15-28.
- Doğan, H. (2010). *Kariyer karar verme grup rehberliği programının 9.sınıf öğrencilerinin kariyer karar verme güçlük düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Duru, H. (2019). *Lise öğrencilerinin mesleki olgunlukları, kariyer kararı verme güçlükleri ve kariyer kararı verme öz yetkinlikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Dülger, Ö. (2009). *Ergenlerde algılanan sosyal destek ile karar verme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ehtiyar, V. R., Ersoy, A., Akgün, A. ve Karapınar, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutum ve olumlu gelecek beklentilerinin psikolojik iyilik halleri üzerindeki etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(2), 251-262.
- Ekici, G. ve Akdeniz, H. (2018). Öğretmen adaylarının “sınıfta disiplin sağlamak” kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: bir metafor analizi çalışması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakülteleri Dergisi*, (33), 26-37.
- Eryılmaz, A. (2011). Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24(3), 209-215.

- Ferrari, L., Nota, L. and Soresi, S. (2010). The perspective and indecision in young and older adolescents. *British Journal Of Guidance Counselling*, 38(1), 61-82.
- Ferry, N. M. (2006). Factors Influencing Career Choices of Adolescents And Young Adults İn Rural Pennsylvania. *Journal of Extension*, 44(3), 1-6.
- Fisher, T. A. and Stafford, M. E. (1999). Reliability and validity of the career influence inventory: a pilot study. *Journal of Career Assessment*, 7(2), 187-202.
- Fouad, N. A. and Guillen, A. (2006). Outcome expectations: Looking to the past and potential future. *Journal of Career Assessment*, 14(1), 130-142.
- Gesinde, S. A. (2001). Vocational development and adjustment. *University of Ibadan External Studies Programme Series*, 8(1), 16-45.
- Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz-saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(8), 106-121.
- Güldü, Ö. ve Ersoy-Kart, M. (2017). Kariyer planlama sürecinde kariyer engelleri ve kariyer geleceği algılarının rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 377-400.
- Güleri, M. (1998). Üniversiteli ve işçi gençliğin gelecek beklentileri ve kötümserlik iyimserlik düzeyleri. *Kriz Dergisi*, 6(1), 55-65.
- Hackett, G. and Betz, N. E. (1981). A self-efficacy approach to the career development of women. *Journal of Vocational Behavior*, 18(3), 326- 339.
- Inkson, K. (2002). Thinking creatively about careers: The use of metaphor. In M. Peiperl, M. B. Arthur, R. Goffee, & N. Anand (Eds.), *Career creativity: Explorations in the re-making of work* (pp. 15–34). Oxford: Oxford University Press.
- Inkson, K. (2004). Images of career: Nine key metaphors. *Journal of Vocational Behavior*, 65(1), 96-111.
- Inkson, K. and Amundson, N. (2002). Career metaphors and their application in theory and counseling practice. *Journal of Employment Counseling*, 39(3), 98–108.
- Işık, E. (2010). *Sosyal bilişsel kariyer teorisi temelli bir grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer kararı yetkinlik ve mesleki sonuç beklenti düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

- İmamoğlu, E. O. ve Güler-Edwards, A. (2007). Geleceğe ilişkin yönelimlerde benlik tipine bağlı farklılıklar. *Türk Psikolojisi Dergisi*, 22(60), 115-138.
- Kahyaoğlu, M. ve Yangın, S. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının mesleki özyeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 73-84.
- Karancı, G. (2003). *Genç işsizliğini önlemede mesleğe yöneltme sürecinin rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kesici, Ş. (2007). Ortaöğretim öğrencilerinin anne baba tutumlarının ve rehberlik ihtiyaçlarının mesleki karar verme zorluklarını yordaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 329-339.
- Kılıç, Y., Coşkun, Z. E. ve Karakaya, Y. E. (2020). Spor bilimleri alanında eğitim alan öğrencilerin kariyer geleceklerine yönelik tutumları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(23), 2064-2078.
- Korkmaz, F. ve Bağçeci, B. (2013). Lise öğrencilerinin "üniversite" kavramına ilişkin metaforik algıların incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 187-204.
- Korkut Owen, F. (2008). Meslek seçimini etkileyen etmenler. R. Özyürek. (Ed.), *Mesleki yolculuk* (ss. 1-16). Ankara: Ulusal Ajans.
- Korkut Owen, F. (2015). Okul psikolojik danışmanları için bir araç: kariyer yelkenlisi modeli. *Yaşadıkça Eğitim*, 29(1), 33-48.
- Korkut, A. ve Keskin, İ. (2016). Üniversite öğrencilerinin kariyer algıları: metaforik bir analiz çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 194-211.
- Kuzgun, Y. (2000) *Meslek Danışmanlığı: Kuramlar ve uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kuzgun, Y. (2006). *Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (2007) *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. Ankara: Paradigma.
- Lamba, G. (2003). *The relationship among career barriers, coping efficacy, outcome expectancies, and choice goals in African American female college students*. A dissertation of doctorate, The University of Memphis, USA.

- Lent, R. W. (2005). A social cognitive view of career development and counseling. In S. D. Brown and R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 101-127). Hoboken, NJ: Wiley.
- Lent, R. W. and Brown, S. D. (1996). Social cognitive approach to career development: An overview. *The Career Development Quarterly*, 44(4), 310-321.
- Lent, R. W. and Brown, S. D. (2006). On conceptualizing and assessing social cognitive constructs in career research: A measurement guide. *Journal of Career Assessment*, 14(1), 12-35.
- Lent, R. W. and Hackett, G. (1987). Career self-efficacy: Empirical status and future directions. *Journal of Vocational Behavior*, 30(3), 347-382.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79-122.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 36-49.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (2002). Social cognitive career theory. In D. Brown and Associates. (Eds.), *Career choice and development* (4th ed., pp. 255-311). San Francisco: Jossey-Bass.
- Lent, R. W., Hackett, G. and Brown, S. D. (1999). A social cognitive view of school-to-work transition. *The Career Development Quarterly*, 47(4), 297-311.
- Lent, R. W., Larkin, K. C. and Brown, S. D. (1989). Relation of self-efficacy to inventoried vocational interests. *Journal of Vocational Behavior*, 34(3), 279-288.
- Leon, C. A. (2009). *Racial identity, perceived barriers, coping efficacy, and career indecision among African American adolescents*. Unpublished doctoral dissertation, Fordham University, New York.
- Levine, P. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kapa Delta Pi Record*, 41(4), 172-175.
- Liu, X. (2009). *Examining the impact of international graduate students' acculturation experiences on their career decision-making self-efficacy*. Unpublished doctoral dissertation, The University of North Carolina, Greensboro.

- Lopez, F. G. and Lent, R. W. (1992). Sources of mathematics self-efficacy in high school students. *The Career Development Quarterly*, 41(1), 3-12.
- Luzzo, D. A. (1993). Value of career decision making self efficacy in predicting career decision making attitudes and skills. *Journal of Counseling Psychology* 40(2), 194-199.
- Luzzo, D. A. (1996). Exploring the relationship between the perception of occupational barriers and career development. *Journal of Career Development*, 22(4), 239-248.
- Luzzo, D. A. and Hutcheson, K. G. (1996). Causal attributions and sex differences associated with perceptions of occupational barriers. *Journal of Counseling and Development*, 75(2), 124-130.
- Mann, L., Harmoni, R. and Power, C. (1989). Adolescent decision-making: The development of competence. *Journal of Adolescence*, 12(3), 265-278.
- Marko, K. W. and Savickas, M. L. (1998). Effectiveness of a career time perspective intervention. *Journal of Vocational Behavior*, 52(1), 106-119.
- Mau, W. C. (2000). Cultural differences in career decision-making styles and self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 57(3), 365-378.
- McMahon, M. (2007). Metaphor and career counseling. In K. Inkson. (Eds.), *Understanding careers: The metaphors of working lives* (pp. 270-294). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McWhirter, E. and McWhirter, B. T. (2008). Adolescent future expectations of work, education, family, and community: Development of a new measure. *Youth and Society*, 40(2), 182-202.
- McWhirter, E. H., Hackett, G. and Bandalos, D. L. (1998). A causal model of the educational plans and career expectations of Mexican American high school girls. *Journal of Counseling Psychology*, 45(2), 166-181.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Early steps in analysis. *MB Miles & AM Huberman, Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*, 2, 50-89.
- Morgan, G. (1992). *Imagination The art of creative management*. London: Sage.
- Mutlu, T. (2011). *Lise öğrencilerinde kariyer kararı verme güçlükleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Mütevelliöğlu, N., Zanbak, M. ve Mert, M. (2010). İşsizlik, üniversiteli gençlik ve gelecek: bir alan araştırmasının bulguları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 207-229.
- Nartgün, Ş. S. ve Gökçer, İ. (2014). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının mesleklerine, geleceklerine, istihdamlarına ve eğitim politikalarına ilişkin metaforik algıları. *International Journal of Educational Research*, 5(4), 57-69.
- Nota, L., Ferrari, L., Solberg, V. S. H. and Soresi, S. (2007). Career search self-efficacy, family support, and career indecision with Italian youth. *Journal of Career Assessment*, 15(2), 181-193.
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental review*, 11(1), 1-59.
- Ören, N. ve Gençdoğan B. (2007). *Lise öğrencilerinin depresyon düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 85-92.
- Özcan, A. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin ingilizce öğrenmeye yükledikleri anlamlar: metaforik bir analiz*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Özcan, D. (2017). Career decision-making of the gifted and talented. *South African Journal of Education*, 37(4), 1-8.
- Özdemir, Y., Aras, M. ve Özdemir, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin kariyer algılarına metaforik bakış: türk, azeri, türkmen, kazak ve kırgız öğrenciler örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 113-133.
- Özet, İ. B. ve Akacan, B. (2019). Lise öğrencilerinin meslek kararı verme yetkinlik düzeyleri ile algılanan ana-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(79), 217-234.
- Öztemel, K. (2012a). Kariyer kararsızlığı ile mesleki karar verme öz yetkinlik ve kontrol odağı arasındaki ilişkiler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 459-477.
- Öztemel, K. (2012b). The investigation of career indecision of high school students: Personal indecisiveness and anxiety as predictors of career indecision. In *International Counseling and Education Conference (ICEC 2012)*, İstanbul, Turkey, May (pp. 3-5).

- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Sage Publications: Thousand Oaks, CA.
- Pesen, A. (2016). A research on self-efficacy and future expectations of students in vocational high schools. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, Special Issue, 34-43.
- Pisarik, C. T., Rowell, P. C., and Thompson, L. K. (2017). A phenomenological study of career anxiety among college students. *The Career Development Quarterly*, 65(4), 339-352.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Raffaelli, M. and Koller, S. (2005). Future expectations of Brazilian street youth. *Journal of Adolescence*, 28(2), 249-262.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 14(3), 459-496.
- Salmela-Aro, K., Aunola, K. and Nurmi, J. E. (2007). Personal goals during emerging adulthood: A 10-year follow up. *Journal of Adolescent Research*, 22(6), 690-715.
- Savickas, M. L. (2002). Career Construction: A Developmental Theory of Vocational Behavior. In D. Brown and Associates (Eds.) *Career Choice and Development* (4th Ed. pp. 149-205). San Francisco: Jossey-Bass.
- Sarı, S. V., Yazıcı, H. ve Şahin., M. (2017). Kariyer araştırma öz-yeterliliği ölçeği-Türkçe (kaöyö-t): Türkçeye uyarlama çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1715-1728.
- Seginer, R. (2003). Adolescent future orientation: an integrated cultural and ecological perspective. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1), 1-13.
- Shuell, T. J. (1990). Teaching and learning as problem solving. *Theory into Practice*, 29(2), 102-108.
- Sten, G. (2002). Towards a procedure for metaphor identification. *Language And Literature*. 11(1),17-33.
- Sürücü, M. (2011). *Mesleki seçim hedeflerinin kariyer engelleri ve sosyal bilişsel değişkenler tarafından yordanmasına ilişkin bir model sınaması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Swanson, J. L. and Gore, P. A. (2000). Advances in vocational psychology theory and research. In S. D. Brown and R. W. Lent. (Eds.), *Handbook of counseling psychology* (3rd ed., 233-269). New York: Wiley and Sons.
- Swanson, J. L. and Woitke, M. B. (1997). Theory into practice in career assessment for women: Assessment and interventions regarding perceived career barriers. *Journal of Career Assessment*, 5(4), 443-462.
- Şeker, G. (2013). *Lise öğrencilerinde meslek kararı verme yetkinliği ve kariyer denetim odağının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şekerli, B. (2016). *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin kariyer karar verme güçlükleri ile kariyer gelişimleri ve benlik saygıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şimşek, H. (2012). Güneydoğu anadolu bölgesindeki lise öğrencilerinin gelecek beklentileri ve gelecek beklentilerini etkileyen faktörler. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(1), 90-109.
- Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin karar vermede öz-saygı düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 150-170.
- Taylor, W. (1984). Metaphors of educational discourse. *Metaphors of education*, (14), 4-20.
- Taylor, K. M. and Betz, N. E. (1983). Applications of self-efficacy theory to the understanding and treatment of career indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 22(1), 63-81.
- TDK, (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. <http://www.tdk.gov.tr>. (12.05.2020).
- Tolan, B. Y. (1990). *Günümüz gençliğinin gelecekte beklenenleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Topgöl, S. (2017). Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri öğrencilerinin gelecek, istihdam ve mesleğe ilişkin metaforik algıları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 8(1), 100-117.
- Tosun, Ü. ve Güntaş, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin kariyer beklentileri ve empati eğilimleri: KKTC örneği. *European Journal of Managerial Research Dergisi*, 2(2), 23-38.

- Tuncer, M. (2011a). Ergen gelecek beklentileri ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Electronic Turkish Studies*, 6(3), 1265-1275.
- Tuncer, M. (2011b). Yükseköğretim gençliğinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 6(2), 935-948.
- Tuncer, M. ve Bahadır, F. (2018). Lise öğrencilerinin gelecek beklentilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 15(1), 541-553.
- Uğurlu, O. (2011). Genel ve zihinsel sağlığın yordayıcıları olarak iyimserlik ve karamsarlık. *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 8(1), 81- 90.
- Ulaş-Kılıç, Ö. (2018). Üniversite son sınıf öğrencilerinin kariyer kararı verme yetkinliği düzeylerini etkileyen değişkenler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 248-275.
- Uluçay, T., Özpolat, A., İşgör, İ. ve Taşkesen, O. (2014). Lise Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. *Education Sciences*, 9(2) , 234-247.
- Üzüm, B. ve Uçkun, S. (2015). Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerinin demografik özellikleri ile kariyer geleceği beklentilerinin ölçülmesi: Kocaeli MYO örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 71-80.
- Williams, C. M. (2010). *Gender in the development of career related learning experiences*. Unpublished doctorate thesis, The University of Akron, Ohio.
- Wilson, L. M. (2000). The relationship between parental attachment, career decisionmaking self-efficacy, gender, race and career indecision. Unpublished doctorate thesis, Florida State University, Florida.
- Vadebocoeur, J. A. and Torres, M. N. (2003). Constructing and reconstructing teaching roles: A focus on generative metaphors and dichotomies. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 24(1), 87-103.
- Vurucu, F. (2010). *Meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçimi yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yam, Z., Çetinkaya, H. ve Kurnaz, A. (2018). Özel yetenekli öğrencilerin “Gelecek” kavramına ilişkin algılarının metaforik olarak incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(1), 67-90.

Yavuzer, H., Demir, İ., Meşeci, F. ve Sertelin, Ç., (2005). Günümüz gençliğinin gelecek beklentileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 2(2), 93-103.

Yeşilyaprak, B. (2015). *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı: kuramdan uygulamaya* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

EK1

KKVGYMAB FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu çalışma, lise öğrencilerinin kariyer kararı verme öz yetkinlik ve gelecek beklentilerinin anlaşılmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Çalışma yaklaşık 15 dakika sürmektedir. Sizden istenilen tüm maddeleri sizin gerçek durumunuzu belirtecek şekilde yanıtlamanızdır. İsim yazılmasına gerek yoktur. Yanıtlarınız kesinlikle gizli tutulacak ve sadece araştırma kapsamında kullanılacaktır.

A.

Demografik Bilgiler- Örnek Maddeler

1.Yaşınız:

2. Cinsiyetiniz: () K () E

7. Annenizin eğitim durumu:

Babanızın eğitim durumu:

B.

KKVGYMAB FORMU- Örnek Madde

1. Benim için kariyer kararı vermek gibidir.

Çünkü

EK2

Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeği Örnek Maddeler

MKVYÖ		Kendime Hiç Güvenmiyorum	Kendime Güvenmiyorum	Kendime Çok Az Güveniyorum	Kendime Güveniyorum	Kendime Çok Güveniyorum
2	Girmeyi düşündüğünüz meslekten elde edilebilecek ortalama yıllık geliri hesaplayabilme					
4	İlgi ve yeteneklerinize uygun bir meslek seçme					
6	Seçtiğiniz alanla ilgili bulunduğunuz şehirde bir çalışma alanı yoksa başka bir şehre taşınabilme					
8	Çevrenizdeki işletmelerin eleman alırken ne gibi nitelikler aradığını araştırabilme					
10	Başarılı olacağınız bir meslek seçme					
12	Size uygun olduğunu düşündüğünüz mesleklerin listesini yapabilme					

EK 3

Ölçek İzin Yazısı

The screenshot shows a Gmail inbox with two emails. The first email is from İbrahim Kaplan to Hasan Bozgeyikli, dated 5 Mar 2019 09:07. The second email is from Hasan Bozgeyikli to İbrahim Kaplan, dated 5 Mar 2019 13:43.

Email 1:
From: İbrahim Kaplan <ibrhmkaplan@gmail.com>
To: Alıcı: hbozgeyikli
Subject: Merhabalar Sayın Hocam.
Body: Ben İbrahim KAPLAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesinde Yüksek Lisans öğrencisiyim ve tez dönemine geçtim. Sayın hocam tez araştırmamda izniniz olursa eğer sizin geliştirmiş olduğunuz Meslek Kararı Verme Yetkinlik Ölçeğini (MKVYÖ) kullanmak istiyorum. Kabul ederseniz eğer araştırmamda kullanmam için ölçeğin uygulama halini benimle paylaşırsanız sevinirim. Teşekkür ederim. Kolay Gelsin..

Email 2:
From: Hasan BOZGEYİKLİ
To: Alıcı: ben
Subject: İbrahim hoca merhaba,
Body: Talep ettiğiniz ölçeğini geçerlik güvenirlik çalışmasına ilişkin makale ektedir. Ölçek maddeleri ve değerlendirmesine ilişkin bilgiler dosyanın sonunda bulabilirsiniz. Bir sorun olursa lütfen çekinme, iyi çalışmalar...

Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
38039 Melikgazi-KAYSERİ